

Doç. Dr. Celal İNCE

AFETLERE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

Tanımlar, Türler, Kuramlar ve Toplumsal Süreçler

Doç. Dr. Celal İNCE

AFETLERE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

Tanımlar, Türler, Kuramlar ve Toplumsal Süreçler

Doç. Dr. Celal İNCE

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Sayfa ve Kapak Tasarımı: Duvar DESIGN

Basım Tarihi: Ağustos 2026

Yayıncı Sertifika No: 49837

E-ISBN: 978-625-8936-46-9

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
GİRİŞ.....	7

BÖLÜM I AFET SOSYOLOJİSİ

1.1. Temel Kavramlar: Tehlike, Risk, Afet, Felaket	11
1.2. Afet Sosyolojisi ve Kapsamı	20
1.3. Afet Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi	24
1.3.1. Erken Dönem Afet Araştırmaları	24
1.3.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Afet Araştırmaları	25
1.3.3. 1970 Sonrası Dönüşüm.....	26
1.3.4. 2000 Sonrası Afet Araştırmaları Eğilimleri.....	29
1.4. Afet Araştırmalarında Metodoloji ve Etik	30

BÖLÜM II AFETLERİN SINIFLANDIRILMASI VE TOPLUMSAL YANSIMALARI

2.1. Doğa Kaynaklı Afetler	35
2.2. İnsan Kaynaklı Afetler	37
2.3. Hibrit Afetler	40

BÖLÜM III KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

3.1. Davranışsal ve Organizasyonel Yaklaşımlar	44
3.2. Yapısal-işlevselci Kuram.....	48
3.3. Çatışmacı Yaklaşım.....	51
3.4. Risk Toplumu Kuramı	54
3.5. Normal Kaza Teorisi	59
3.6. Toplumsal İnşacı Yaklaşım	61

BÖLÜM IV EŞİTSİZLİKLER, KIRILGANLIK VE DİRENÇLİLİK

4.1. Toplumsal Eşitsizlik	66
4.2. Kırılganlık	73
4.3. Toplumsal Dirençlilik.....	85

BÖLÜM V
AFET SÜRECİNDE TOPLUMSAL İLİŞKİLER

5.1. Afetsel Olay Öncesi Toplumsal Hazırlık.....	96
5.2. Afetsel Olay Anında Toplumsal Tepkiler.....	98
5.3. Afetlerde İyileşme Süreci ve Toplumsal Değişim.....	104

BÖLÜM VI
TÜRKİYE’DE AFET SOSYOLOJİSİNİN
GELİŞİMİ VE GÜNCEL TARTIŞMALAR

6.1. Türkiye’de Afet Deneyiminin Toplumsal Arka Planı	111
6.2. Türkiye’de Afet Yönetiminin Dönüşümü.....	124
6.3. Türkiye’de Afet Sosyolojisinde Güncel Tartışmalar	128

BÖLÜM VII
GELECEĞİN AFETLERİ VE SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR

7.1. Yeni Risk Alanları ve Afetsel Süreçler: İklim Değişikliği, Savaş ve Terör Saldırıları	138
7.2. Dijitalleşme ve Yeni Kırılganlıklar	143

SONUÇ	145
KAYNAKÇA.....	147

ÖNSÖZ

Afetler, insanlık tarihi boyunca toplumların karşı karşıya kaldığı en önemli kolektif deneyimlerden biri olmuştur. Depremler, seller, kuraklıklar, salgın hastalıklar, endüstriyel kazalar, iklim değişikliği, yeni savaş türleri ve terör saldırıları gibi farklı biçimlerde ortaya çıkan afetler, sadece çevre üzerinde değil, aynı zamanda toplumsal yapı, ekonomik sistemler, siyasal kurumlar ve kültürel yaşam üzerinde de derin izler bırakmaktadır. Bu bağlamda afetlerin sadece doğa kaynaklı süreçlerin veya teknik sorunların bir sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendirilmemek gerekir. Günümüzde özellikle afet sosyolojisi kapsamında yapılan farklı araştırma bulguları; afetlerin oluşumu, afetsel olayların etkileri ve sonuçları toplumsal koşullardan bağımsız düşünülemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Afet sosyolojisi, afetlerin toplumsal boyutlarını anlamaya ve açıklamaya odaklanan önemli bir çalışma disiplini. Bu disiplin, afetsel olayların bazı toplulukları daha derin bir biçimde etkilediğini, afetlere karşı kırılganlıkların nasıl üretildiğini, bireylerin ve kurumların afetlere nasıl tepki verdiğini ve afet dönemi iyileşme süreçlerinin hangi dinamikler çerçevesinde şekillendiğini incelemektedir. Afetsel olayların etkileri sadece tehlikelerin büyüklüğüyle ölçülememektedir. Afetlerin aynı zamanda sosyolojik yaklaşım tarafından kalkınma, toplumsal eşitsizlikler, ekonomik kaynakların dağılımı, kırılganlık ve sosyal dayanışma mekanizmalarıyla yakından ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Bu doğrultuda bireylerin ve toplumların afet dayanıklılığı afetlerin şiddeti üzerinde belirleyici olmaktadır.

Bu kitap, afetleri sosyolojik bir perspektiften ele alarak afet sosyolojisinin temel kavramlarını, kuramsal yaklaşımlarını ve güncel tartışmalarını kapsamlı bir biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel hareket noktası, afetlerin sadece doğa kaynaklı olayların kaçınılmaz sonuçları olmadığı; aksine toplumsal yapı, kültür, politika, kalkınma, insan-doğa ilişkisi, risk, kentleşme, yeni teknoloji ile iç içe geçmiş karmaşık süreçler olarak değerlendirilmesi gerektiği anlayışıdır. Bu kapsamda kitap, afetlere ilişkin diğer disiplinlerdeki yaklaşımları dışlamadan, afetleri toplumsal boyutuyla ele alan daha bütüncül bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

Bu kitabın hazırlanmasında, son yıllarda Türkiye’de ve dünyada yaşanan afetlerin ve afetsel olayların ortaya çıkardığı deneyimler, afetlerin sıklığı ve karakterinde gözlenen değişimler ile Türkiye’de afet sosyolojisi alanına özgün ve müstakil bir eser kazandırma motivasyonu belirleyici olmuştur. Özellikle 1999 Marmara Depremi, 2023 Kahramanmaraş Depremleri, Covid-19 pandemisi ve iklim değişikliği gibi afetlerin sadece yıkımlardan ve hasarlardan müteşekkil

olmadığını; toplumsal eşitsizlikleri görünür kılan, yeni kırılganlıklar üreten ve toplumsal dönüşümleri tetikleyen süreçler olduğunu göstermiştir. Bu deneyimler, afet risklerinin azaltılmasının ve afetlere karşı dirençli toplumların inşa edilmesinin teknik çözümlerle birlikte sosyal, ekonomik ve siyasal boyutları da içeren çok yönlü politikalar ve uygulamalar gerektirdiğini ortaya koymuştur.

Kitap yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde afet sosyolojisinin temel kavramları, kapsamı, tarihsel gelişimi ve metodolojik özellikleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde afetlerin sınıflandırılması ve farklı afet türleri incelenmektedir. Üçüncü bölüm, afet sosyolojisinin temel kuramsal yaklaşımlarına ayrılmış olup bu bölümde davranışsal ve organizasyonel yaklaşımlar, yapısal-işlevselcilik, çatışmacı yaklaşım, risk toplumu kuramı, normal kaza teorisi ve toplumsal inşacı yaklaşım ayrıntılı biçimde değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde eşitsizlik, kırılganlık ve dirençlilik kavramları afet bağlamında tartışılmaktadır. Beşinci bölüm, afetsel olay öncesi hazırlık süreçlerinden afet dönemine kadar uzanan toplumsal süreçleri ve dönüşümleri ele almaktadır. Altıncı bölüm Türkiye’de afet çalışmalarının gelişimini ve mevcut durumunu değerlendirmekte, yedinci bölüm ise iklim değişikliği, savaşlar, terör, dijitalleşme ve yeni teknolojilerin ortaya çıkardığı riskler çerçevesinde geleceğin afetlerine odaklanmaktadır.

Kitabın hedef kitlesini başta sosyoloji olmak üzere antropoloji, siyaset bilimi, kamu yönetimi, sosyal hizmet, halk sağlığı ve psikoloji gibi farklı disiplinlerde öğrenim gören lisans ve lisansüstü öğrencileri oluşturmaktadır. Bu çalışmanın, ilgili alanda bilimsel faaliyet yürüten araştırmacılara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte afet yönetimi alanında çalışan kamu kurumları, yerel yönetimler, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), uluslararası yardım kuruluşları ve uygulayıcılar için de yararlı bir başvuru kaynağı olması amaçlanmıştır. Bu yönüyle kitap, sadece akademik bir ders materyali değil, aynı zamanda afetlerin toplumsal boyutlarını sosyolojik bir perspektifle anlamaya yönelik bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda kitabın nihai amacı, afetlerin toplumsal boyutlarını daha iyi anlamak ve afetlere karşı daha dirençli toplumların inşasına katkı sunmaktır.

Celal İNCE
Bitlis, 2026

GİRİŞ

Afetler, insanlık tarihi boyunca toplumların karşılaştığı en önemli olgulardan biri olmuş ve bireysel yaşamdan kurumsal yapılara kadar geniş bir ilgi alanı oluşturmuştur. Farklı dönemlerde ve coğrafyalarda ortaya çıkan afetler, sadece doğal çevrede yıkıma neden olmamış; toplumsal düzeni, ekonomik faaliyetleri, siyasal yapıları ve kültürel yaşamı da derinden etkilemiştir. Bununla birlikte afetlere ilişkin anlayış zaman içerisinde önemli değişimler geçirmiştir. Uzun yıllar boyunca afetler, insan denetiminin dışında gerçekleşen ve büyük ölçüde doğa kaynaklı süreçlerin sonucu olarak görülen olaylar şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak günümüzde afetlerin oluşumu ve afetsel olayların etkileri üzerinde toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçlerin belirleyici rol oynadığı yönündeki görüş giderek daha fazla kabul görmektedir.

Özellikle son yıllarda insan kaynaklı afetlerin artış göstermesi ve doğa kaynaklı tehlikelerin toplumsal kırılganlıklarla birleşerek daha yıkıcı sonuçlara neden olması, afetlerin sadece fiziksel ve doğa kaynaklı süreçlerle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Deprem, sel, kuraklık veya heyelan gibi olaylar doğa kaynaklı olmakla birlikte, bu olayların toplumsal bir afete dönüşmesinde kentleşme biçimleri, kalkınma, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, yoksulluk, çevresel tahribat, siyasal karar mekanizmaları ve kültürel yapılar önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla afetlerin nedenleri ve afetsel olayların sonuçları sadece doğa bilimlerinin ya da belli disiplinlerin sunduğu açıklamalarla anlaşılamamakta; toplumsal yapıların ve insan ilişkilerinin de dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Afetsel olayların etkileri fiziksel kayıplarla sınırlı değildir. Afetsel olaylar, toplumsal yaşamın temel unsurlarını doğrudan etkileyerek günlük yaşam düzeninin bozulmasına, sosyal ilişkilerin yeniden şekillenmesine ve kurumsal işleyişin aksamasına yol açmaktadır. Aile yapıları, komşuluk ilişkileri, çalışma hayatı, eğitim hizmetleri, sağlık sistemleri ve yönetsel mekanizmalar afetsel olaylardan farklı düzeylerde etkilenmektedir. Bunun yanı sıra afetsel olaylar, bireylerde psikolojik travmalara neden olurken toplumsal hafızada da kalıcı izler bırakmaktadır. Bu nedenle afetsel olaylar ve afetler, sadece teknik müdahale gerektiren bir olay ve olgu değil, karmaşık toplumsal süreçler olarak değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda afet sosyolojisi, afetleri toplumsal bir olgu olarak ele alan önemli bir çalışma alanı sunmaktadır. Afet sosyolojisi; afetlerin ortaya çıkış nedenlerini, afetsel olayın toplumsal etkilerini, birey ve grupların afetsel olaylara verdikleri tepkileri ve afet döneminde yaşanan dönüşüm süreçlerini incelemektedir. Bu yaklaşım, afetsel olayların farklı toplumsal grupları neden eşit biçimde

etkilemediğini, bazı kesimlerin bu olaylardan neden daha fazla zarar gördüğünü ve afetsel olay sonrasında ortaya çıkan dayanışma ya da çatışma pratiklerini açıklamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda afet döneminde iyileşme ve yeniden yapılanma süreçlerinin toplumsal boyutlarını analiz ederek afet yönetimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Toplumsal eşitsizlikler, kırılganlık düzeyi, bireylerin ve toplumların dirençlilik kapasitesi, aşırı tüketim, insan-doğa ilişkisinin dönüşümü, çevresel değişimler ve plansız kentleşme gibi faktörler afetsel olayların etkilerini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Kaynaklara erişimdeki farklılıklar ve sosyal koruma mekanizmalarındaki eşitsizlikler, afetsel olayların toplumun tüm kesimlerini aynı ölçüde etkilemesini engellemektedir. Bu nedenle afetler, mevcut toplumsal yapıdaki eşitsizliklerin görünür hâle geldiği ve yapısal sorunların açığa çıktığı kritik süreçler olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında afetler, toplumsal dayanışmanın güçlendiği ya da toplumsal gerilimlerin arttığı dönemler olarak da dikkat çekmektedir. Olay sonrasında ortaya çıkan gönüllü yardım faaliyetleri, STK'ların çalışmaları, dayanışma ağları ve yerel örgütlenmeler toplumsal bütünleşmeyi güçlendirebilirken; yardım dağıtımında yaşanan adaletsizlikler, kaynak paylaşımı üzerindeki anlaşmazlıklar ve sorumluluk tartışmaları toplumsal çatışmaları derinleştirebilmektedir. Bu yönüyle afetler, hem dayanışma hem de ayrışma dinamiklerini aynı anda bünyesinde barındıran toplumsal bir olgu niteliği taşımaktadır.

Afetlerin anlaşılabilmesi için afetsel olay öncesi, afetsel olay anı ve olay sonrası süreçlerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Afetsel olay öncesinde risk algısı ve hazırlık düzeyi ön plana çıkarken; afetsel olay sırasında bireylerin ve grupların davranışları, dayanışma pratikleri önem kazanmaktadır. Afetsel olay sonrasında ise yeniden yapılanma, göç hareketleri, toplumsal hafıza, travma ve iyileşme süreçleri temel inceleme alanlarını oluşturmaktadır. Her bir aşama, kendine özgü farklı toplumsal dinamikler içerdiğinden farklı sosyolojik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmalıdır.

Afet çalışmalarında kavramsal netlik büyük önem taşımaktadır. Tehlike, risk, afet ve felaket kavramları afet çalışmalarında çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da bu kavramlar farklı anlamlar taşımaktadır. Tehlike, zarar verme potansiyeline sahip doğa, teknolojik veya insan kaynaklı olay ya da süreçleri ifade ederken; risk, bu tehlikelerin belirli maruziyet ve kırılganlık koşulları altında zarara dönüşme olasılığıdır. Afet ise tehlike ve riskin gerçekleşmesi sonucunda toplumun kendi imkân ve kaynaklarıyla baş etme kapasitesini aşan fiziksel, ekonomik ve toplumsal kayıpların ortaya çıktığı durumu ifade etmektedir. Felaket ise etkileri çok daha geniş ölçekli olan, toplumsal yaşamın temel kurumlarını işlevsiz hâle getiren, uzun süreli iyileşme süreçleri gerektiren

ve çoğu zaman ulusal ya da uluslararası düzeyde dış desteği zorunlu kılan olguyu tanımlamaktadır. Bu kavramlar arasındaki ayrımın doğru biçimde yapılması, afetlerin nedenlerinin, sonuçlarının ve yönetim süreçlerinin sağlıklı biçimde analiz edilebilmesi açısından temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir.

Bununla birlikte afet literatüründe dikkat çeken bir diğer kavramsal sorun, “afet” kavramının çoğu zaman deprem, sel, heyelan, yangın veya endüstriyel kaza gibi afete neden olan olaylarla eş anlamlı olarak kullanılmasıdır. Oysa sosyolojik açıdan afet, bu olayların kendisini değil; söz konusu olayların toplumsal yaşam üzerinde ortaya çıkardığı kayıpları, kesintileri, kırılğanlıkları ve dönüşümleri ifade eden bir olgudur. Başka bir ifadeyle afetle sonuçlanan deprem, sel veya yangın birer afetsel olay iken; bu olayların neden olduğu can ve mal kayıpları, yerinden edilme, toplumsal örgütlenmenin bozulması, eşitsizliklerin derinleşmesi ve yeniden yapılanma süreçleri afet olgusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle kavramsal açıdan “afet öncesi” ve “afet anı” yerine “afetsel olay öncesi” ve “afetsel olay anı” ifadelerinin kullanılması daha uygundur. Bununla birlikte afet literatüründe yerleşik hâle gelen terminolojiyle uyumu ve metnin akıcılığını korumak amacıyla bu çalışmanın bazı bölümlerinde “afet” kavramı, afete neden olan afetsel olayı da kapsayacak biçimde kullanılmaktadır. Dolayısıyla çalışmada yer alan “afet öncesi”, “afet anı” ve benzeri ifadeler, aksi belirtilmediği sürece kavramsal olarak sırasıyla “afetsel olay öncesi” ve “afetsel olay anı”nı ifade etmektedir. Bu tercih, kavramsal bir özdeşlikten değil, anlatım kolaylığı ve literatürdeki yaygın kullanımla uyum sağlama amacından kaynaklanmaktadır.

Afet araştırmalarının gelişimi incelendiğinde, başlangıçta teknik ve mühendislik odaklı yaklaşımların ve disiplinlerin hâkim olduğu görülmektedir. Ancak zamanla afetlerin yalnızca doğa kaynaklı süreçlerle açıklanamayacağı anlaşılmış ve sosyal bilimlerin katkısı giderek önem kazanmıştır. Özellikle risk, kırılğanlık ve dirençlilik kavramlarının ön plana çıkmasıyla birlikte afetlerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarını merkeze alan çalışmalar yaygınlaşmıştır. Böylece afet araştırmaları disiplinlerarası bir karakter kazanmış ve farklı bilim alanlarının ortak çalışma zemini hâline gelmiştir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde afetlere ilişkin çalışmaların benzer bir biçimde uzun süre teknik disiplinlerin etkisi altında geliştiği görülmektedir. Bununla birlikte özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında afetlerin toplumsal boyutuna yönelik ilgi artmış, sonraki yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarla afet-kırılğanlık ilişkisi, toplumsal eşitsizlikler, afet kültürü, göç ve yeniden yapılanma gibi konular araştırma gündemine dahil edilmiştir. Son dönemde yaşanan Covid-19 salgını ve 2023 Kahramanmaraş Depremleri de Türkiye’de afet sosyolojisi alanındaki çalışmalara yeni bir ivme kazandırmıştır. Buna rağmen afet

sosyolojisinin Türkiye’de hâlen gelişmekte olan bir alan olduğu ve daha kapsamlı kuramsal ve uygulamalı çalışmalara ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Bu açıklamalar doğrultusunda bu kitap, afetleri fiziksel olaylar olarak değil, toplumsal süreçlerin ve insan faaliyetlerinin şekillendirdiği karmaşık olgular olarak ele almaktadır. Kitabın temel amacı, afet sosyolojisinin kuramsal çerçevesini ortaya koymak, temel kavramlarını açıklamak ve afetlerin toplumsal boyutlarını çeşitli yönleriyle değerlendirmektir. Bu doğrultuda afetlerin sınıflandırılması, risk ve kırılganlık yaklaşımları, dirençlilik, toplumsal eşitsizlikler, afetsel olay öncesi, afetsel olay anı ve afet dönemi toplumsal süreçleri ve Türkiye’nin afet deneyimleri ele alınmaktadır. Ayrıca iklim değişikliği, yeni savaş türleri, terörizm ve dijitalleşme gibi yeni risk alanlarının afetlerle ilişkisi de tartışılmaktadır.

Sonuç olarak afetler kaçınılmaz bir olgu olmakla birlikte, olayların yol açtığı zararların düzeyi toplumsal koşullar tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle afetlerle mücadele sadece teknik önlemler geliştirmekle sınırlı değildir; aynı zamanda daha adil, kapsayıcı ve dirençli toplumlar inşa etmeyi gerektirmektedir. Afetleri anlamak, toplumsal yapıyı ve bu yapının ürettiği eşitsizlikleri anlamaktan geçmektedir. Bu çalışma da afetlerin toplumsal boyutuna dikkat çekerek, afetlerin sadece mühendislik veya doğa bilimlerinin konusu değil, aynı zamanda önemli bir sosyolojik sorun olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.¹

¹ Kitabın hazırlık sürecinde, metnin teknik açıdan düzenlenmesi ve dilsel anlatımının iyileştirilmesi amacıyla ChatGPT ve DeepSeek gibi yapay zekâ tabanlı araçlardan destek alınmıştır. Ancak eserin bilimsel içeriği, değerlendirmeleri ve akademik sorumluluğu bütünüyle yazara aittir.

BÖLÜM I

AFET SOSYOLOJİSİ

1.1. Temel Kavramlar: Tehlike, Risk, Afet, Felaket

Afetlerle ilgili yürütülen çalışmalarda tehlike, risk, afet ve felaket kavramları çoğu zaman birbirleriyle ilişkili bir şekilde ele alınmakta, hatta bazı durumlarda aynı anlama gelecek şekilde kullanılabilmektedir. Bu sorun sadece günlük dilde değil, akademik literatürde de zaman zaman gözlemlenmektedir. Ancak bu kavramlar, afet sürecinin farklı aşamalarını temsil etmekte ve her biri afet olgusunun anlaşılmasında farklı bir işlev üstlenmektedir. Kavramlar arasındaki sınırların muğlaklaşması, afetlerin ortaya çıkış nedenleri, afetsel olayın yol açtıkları sonuçlar ve bu olay ve olguların yönetimine ilişkin değerlendirmelerde kavramsal bir karmaşaya sebebiyet verebilmektedir. Nitekim Quarantelli'ye (1993) göre, afet araştırmalarında temel kavramların açık ve net bir biçimde tanımlanmamış olması, hem bilimsel açıklamaların hem de uygulamaya dönük çözüm önerilerinin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle tehlike, risk, afet ve felaket kavramlarının birbiriyle olan ilişkilerinin belirtilmesi ve her birine ait özgün anlam alanının ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu kavramsal zincirin ilk halkasını ise tehlike kavramı oluşturmaktadır.

Tehlike: Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi (UNDRR, 2017) tehlike kavramını; insanların yaşamı, sağlığı, mal varlığı ve çevresi üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilecek, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik sonuçlara neden olabilme kapasitesine sahip gerçekleşmemiş olay, süreç veya insan faaliyeti şeklinde tanımlamaktadır. Benzer şekilde Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD, 2014) tehlikeyi; belirli bir zaman diliminde ve mekânda meydana gelerek insan hayatını tehdit edebilen, toplumsal ve ekonomik düzeni bozabilen, sosyal yaşam ya da kültürel varlıklar üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilen ortaya çıkmamış olay ve durumların tümü olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan hareketle tehlikenin sadece doğa kaynaklı süreçlerden ibaret olmadığı; teknolojik gelişmelerden, insan eylemlerinden ve toplumsal pratiklerden de kaynaklanabileceği görülmektedir. Bu çerçevede tehlike, doğa kaynaklı, teknolojik veya insan kökenli olup insanlar üzerinde zarar meydana getirme potansiyeli taşıyan gerçekleşmemiş bütün süreçleri kapsamaktadır (Varol ve Gültekin, 2016). Afet perspektifinden bakıldığında tehlike, henüz ortaya çıkmamış fakat gerçekleşme ihtimali bulunan ve bir afetin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilecek koşul ya da olaylara karşılık gelmektedir (Maras, 2014).

Afet literatüründe tehlikeler genellikle doğa kaynaklı ve insan kaynaklı (antropojenik) tehlikeler olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir

(Nouchi, 2015). Doğa kaynaklı tehlikeler deprem, sel, heyelan veya kuraklık gibi doğa kaynaklı süreçlerden ileri gelirken; insan kaynaklı tehlikeler teknolojik kazalar, endüstriyel olaylar, çevresel tahribatlar ve çeşitli insan faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte günümüzde pek çok tehlikenin sadece doğa kaynaklı ya da sadece insan kaynaklı olduğunu söylemek giderek zorlaşmaktadır. Çünkü insan faaliyetleri ile doğa kaynaklı süreçlerin iç içe geçmesi sonucunda karma nitelik taşıyan tehlikeler de oluşabilmektedir. Ayrıca tehlikeler; büyüklükleri, meydana gelme sıklıkları, konumları ve etki alanları bakımından farklı özellikler sergileyebildiği gibi biyolojik, çevresel, jeolojik, hidrometeorolojik ve teknolojik tehlikeler şeklinde de tasnif edilebilmektedir (UNDRR, 2017). Bu sınıflandırmalar sadece tehlikelerin ayırt edici özelliklerini ortaya koymakla kalmamakta, aynı zamanda ne tür afetlerin meydana gelebileceğinin kavranmasına da katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte her tehlikenin doğrudan bir afete dönüşeceğini ileri sürmek mümkün değildir. Bir tehlikenin gerçekleştikten sonra afet niteliği kazanabilmesi için insan topluluklarıyla etkileşime girmesi ve can kaybı, ekonomik zarar, çevresel tahribat ya da toplumsal düzenin bozulması gibi sonuçlara neden olması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile tehlike, afetin potansiyel kaynağını oluştururken; afet, bu potansiyelin belirli koşullar altında somut kayıplara dönüşmüş halini ifade etmektedir. Bu sebeple afetlerin doğru biçimde anlaşılabilmesi için sadece tehlikenin varlığına değil, aynı zamanda tehlikenin hangi toplumsal koşullar içerisinde ortaya çıktığına da dikkat edilmesi gerekmektedir.

Tehlikelerin niteliği tarihsel süreç boyunca önemli değişimler göstermiştir. Geleneksel toplumlarda tehlikeler büyük ölçüde doğa kaynaklı süreçlerle ilişkilendirilirken, modern dönemde insan faaliyetlerinden kaynaklanan tehlikelerin giderek daha belirgin hale geldiği gözlemlenmektedir. Sanayileşmenin hız kazanması, teknolojik sistemlerin karmaşıklaşması, çevresel tahribatın artması ve toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesi bu dönüşümün temel nedenleri arasında sayılmaktadır. Bu süreç, insan kaynaklı tehlikelerin hem sayısında hem de gerçekleştikten sonra yol açtıkları etkilerde belirgin bir artışa neden olmuş; buna paralel olarak afetlerin karakteri de önemli ölçüde değişmiştir (İnce, 2020a).

Afet sosyolojisi açısından bu dönüşüm ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü afet sosyolojisi, afetleri sadece doğa kaynaklı olaylarının kaçınılmaz sonuçları olarak görmemekte; görünürde doğa kaynaklı olan süreçlerin ardında yatan toplumsal, ekonomik ve politik faktörleri de sorgulamaktadır. Bu anlayış, afetlerin ortaya çıkmasında insan faaliyetlerinin ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin belirleyici rolüne işaret etmektedir. Nitekim Wisner ve arkadaşlarına (2003) göre

günümüzde pek çok afet, doğrudan ya da dolaylı olarak insan faaliyetleriyle bağlantılı süreçlerin bir sonucu olarak meydana gelmektedir. Dolayısıyla tehlike kavramı, fiziksel bir tehdit olmakla birlikte toplumsal olarak üretilen ve dağıtılan risklerin başlangıç noktasını da ifade etmektedir. Bu nedenle tehlikenin kavranması, afet sürecinin bir sonraki aşamasını oluşturan risk kavramının açıklığa kavuşturulması bakımından temel bir öneme sahiptir.

Risk: Tehlike ile afet arasında köprü kuran temel kavramlardan biri risktir. Günlük dilde risk sıklıkla tehlikeyle aynı anlamda kullanılsa da, afet literatüründe bu iki terim birbirinden ayrılır. Giddens’a (1990) göre risk ve tehlike iç içe geçmiş olsalar da aynı değildir: Tehlike, zarar verme ihtimali taşıyan durum ya da süreçleri ifade ederken; risk, bu ihtimalin gerçekleşme olasılığını ve olası sonuçlarının değerlendirilmesini içerir. Bu yüzden risk, tehlikenin hesaplanması, öngörülmesi ve kontrol altına alınmasıyla ilgili bir kavramdır. Giddens (1998), modern toplumlarda risklerin doğasının değiştiğini öne sürer ve riskleri *dışsal risk* ve *imal edilmiş risk* olmak üzere ikiye ayırır. Dışsal riskler daha çok geleneksel toplumlarda rastlanan, doğa kaynaklı tehlikelerle bağlantılıdır. İmal edilmiş riskler ise modern toplumların kendi üretim süreçleri, teknolojik sistemleri ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkardığı risklerdir (endüstriyel kazalar, nükleer kazalar, çevre kirliliği, iklim değişikliği vb.). Ulrich Beck (2011) de benzer şekilde modern toplumu “risk toplumu” olarak nitelendirir ve günümüzde insan kaynaklı küresel risklerin toplumsal yapıyı dönüştürdüğünü ifade eder. Bu bakış, modern çağda tehlikelerin sadece doğa kaynaklı olmadığını, insan eylemlerinin de bu süreçte belirleyici olduğunu ortaya koyar.

Riskin afet bağlamındaki anlamı, sıradan kullanımına göre daha geniştir. Genelde risk, belirli bir zaman aralığında bir toplumun, sistemin veya grubun can kaybı, yaralanma, mal kaybı ya da hasarla karşılaşma olasılığını ifade eder. Ancak afet açısından risk, sadece bir tehlikenin varlığıyla açıklanamaz. Bu doğrultuda UNDRR’nin (2017) tanımına göre afet riski; tehlike, maruz kalma, kırılganlık (zarar görülebilirlik) ve kapasite unsurlarının birleşimi sonucu ortaya çıkan zarar görme olasılığıdır. Bu tanım, riskin sadece fiziksel bir tehlikeden değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik, politik, kültürel ve çevresel koşullardan etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Bu nedenle afet riski, tehlikenin toplumsal koşullarla kesiştiği noktada ortaya çıkar. Tehlike ile birlikte, bu tehlikenin etkisine maruz kalan zaman ve mekânda bulunan ve farklı derecelerde kırılganlık taşıyan insanların sayısının bir bileşik fonksiyonudur (Wisner vd., 2003, s. 49). Afet riski, belirli bir tehlikenin gelecekte gerçekleşmesi halinde, insanların, yerleşimlerin ve çevrenin kırılganlık düzeyine bağlı olarak ortaya çıkabilecek kayıpların yaşanma olasılığıdır.

Dolayısıyla aynı tehlike, farklı toplumlarda ya da aynı toplum içindeki farklı gruplarda aynı düzeyde risk oluşturmamaktadır (Gökçen, 2020, s. 44).

Riskin toplumsal boyutunun bu açıdan öne çıktığı görülmektedir. Yoksullar, yaşlılar, engelliler, göçmenler ve sosyal açıdan daha savunmasız gruplar genellikle afet risklerine daha fazla maruz kalabilmektedir (Başaran, 2025). Bunun başlıca nedeni; bu grupların korunma, hazırlık ve iyileşme süreçlerinde birtakım hizmetlere sınırlı erişimleridir. Bu açıdan risk, sayısal olarak hesaplanan teknik bir konu olmakla birlikte toplumsal olarak üretilen ve dağıtılan bir olgudur. Kültür, kalkınmışlık düzeyi, geçmiş afet deneyimleri ve kurumsal kapasite gibi faktörler riskin hem algılanışını hem de etkilerini şekillendirir.

Wisner ve arkadaşları (2003), riskin toplumsal yapı, eşitsizlikler ve kurumsal kapasite tarafından biçimlendirildiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre riskin iki önemli bileşeni vardır: biri tehlike, diğeri kırılganlıktır (incinebilirlik). Toplumların ve bireylerin tehlikeler karşısındaki kırılganlık düzeyleri farklı olduğu için, aynı tehlike karşısında zarar görme olasılıkları da farklılaşmaktadır. Başka bir ifade ile afetsel anlamda risk, sadece “tehlike ne kadar büyük?” sorusuyla değil; “kimler bu tehlikeye maruz kalıyor, ne kadar korunabiliyor ve toparlanma kapasitesi nedir?” sorularıyla da ilgilidir. Bu yaklaşım, afetlerin sadece doğa kaynaklı olayların sonucu olmadığını ortaya koymaktadır. Modern toplumların risk üretme kapasitesi (Giddens, 1998; Beck, 2011), sosyal eşitsizlikler ve kurumsal yetersizlikler afet risklerinin ortaya çıkışında belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle afet yönetiminde sadece tehlikelerin belirlenmesi yeterli görünmemekte, aynı zamanda toplumların kırılganlık düzeylerinin, maruz kalma biçimlerinin ve dirençlilik kapasitelerinin de analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda risk, tehlike ile afet arasındaki ilişkiyi kuran dinamik bir kavram olduğu görülmektedir. Tehlike potansiyel bir zarar kaynağını ifade ederken, risk bu potansiyelin belirli toplumsal koşullar altında ne ölçüde gerçek kayba dönüşebileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle risk kavramı, afetlerin neden bazı toplumları diğerlerinden çok daha ağır biçimde etkilediğini anlamada merkezi bir öneme sahiptir.

Afet: Tehlike ve risk kavramları, afetlerin ortaya çıkış sürecini anlamada önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Ancak afet olgusunu açıklayabilmek için sadece tehlikelerin varlığına ya da risk düzeylerine odaklanmak yeterli değildir. Çünkü afet, tehlike ve riskin belirli toplumsal koşullar altında somut sonuçlara dönüşmesiyle ortaya çıkan çok boyutlu bir olgudur. Bu nedenle afet kavramı, fiziksel olayları değil, bu olayların insanlar ve toplumsal sistemler üzerindeki etkilerini kapsayan daha geniş bir anlam çerçevesine sahiptir.

Afet kavramı Türkçeye Arapçadan geçmiş olup gündelik dilde musibet, bela veya büyük yıkıma yol açan olay anlamlarında kullanılmaktadır. Kavramın İngilizcedeki karşılığı olan *disaster* sözcüğünün kökeni ise Fransızca *désastre* kelimesine dayanmaktadır. Sözcük, olumsuzluk bildiren *dis/des* öneki ile Latince *astrum* (yıldız) kökünden türeyen *astre* kelimesinin birleşiminden oluşmaktadır. Bu etimolojik köken, geçmiş dönemlerde olumsuz olayların göksel konumlarla ilişkilendirildiği düşüncesini yansıtmaktadır (Nouchi, 2015). Her ne kadar günümüzde afetler bilimsel çerçevede açıklansa da bu tarihsel köken de insanların afetleri anlamlandırma biçimi açısından önemlidir.

Afetler, disiplinlerarası bir araştırma alanı olması nedeniyle farklı disiplinler tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu durum, afet kavramının tanımlanmasında tam bir uzlaşının ortaya çıkmasını zorlaştırmakta ve farklı afet tanımlamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim Quarantelli (1985), afet literatüründe kavramın tanımı konusunda sınırlı düzeyde bir fikir birliği bulunduğunu belirtmektedir. Farklı afet tanımlamaların yapılmasında bazı yaklaşımların afetleri fiziksel olaylar üzerinden açıklarken, bazılarının toplumsal sonuçları merkeze alması da etkili olmaktadır.

Afet Epidemiyolojisi ve Araştırmaları Merkezi (CRED), afeti yerel kapasitenin yetersiz kaldığı, bu nedenle dış yardım ve müdahaleyi gerekli kılan; geniş çaplı fiziksel, ekonomik ve psikososyal kayıplara yol açan olaylar olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımda afet, ağırlıklı olarak ortaya çıkan yıkımın boyutu ve mevcut müdahale kapasitesinin yetersizliği üzerinden değerlendirilmektedir. AFAD'ın (2014) tanımında ise afet; toplumun tamamı ya da belirli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, gündelik yaşamı kesintiye uğratan ve etkilenen toplumun baş etme kapasitesini aşan doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylar olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte AFAD, afeti yalnızca fiziksel olayın kendisiyle sınırlı görmemekte; olayın ortaya çıkardığı toplumsal, ekonomik ve sosyal sonuçları da afet olgusunun ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmektedir. Bu yönüyle AFAD'ın yaklaşımı, afeti yalnızca meydana gelen olay üzerinden tanımlayan yaklaşımlardan ayrışarak, olayın toplum üzerindeki etkilerini ve baş etme kapasitesini merkeze alan daha bütüncül bir perspektif sunmaktadır.

Afet kavramını daha kapsamlı biçimde ele alan tanımlardan biri Fritz'e (1961; akt. Staupe-Delgado ve Rubin, 2022) aittir. Fritz'e göre afet; belirli bir *zaman* ve *mekânda* yoğunlaşan, bir toplumun veya toplumsal sistemin ciddi biçimde zarar görmesine neden olan, can kayıpları, fiziksel yıkım ve toplumsal işleyişte bozulmalar yaratan, aynı zamanda toplumun kendi kaynaklarıyla baş etmekte zorlandığı bir durumdur. Her ne kadar bu yaklaşım afeti bir olay olarak ele alma eğiliminde olsa da, daha sonraki afet araştırmalarının önemli bir kısmı bu

tanımlamayı referans almış ve bu tanımdan hareketle afetleri toplumsal düzenin olağan işleyişinden bir sapma olarak değerlendirmiştir (Wisner vd., 2003).

Günümüzde afet araştırmalarında yaygın kabul gören yaklaşımlardan biri UNDRR'nin (2017) tanımıdır. Bu yaklaşıma göre afet; tehlikeli olayların maruziyet, kırılganlık ve kapasite koşullarıyla etkileşime girmesi sonucunda ortaya çıkan, toplumsal işleyişte önemli bozulmalara ve insani, ekonomik, maddi ya da çevresel kayıplara yol açan durumları ifade etmektedir. Bu tanımlama, afetlerin sadece tehlikelerden kaynaklanmadığını; aynı zamanda toplumların kırılganlık düzeyleri ve baş etme kapasiteleri tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır. Nouchi'ye (2015) göre de afetler, bir tehlikenin etkileriyle başa çıkma kapasitesi sınırlı olan topluluklar üzerinde etkili olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla afetler, tehlikelerin doğrusal sonuçları değil; tehlike, maruziyet, kırılganlık ve kapasite unsurlarının belirli koşullar altında bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu noktada afet ile olay arasındaki ilişkinin açıklığa kavuşturulması önem taşımaktadır. Afet literatüründeki birçok tanım, afetleri deprem, sel veya kuraklık gibi fiziksel olaylarla özdeşleştirme eğilimindedir. Ancak bu yaklaşım, afetlerin toplumsal niteliğini görünmez kılma riski taşımaktadır. Akgüngör'e (2010) göre afeti sadece olay üzerinden tanımlamak, afet ile afete neden olan olayı birbirine indirmek anlamına gelmektedir. Oysa deprem, sel veya heyelan gibi olaylar tek başlarına afet değildir; bu olayların toplumsal yaşam üzerinde oluşturduğu yıkım ve kayıplar afet olarak nitelendirilmektedir.

Benzer biçimde Dombrowsky (1998; akt. Akgüngör, 2010), afet literatüründe sıklıkla başvurulan “afetin etkisi” ifadesinin kavramsal açıdan problemli olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü afet olarak adlandırılan şey zaten olayın toplumsal etkilerinin kendisidir. Örneğin bir deprem yerleşim alanlarından uzak ve insan yaşamını etkilemeyen bir bölgede meydana geldiğinde sadece jeolojik bir olay olarak kalabilir. Ancak aynı deprem insanların yaşamlarını, ekonomik faaliyetlerini ve toplumsal düzeni etkilediğinde afet niteliği kazanmaktadır. Bu nedenle afeti bağımsız bir olay olarak değil, belirli bir toplumsal bağlam içerisinde ortaya çıkan sonuçlar bütünü olarak değerlendirmek daha açıklayıcı görülmektedir. Bu çalışmada da giriş kısmında da belirtildiği gibi afetler, Dombrowsky'nin söylemine uygun olarak afetsel olayların bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Ancak kavramsal bir belirsizlik ve anlam karmaşasının önüne geçmek amacıyla metnin belirli bölümlerinde -özellikle afet öncesi, afet anı ve afet sonrası süreçlerin ifade edildiği ya da afetsel olayların etkilerinin tartışıldığı bazı kısımlarda- “afet” kavramı, afete yol açan olayla eşanlamlı biçimde kullanılmaktadır. Bu tercih afete neden olan olayın afet olarak görülme düşüncesinden kaynaklanmamaktadır.

Afetlerin toplumsal niteliğini vurgulayan yaklaşımlar arasında Tierney'nin (2019) çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Tierney'e göre afetler yalnızca fiziksel bir olay değil, aynı zamanda toplumsal süreçlerdir. Bir olayın afet olarak değerlendirilmesi, onun fiziksel özelliklerinden çok insanlar ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerine bağlıdır. Örneğin şiddetli bir volkanik patlama, yerleşim alanlarından uzak bir bölgede meydana geldiğinde sadece doğa kaynaklı bir olay olarak değerlendirilebilir. Ancak aynı olay insan yaşamını, ekonomik faaliyetleri veya toplumsal düzeni etkilediğinde afet niteliği kazanır. Bu nedenle afetlerin şiddeti, ortaya çıkardığı enerjileriyle birlikte toplumsal kayıplarla da ölçülmektedir.

Afet sosyolojisi açısından bakıldığında afetler; toplumsal eşitsizlikler, kırılganlık düzeyleri, maruziyet koşulları, kurumsal kapasite, kentleşme biçimleri, teknolojik gelişmeler ve tüketim pratikleri gibi çok sayıda değişkenin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, afetlerin toplumsal yapıdan bağımsız olarak ele alınamayacağını ve afetsel olayların farklı toplumsal gruplar üzerinde eşit olmayan sonuçlar ürettiğini göstermektedir. Dolayısıyla afetler sadece doğa kaynaklı veya teknolojik olayların sonucu değil; insan-doğa etkileşimi içerisinde şekillenen, toplumsal örgütlenme biçimlerini ve yapısal eşitsizlikleri görünür hale getiren toplumsal olgulardır.

Bu çerçevede afetler, modern toplumların üretim biçimleri, kentleşme süreçleri, çevreyle kurdukları ilişkiler ve risk dağılımı mekanizmalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Afetsel olayların neden bazı toplumlarda daha sık ve daha yıkıcı sonuçlar doğurduğunu anlamak için sadece tehlikeleri incelemek yeterli değildir; aynı zamanda bu tehlikelerin hangi toplumsal koşullarda afete dönüştüğünü de analiz etmek gerekmektedir. Bu analiz, afet kavramının yalnızca fiziksel olayları değil, aynı zamanda toplumsal kırılganlıkları ve yapısal eşitsizlikleri de kapsayan geniş bir perspektifle ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu noktada, afet kavramıyla sıklıkla karıştırılan bir diğer kavram olan felaket kavramına değinmek gerekmektedir. Her ne kadar afet ve felaket çoğu zaman eş anlamlı biçimde kullanılsa da, afet literatüründe bu iki kavram arasında ölçek, etki alanı ve toplumsal sonuçlar bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların anlaşılması, afet süreçlerinin farklı düzeylerini kavrayabilmek ve afet yönetimi açısından önem taşımaktadır.

Felaket: Afet literatüründe sıklıkla birbirinin yerine kullanılan kavramlardan biri de felakettir. Gündelik dilde afet ve felaket çoğu zaman eş anlamlı kabul edilmekte, büyük yıkımlara yol açan olaylar her iki kavramla da ifade edilmektedir. Ancak afet araştırmaları alanında bu iki kavram arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Her ne kadar afet ve felaket benzer süreçleri ifade etse de, ortaya çıkardıkları etkilerin şiddeti, toplumsal sistemler üzerindeki sonuçları

ve müdahale kapasitesi açısından birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu nedenle afet süreçlerinin daha doğru anlaşılabilmesi için felaket kavramının ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Felaket kavramı, genel olarak çok geniş çaplı yıkımlara, ağır can kayıplarına ve toplumsal sistemlerin işleyişinde derin bozulmalara yol açan süreçleri ifade etmektedir. Bununla birlikte afet literatüründe felaket, sadece yıkımın şiddetiyle değil, aynı zamanda mevcut toplumsal ve kurumsal kapasitenin yetersiz kalmasıyla ilişkilendirilmektedir. Başka bir ifadeyle her felaket bir afeti içermekte, ancak her afet felaket düzeyine ulaşmamaktadır. Felaket, afetin daha ileri bir aşaması olarak değerlendirilebilecek, etkileri bakımından daha geniş ve daha karmaşık sonuçlar doğuran bir durumu ifade etmektedir.

Felaket kavramına ilişkin sistematik açıklamalardan biri Quarantelli (2005; 2006) tarafından geliştirilmiştir. Quarantelli'ye göre afet ve felaket arasındaki temel fark, ortaya çıkan hasarın büyüklüğünden ziyade, toplumsal sistemlerin bu hasarla başa çıkabilme kapasitesidir. Afetlerde toplumsal kurumlar zarar görse bile işlevlerini sürdürmeye devam ederken, felaketlerde bu kurumların önemli bir bölümü ya tamamen işlevsiz hale gelmekte ya da önemli ölçüde kapasite kaybı yaşamaktadır. Bu nedenle felaketler, sadece daha büyük afetler değil; aynı zamanda toplumsal düzenin yeniden üretilmesini zorlaştıran farklı toplumsal durumlar olarak değerlendirilmelidir.

Quarantelli (2006), afet ve felaket arasındaki ayrımı açıklarken çeşitli ölçütler ortaya koymaktadır. Buna göre afetlerde acil müdahale hizmetleri, yerel yönetimler ve diğer kurumsal yapılar belirli ölçülerde faaliyet göstermeye devam ederken; felaketlerde bu kurumlar da olaydan doğrudan etkilenmektedir. Afetlerde dış yardım destekleyici bir rol üstlenirken, felaketlerde dış yardım çoğu zaman temel ihtiyaçların karşılanabilmesi için zorunlu hale gelmektedir. Benzer şekilde afetlerde toplumsal yaşam geçici olarak kesintiye uğrasa da belirli bir süre sonra yeniden normale dönebilirken, felaketlerde toplumsal düzenin yeniden kurulması uzun yıllar alabilmektedir. Bu bağlamda felaketler, fiziksel yıkımın büyüklüğüyle doğrudan tanımlanamaz. Aynı büyüklükteki bir olay, farklı toplumsal ve kurumsal koşullarda farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin gelişmiş müdahale kapasitesine sahip bir toplum için afet olarak değerlendirilen bir olgu, kaynakları sınırlı ve kırılganlığı yüksek bir toplumda felaket niteliği kazanabilmektedir. Bu durum, felaketlerin sadece olayın fiziksel özellikleriyle değil, toplumsal yapıların dayanıklılığı ve kurumsal kapasitesiyle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Afet sosyolojisi açısından felaketler, toplumsal eşitsizliklerin ve yapısal sorunların en görünür hale geldiği süreçlerden biridir. Çünkü büyük ölçekli yıkımlar, toplum içerisindeki kırılgan grupları daha derinden etkilemekte ve

mevcut eşitsizlikleri daha da belirgin hale getirmektedir. Yoksulluk, güvencesiz konutlar, yetersiz altyapı, plansız kentleşme ve kurumsal kapasite eksiklikleri gibi faktörler, bir afetin felakete dönüşmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle felaketler sadece doğa kaynaklı ya da teknolojik olayların sonucu olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapıların ürettiği kırılganlıkların görünür hale geldiği süreçler olarak değerlendirilmelidir. Son yıllarda yaşanan büyük ölçekli afetler de afet ve felaket arasındaki ayrımın önemini ortaya koymaktadır. Özellikle geniş coğrafi alanları etkileyen depremler, tsunamiler, salgın hastalıklar ve iklim kaynaklı aşırı hava olayları; ekonomik sistemlerin, sağlık hizmetlerinin, eğitim süreçlerinin ve yönetsel yapıların da önemli biçimde etkilenmesine neden olmuştur. Bu tür olaylarda ortaya çıkan sonuçlar, klasik afet tanımlarının ötesine geçerek felaket kavramının açıklayıcılığını artırmaktadır.

Bununla birlikte felaketlerin sadece ani gelişen olaylarla sınırlı olmadığı da belirtilmelidir. Kuraklık, iklim değişikliği, zorunlu göçler, kıtlıklar ve bazı salgın hastalıklar gibi yavaş gelişen süreçler de zaman içerisinde toplumsal sistemler üzerinde derin etkiler oluşturarak felaket niteliği kazanabilmektedir. Bu durum, felaketlerin sadece belirli bir anda meydana gelen olaylar değil, uzun süreli toplumsal dönüşümlere yol açabilen süreçler olarak da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda felaket, afet sürecinin en ileri ve en yıkıcı aşamasını ifade etmektedir. Afetlerde mevcut toplumsal ve kurumsal yapılar belirli ölçülerde işlevlerini sürdürebilirken, felaketlerde bu yapıların önemli bir kısmı etkisiz hale gelmekte ve toplumun kendi kaynaklarıyla baş etme kapasitesi önemli oranda zayıflamaktadır. Bu nedenle felaketler sadece büyük ölçekli yıkımlar değil; aynı zamanda toplumsal düzenin, kurumsal işleyişin ve gündelik yaşamın derin biçimde sarsıldığı olağanüstü durumlar olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak tehlike, risk, afet ve felaket kavramları birbirinden bağımsız olgular değil, aynı sürecin farklı aşamalarını ifade eden ve karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan kavramlar olduğu görülmektedir. Tehlike, zarar verme potansiyeli taşıyan olay, süreç veya koşulları ifade ederken; risk, bu tehlikelerin belirli toplumsal koşullar altında kayıplara yol açma olasılığını ortaya koymaktadır. Tehlikelerin maruziyet, kırılganlık ve kapasite unsurlarıyla etkileşimi sonucunda afetler ortaya çıkmakta; afetsel olayların etkileri mevcut toplumsal ve kurumsal kapasiteyi aşacak düzeye ulaştığında ise süreç felaket boyutuna taşınmaktadır.

Bu çerçevede afetler, sadece doğa kaynaklı olayların kaçınılmaz sonuçları olarak değerlendirilemez. Tehlikelerin hangi koşullarda afete dönüştüğü, hangi toplumsal grupların daha fazla etkilendiği ve afetlerin neden bazı durumlarda felaket niteliği kazandığı gibi soruların cevabı büyük ölçüde toplumsal yapıların

özelliklerinde yatmaktadır. Dolayısıyla afetlerin anlaşılması ve afetsel olayların etkilerinin azaltılması, sadece fiziksel tehlikelerin incelenmesini değil; aynı zamanda toplumsal kırılmalıkların, maruziyet biçimlerinin, kurumsal kapasitelerin ve eşitsizliklerin de dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Bu noktada afetlerin fiziksel olaylar olarak değil, toplumsal süreçler olarak ele alınması önem kazanmaktadır. Afet sosyolojisi, afetlerin ortaya çıkışında ve sonuçlarında etkili olan bu toplumsal dinamikleri inceleyerek risklerin toplumsal üretimini, kırılmalıkların dağılımını ve afetsel olayların bireyler ile toplumlar üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle afet sosyolojisi, afet olgusunu açıklamada ve afetlere yönelik politika ile uygulamaların geliştirilmesinde önemli bir çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır.

1.2. Afet Sosyolojisi ve Kapsamı

Afetlerle ilgili literatür incelendiğinde, birçok kaynakta afetlerin “doğal” süreçler olarak ele alındığı ve bu nedenle “doğal afet” kavramının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Haberlerde, belgesellerde ve çeşitli yayınlarda bu ifade yaygın biçimde kullanılmaya devam etmektedir (Wisner vd., 2003). Türkiye’de de afet konusunun işlendiği ilköğretim ders kitaplarında “doğal afet” kavramına yaygın olarak yer verildiği görülmektedir (Önal, 2019). Birçok akademik çalışmada da “doğal afet” kavramıyla karşılaşılabilir. Ancak sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde afetler sadece doğa kaynaklı olayların sonucu olarak görülmemekte; doğa kaynaklı tehlikelerin toplumsal koşullarla etkileşimi sonucunda ortaya çıkan karmaşık süreçler olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle afetleri açıklarken doğa kaynaklı tehlikelere odaklanmak yeterli değildir. İnsan faaliyetleri, toplumsal örgütlenme biçimleri, eşitsizlikler ve kırılmalıklar afetlerin oluşumunda, etkilerinin şiddetlenmesinde ve sonuçlarının şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Ayrıca insan kaynaklı afetlerin sayısındaki artış da afetlerin sadece doğa kaynaklı olaylarla açıklanamayacağını göstermektedir (İnce, 2020a). Bununla birlikte geleneksel yaklaşımlar afetleri gerçekleşme olasılığı düşük ancak etkileri son derece ağır olaylar olarak değerlendirirse de günümüzde afetlerin sadece “doğa kaynaklı tehlikeler” çerçevesinde ele alınmaması gerektiği kabul edilmektedir. Çünkü afetlerin ortaya çıkışı ve etkileri üzerinde toplumsal faktörler belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle afetlerin anlaşılmasında sosyolojik bakış açısına duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır (Matsumoto, 2021).

Sosyolojinin temel kavramlarından beslenen afet sosyolojisi, afetlerin toplumsal yapılarla ilişkisini, afetlerin ve afetsel olayların sosyal ilişkiler üzerindeki etkilerini ve farklı toplumsal gruplar arasında eşitsiz biçimde dağılan sonuçlarını inceleyen bir alt disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Alanın temel hareket

noktalarından biri, afetlerin doğal olaylar olmadığı, aynı zamanda toplumsal olarak inşa edilen ve anlamlandırılan süreçler olduğudur. Afetler, onları deneyimleyen bireyler ve topluluklar tarafından yeniden yorumlanmakta; bu yorumlar ise farklı toplumsal aktörlerin konumlarına ve bakış açılarına göre çeşitlenmektedir. Bu nedenle afetler, çoğu zaman fiziksel özelliklerinden daha belirgin biçimde toplumsal bir nitelik taşımaktadır. Gündelik yaşamın kesintiye uğraması, toplumsal işleyiş üzerindeki kontrolün zayıflaması ve afetsel olayın ardından ortaya çıkan belirsizlik ortamı, afetlerin toplumsal boyutunu görünür kılmaktadır (Akgüngör, 2010).

Bu çerçevede afetlerin nedenleri farklı biçimlerde sınıflandırılabilse de ortaya çıkan etkiler ve sonuçlar bakımından insan faktörü her zaman merkezi bir öneme sahiptir (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023, s. 828). Örneğin deprem gibi doğa kaynaklı afetsel bir olay, yalnızca doğal çevreyi değil; toplumsal düzeni, kurumları, sosyal ilişkileri ve bireylerin anlam dünyalarını da etkileyen sosyolojik bir olgu niteliği taşımaktadır (Bayhan, 2012). Bu nedenle sosyolojik yaklaşım, afetsel olayları yalnızca doğal boyutlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal yönleriyle de ele almakta; olağan toplumsal düzenin kesintiye uğradığı koşullarda ortaya çıkan bireysel ve kolektif davranışları, toplumsal yapıyı anlamak açısından önemli bir analiz zemini olarak değerlendirmektedir (Gökalep Yılmaz, 2021a, s. 196).

Afet sosyolojisinin temel varsayımlarından biri, afetlerin doğal ve toplumsal boyutlarının birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğidir. Wisner ve arkadaşları (2003), afetlerin doğal ve toplumsal yönlerini birbirinden ayırma çabasının hem tehlikelerin oluşturduğu yükün anlaşılmasını güçleştirdiğini hem de afetleri önleme ve etkilerini azaltma çabalarını olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda afet sosyolojisi, doğa kaynaklı afetlerin bile sadece doğa kaynaklı olaylarının sonucu olmadığını; toplumsal eşitsizlikler, kırılganlıklar ve yapısal sorunlarla yakından ilişkili olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle kırılganlık, maruziyet, toplumsal eşitsizlik, risk ve dirençlilik gibi kavramlar alanın merkezinde yer almaktadır. Örneğin aynı yerleşim alanında meydana gelen bir depremden tüm bireyler eşit düzeyde etkilenmemektedir. Bireylerin sahip oldukları ekonomik ve sosyal kaynaklar, afet karşısındaki kırılganlık düzeylerini belirlemekte ve afet deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Bu durum, afetlerin toplumsal boyutlarının incelenmesini gerekli kılmaktadır. Afet sosyolojisi açısından afetler, toplumsal eşitsizlikleri görünür kılan ve çoğu zaman yeniden üreten süreçler olarak değerlendirilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda afet sosyolojisi; afetlerin ortaya çıkışı, etkileri ve sonuçlarının toplumsal boyutlarını inceleyen, toplumsal yapıların, kurumların, kültürün, eşitsizliklerin ve insan

davranışlarının afet süreçlerindeki rolünü analiz eden sosyolojinin bir alt disiplini olarak tanımlanabilir.

Afet kavramına ilişkin güncel yaklaşımlar incelendiğinde, fiziksel ve doğa kaynaklı unsurların yanı sıra toplumsal süreçlerin de afet tanımlarına dâhil edilmeye başlandığı görülmektedir. Bu değişim, afetlerin anlaşılmasında toplumsal boyutun giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir. Birçok farklı unsurun etkileşimi sonucunda ortaya çıkan afet olgusunun toplumsal yönünü anlamada afet sosyolojisi önemli bir açıklama çerçevesi sunmaktadır. Bu kapsamda afet sosyolojisi; afetlerin ortaya çıktığı toplumsal koşulları, toplumsal eşitsizlikleri, toplumsal savunmasızlıkları, afetlerin kültürle ilişkisini, modern toplumlar risk üretim süreçlerini, afetlerin ve afetsel olayların toplumsal değişimdeki rolünü ve kısa ya da uzun vadeli toplumsal etkilerini incelemektedir. Özellikle Beck'in (2011) "risk toplumu" yaklaşımı ile Anthony Giddens'in (1998) "imal edilmiş risk" kavramsallaştırması, modern toplumların ürettiği risklerle insan kaynaklı afetler arasındaki ilişkinin anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Afet sosyolojisinin inceleme alanı, afetsel olay öncesi, afetsel olay anı ve afetsel olay sonrası olmak üzere afet sürecinin tamamını kapsamaktadır. Afetlere ilişkin çalışmalar genel olarak bu üç aşama çerçevesinde yürütülmekte ve her aşama farklı disiplinlerin ilgi alanına girmektedir. Afet sosyolojisi ise bu süreçlerin tümünde toplumsal boyutu merkeze almaktadır. Afetsel olay öncesi dönemde alanın temel ilgi noktalarından biri afet risk algısı ve afet farkındalığıdır. Risk algısı ve farkındalık düzeyi bireyler ve toplumlar arasında önemli farklılıklar göstermekte; afetlere hazırlık çalışmaları da büyük ölçüde bu algılara göre şekillenmektedir. Bu nedenle bireylerin ve toplulukların afetsel tehlikeleri nasıl algıladığı, afetlere karşı hangi önlemleri aldığı, kültürel özelliklerin, eğitim düzeyinin ve toplumsal konumun afetlere maruz kalma riskini nasıl etkilediği afet sosyolojisinin afetsel olay öncesi dönemde ele aldığı temel konular arasında yer almaktadır. Aynı şekilde toplumların afetlere yönelik kaynakları ve yaptıkları yatırımlar da dirençlilik düzeylerini belirlemektedir. Bu süreçte kırılganlık kavramı özel bir önem taşımaktadır. Yoksulluk, yaşlılık, engellilik, cinsiyet ve mekânsal eşitsizlikler gibi unsurlar bireylerin tehlikelere maruz kalma olasılıklarını artırabilmektedir. Nitekim Wisner ve arkadaşlarının (2003) belirttiği gibi toplumsal süreçler sadece fırsatlara erişimi değil, aynı zamanda tehlikelere maruz kalmanın eşitsiz dağılımını da şekillendirmektedir.

Afetsel olay anı da afet sosyolojisinin önemli inceleme alanlarından biridir. Afetsel olay sırasında bireylerin sergilediği toplumsal davranış kalıpları, dayanışma ağları, çatışma biçimleri, iletişim süreçleri, bilgi akışı, gönüllülük faaliyetleri, STK'ların çalışmaları ve kriz anlarında ortaya çıkan kolektif hareket

biçimleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bunun yanında kurumlar arası koordinasyonun işleyişi, toplumsal panik ve güven duygusu, dezavantajlı grupların afet deneyimleri ve sosyal destek mekanizmalarının nasıl şekillendiği de afet sosyolojisinin temel araştırma konuları arasında yer almaktadır. Yapılan çalışmalar, afetsel olay anında farklı toplumların farklı tepkiler geliştirdiğini göstermektedir. Örneğin bazı toplumlarda bireyler yoğun biçimde arama-kurtarma faaliyetlerine katılırken, bazı toplumlarda daha pasif davranış kalıpları gözlenebilmektedir (Levent ve Gönç Şavran, 2005). Bu farklılıkların kültürel özellikler ve afetlere yüklenen anlamlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim afetlerin nedenleri ve sonuçları bireyler tarafından toplumun kültürel anlamlandırma sistemi içerisinde yorumlanmakta ve biçimlendirilmektedir (Furedi, 2007, s. 484).

Afet dönemi ise toplumsal iyileşme ve yeniden yapılanma süreçlerini kapsamaktadır. Uzun yıllar boyunca afet araştırmalarının büyük ölçüde afetsel olay sonrası süreçlere odaklandığı, ancak zamanla afetsel olay öncesi ve afetsel olay anına ilişkin çalışmaların da önem kazandığı bilinmektedir (Alkın, 2021, s. 19). Afet döneminde toplumsal iyileşme, travma, göç, sosyal dışlanma ve yeniden yapılanma süreçleri afet sosyolojisinin temel araştırma konuları arasında yer almaktadır. Bu dönemde toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesi ya da derinleşmesi sıkça gözlemlenebilmekte; afet mağdurlarının toplumsal konumu, dezavantajlı grupların yaşadıkları deneyimler ve geliştirilecek sosyal politikalar önemli inceleme alanları oluşturmaktadır. Aynı zamanda toplumsal dayanıklılığın artırılması ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının geliştirilmesi de afet sosyolojisinin ilgi alanına girmektedir.

Bu bilgiler neticesinde afet sosyolojisinin temel amacı, toplumların afetlere karşı geliştirdikleri tepkileri, dayanıklılık mekanizmalarını ve afetlerin ve afetsel olayların toplumsal yapı üzerindeki etkilerini analiz etmek olduğu söylenebilir (Şahin ve Bilik, 2024, s. 79). Bununla birlikte afet sosyolojisinin ilgi alanı sadece bunlarla sınırlı değildir. Afet ve toplumsal değişme, afet ve din ilişkisi, afetsel olayların ekonomik, fiziksel ve sosyal etkileri, afet yönetimi, kalkınma, STK'lar ve toplumsal politika süreçleri de afet sosyolojisinin çalışma alanları arasında yer almaktadır. Bu nedenle afet sosyolojisi sadece akademik bir araştırma alanı olarak da değerlendirilmemelidir. Alanın ürettiği bilgi, politika yapıcılar ve uygulayıcılar açısından da önemli bir rehber niteliği taşımaktadır. Afetleri bir yıkım olarak değil, toplumsal yapıların bir yansıması ve yeniden üretim alanı olarak ele alan bu yaklaşım; daha kapsayıcı, adil ve sürdürülebilir afet politikalarının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Risk azaltma stratejileri, afet yönetimi uygulamaları ve toplumsal farkındalık çalışmalarında afet sosyolojisinin sunduğu bulgular önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle afet

sosyolojisi, disiplinlerarası bir karakter taşımakta; Afet Yönetimi, Psikoloji, Sosyal Hizmet, Halk Sağlığı ve Çevre Bilimleri gibi alanlarla yakın etkileşim içerisinde gelişimini sürdürmektedir.

1.3. Afet Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi

Afet araştırmaları literatürü incelendiğinde, farklı dönemlerde belirli farklı kuramsal yaklaşımların ve bakış açılarının ön plana çıktığı görülmektedir. Erken dönem çalışmalarda doğa determinist açıklamalar baskın bir konumda bulunurken, ilerleyen süreçte toplumsal kırılmalık, risk ve eşitsizlik odaklı yaklaşımlar giderek daha fazla önem kazanmıştır (Fritz, 1961; Wisner vd., 2003; Beck, 2011; Giddens, 1990). Günümüzde afetler sadece doğa kaynaklı süreçlerin sonucu olarak değil; toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel dinamiklerle şekillenen çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle afet sosyolojisinin tarihsel gelişimi, doğa merkezli açıklamalardan toplumsal kırılmalık ve risk temelli yaklaşımlara doğru ilerleyen çok katmanlı bir dönüşüm sürecini yansıtmaktadır. Özellikle son dönemlerde meydana gelen afetlerin sadece sayısal olarak artmaması, aynı zamanda afetsel olayların yol açtıkları can kayıpları ve yıkımın boyutlarıyla dikkat çekmesi, doğanın toplumsal yaşamdan bağımsız düşünülemeyeceğini göstermektedir. Bu durum, doğa kaynaklı olayların toplumsal yapıdan ayrı değerlendirilemeyeceği yönündeki anlayışın güçlenmesine katkı sağlamıştır (Özuğurlu, 2012, s. 151). Nitekim afetlerin yalnızca doğal çevrede hasara yol açmaması; bireylerin yaşamlarını, toplumsal ilişkileri ve kurumsal düzeni de derinden etkilemesi, afetlerin sosyolojik açıdan ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023, s. 828).

1.3.1. Erken Dönem Afet Araştırmaları

Afetlerin toplumsal boyutuna yönelik ilk sistematik çalışmaların başlangıcı olarak genellikle Samuel Henry Prince'in *Catastrophe and Social Change* (1920) adlı doktora çalışması gösterilmektedir. Erken dönem afet araştırmalarında afetler çoğunlukla doğa olayları ya da kaçınılmaz süreçler olarak değerlendirilmiş ve büyük ölçüde doğa kaynaklı tehlikelerin bir sonucu şeklinde ele alınmıştır. Bu dönemde, afetlerin ortaya çıkışında ve afetsel olayın sonuçlarının şekillenmesinde etkili olan toplumsal dinamikler büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Prince'in çalışması ise bu yaklaşım açısından önemli bir kırılma noktası oluşturmıştır. Çalışma, 1917 yılında Halifax Limanı'nda bir mühimmat gemisi ile başka bir geminin çarpışması sonucunda meydana gelen büyük patlamayı konu almış ve olayı sadece fiziksel bir yıkım olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir süreç olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle afetlerin

bireylerin algıları, toplumsal tepkiler ve örgütsel davranış biçimleriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koyarak afet sosyolojisinin gelişiminde öncü bir rol üstlenmiştir.

Fischer'e (2008) göre Prince, söz konusu patlama sırasında bölgede bulunmuş ve hayatta kalanlara doğrudan yardım etmiştir. Bu deneyim ona gözleme dayalı veri toplama imkânı sağlamış, daha sonra geliştirdiği değerlendirmeler afetlere verilen örgütsel tepkiler üzerine önemli hipotezlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Her ne kadar bu hipotezlerin bir bölümü sonraki araştırmalar tarafından doğrulanmamış olsa da Prince'in afetleri toplumsal bağlamı içerisinde değerlendirmesi, alan açısından kurucu bir özellik taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu çalışma, afetlere ilişkin ilk sistematik sosyal bilimler vaka incelemesi olarak kabul edilmekte ve afet araştırmalarının başlangıç noktası olarak değerlendirilmektedir.

1.3.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Afet Araştırmaları

II. Dünya Savaşı sonrasında afet araştırmalarında önemli bir genişleme yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gerçekleştirilen çalışmalar, afetleri toplumsal sistemin işleyişinde bozulmalara yol açan süreçler olarak değerlendirmeye başlamıştır. Her ne kadar afetler belirli olaylar tarafından tetiklense de araştırmacılar giderek daha fazla bu olayların toplumsal düzen üzerindeki etkilerine yönelmiştir (Perry, 2018). Bu ilginin temelinde savaş yıllarında yoğun bombardımana maruz kalan toplumların davranış örüntülerini, dayanıklılık düzeylerini ve psikolojik yapılarını anlama çabası yer almıştır. Soğuk Savaş döneminde ise afet araştırmaları daha kurumsal bir niteliğe kavuşmuş; toplumsal tepkiler, kriz durumlarında toplumun işleyişi ve sivil savunma konuları araştırmaların merkezine yerleşmiştir. Bu süreçte afetsel olayların yıkımlarla sınırlı olmadığı; toplumsal yapı, kurumlar ve insan davranışları üzerinde de önemli etkiler oluşturduğu yönündeki sosyolojik anlayış güçlenmiştir. Zamanla afet araştırmalarına yönelik özel araştırma merkezlerinin kurulmasıyla birlikte alan risk, tehlike ve toplumsal kırılganlık çalışmalarını kapsayan disiplinler arası bir araştırma sahasına dönüşmeye başlamıştır (Bolin, 2007).

II. Dünya Savaşı sonrasında afet araştırmalarının gelişiminde askerî ve siyasal koşullar da belirleyici olmuştur. Özellikle ABD ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki Soğuk Savaş rekabeti, afet araştırmalarına ayrılan kaynakları ve araştırma gündemlerini önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen birçok çalışma doğrudan ya da dolaylı olarak olası savaş senaryolarıyla ilişkilendirilmiştir. Nitekim afet araştırmalarına sağlanan askerî finansman, araştırmaların odaklandığı konular

üzerinde belirleyici olmuş; doğa kaynaklı afetlere ilişkin çalışmalar bile çoğu zaman savaş senaryolarıyla benzer özellikler taşıyan deprem ve kasırga gibi hızlı gelişen olaylara yönelmiştir (Levent ve Gönc Şavran, 2025). Quarantelli'ye (1988) göre bu dönemde Amerikan ordusunun temel kaygılarından biri, olası bir dış saldırı veya nükleer bombardıman durumunda sivil nüfusun nasıl tepki vereceğini anlamaktı. Bu nedenle afet araştırmaları, toplumların kriz koşullarında gösterecekleri davranış örüntülerini açıklamaya yönelik önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Perry'nin (2018) belirttiği üzere bu dönemde afet araştırmalarının gelişimine katkı sağlayan üç önemli araştırma hattı ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa kentlerinde yaşanan yoğun bombardımanların toplumsal etkilerine yönelik çalışmalardır. Her ne kadar bu olaylar doğrudan afet olarak sınıflandırılmasa da ortaya çıkardıkları yıkım ve toplumsal sonuçlar bakımından afetlerle önemli benzerlikler taşımaktaydı. İkinci önemli gelişme, Chicago Üniversitesi bünyesindeki Ulusal Kamuoyu Araştırma Merkezi (NORC) tarafından 1951 yılında uçak kazaları, yangınlar ve depremler üzerine yürütülen çalışmalardı. Üçüncü gelişme ise afet araştırmalarının kurumsallaşmasını sağlayan organizasyonların ortaya çıkmasıydı. Bu kapsamda ABD'de 1952 yılında Ulusal Araştırma Konseyi bünyesinde Afet Araştırma Grubu'nun kurulması ve 1963 yılında Afet Araştırma Merkezi'nin (DRC) faaliyete geçmesi alanın gelişiminde önemli dönüm noktaları olmuştur (Tierney, 2019; Quarantelli, 1988).

Bu dönemde afetlerin toplumsal çözülme ve yeniden yapılanma süreçleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Özellikle Fritz'in (1961) çalışmaları afet sosyolojisinin kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır. Fritz, afetleri toplumsal sistemde önemli kesintilere yol açan olaylar olarak tanımlamış ve bireysel tepkilerden çok kolektif davranış biçimlerine odaklanmıştır. Bu yaklaşım, afetlerin toplumsal düzeni bozan ve yeniden şekillendiren süreçler olduğunu ortaya koymuştur. Böylece afetlerin toplumsal yapı üzerindeki etkileri ve müdahale süreçleri daha sistematik biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Fritz'in yaklaşımı önceki dönemlerden tamamen kopuşu temsil etmese de toplumsal boyutu daha görünür hâle getirmiş ve afet araştırmalarının doğa kaynaklı olaylara odaklanan dar çerçevesini genişletmiştir (Perry, 2018).

1.3.3. 1970 Sonrası Dönüşüm

1970'li yıllardan itibaren ise afet araştırmalarında önemli bir paradigma değişimi yaşanmaya başlamıştır. Küresel ölçekte çevre hareketlerinin güçlenmesi, ekolojik sorunların görünürlüğünün artması ve insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerine yönelik farkındalığın yükselmesi, toplum-doğa ilişkisine ilişkin değerlendirmelerin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu

süreçte biyofiziksel çevrede meydana gelen ve ekosistemin kendini yeniden üretme kapasitesini aşan tahribatın toplumsal yaşam üzerindeki etkileri daha belirgin hâle gelmiş; ekoloji sosyolojik araştırmaların önemli inceleme alanlarından biri olmuştur (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023, s. 830; Odabaş, 2018, s. 1561). Böylece afetlerin sadece fiziksel süreçler veya dışsal tehlikeler çerçevesinde açıklanmasının yetersiz olduğu yönündeki eleştiriler de giderek güç kazanmıştır.

Wisner ve arkadaşlarına (2003) göre bu dönemde geleneksel afet anlayışına alternatif olarak iki önemli yaklaşım öne çıkmıştır. Bunlardan ilki, modernleşme teorisinin kalkınmanın tüm toplumsal sorunları çözeceği yönündeki iyimser varsayımlarına eleştirel yaklaşan politik ekonomi perspektifidir. İkincisi ise doğayı tek başına belirleyici bir unsur olarak gören çevresel determinizmi sorgulayan ve insan-çevre ilişkisini toplumsal bağlam içerisinde değerlendiren politik ekoloji yaklaşımıdır. Her iki yaklaşım da afetlerin sadece doğa olaylarıyla açıklanamayacağını savunarak toplumsal süreçlerin önemine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte bu yaklaşımların çoğunlukla genel açıklamalar sunduğu ve afetlerin ortaya çıkış mekanizmalarını ayrıntılı biçimde açıklamakta sınırlı kaldığı da belirtilmektedir (Wisner vd., 2003). Aynı dönemde afet sosyolojisi, özellikle acil durum yönetimi alanında çalışan profesyonellerin yetiştirilmesine katkı sağlayan, yüksek düzeyde fonlanan bir araştırma alanına dönüşmüştür (Levent ve Gönc Şavran, 2025).

1980’li yıllardan itibaren afet araştırmalarında toplumsal eşitsizliklerin ve kırılganlıkların daha görünür hâle geldiği yeni bir döneme geçilmiştir. Daha önce baskın olan tehlike-toplum yaklaşımı, afetleri çoğunlukla tehlike etmenleri ile insan kullanım sistemlerinin kesişmesi sonucu ortaya çıkan olağanüstü olaylar olarak değerlendirmekteydi. Bu yaklaşımda afetin temel nedeni çoğu zaman afetlerin kendisinde aranmakta ve araştırmalar tehlike etmenlerinin özellikleri ile bu etmenlerin insan sistemleri üzerindeki etkilerine odaklanmaktaydı. Ancak zamanla araştırmacılar, aynı afetsel olayların farklı toplumsal gruplar üzerinde farklı sonuçlar doğurduğunu ve bu farklılıkların sadece tehlikenin kendisiyle açıklanamayacağını ortaya koymaya başlamıştır. Böylece afetlerin sadece doğa ve insan sistemlerinin kesişmesinden kaynaklanan olaylar olmadığı; toplumsal ilişkiler, eşitsizlikler ve insan faaliyetleri tarafından şekillendirilen süreçler olduğu yönündeki görüşler güç kazanmıştır (Perry, 2018).

Bu dönüşümün en önemli temsilcilerinden biri Hewitt’tir. Hewitt (1998), afet araştırmalarında uzun yıllar etkisini sürdüren “tehlike paradigması”nın afetlerin toplumsal kökenlerini göz ardı ettiğini ileri sürmektedir. Bu paradigma afetleri doğa ya da teknoloji kaynaklı dışsal tehditler olarak değerlendirmekte ve çözüm yollarını büyük ölçüde teknik önlemlerde aramaktadır. Oysa Hewitt’e göre

afetlerin temel nedenleri toplumların içyapılarında yer alan eşitsizliklerde, yoksullukta, kırılگانlıklarda ve siyasal dışlanma süreçlerinde aranmalıdır. Bu eleştiri, zamanla afet sosyolojisinin temel yaklaşımlarından biri hâline gelmiş ve afetlerin analizinde toplumsal faktörlerin merkezi bir konuma yerleşmesini sağlamıştır. Böylece insan sadece afetsel olaylardan etkilenen bir mağdur olarak değil; aynı zamanda afet risklerinin oluşumunda ve derinleşmesinde etkili bir fail olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Alkın, 2021, s. 19).

Bu dönemde sosyolojik araştırmaların yöneliminde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Uzun süre toplumsal yapılar, kurumlar ve makro ölçekli süreçlere odaklanan sosyoloji, giderek bireysel deneyimlere ve dezavantajlı grupların yaşam koşullarına daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. Bu değişim afet araştırmalarına da yansımış; kadınlar, yaşlılar, çocuklar, engelliler, yoksullar ve diğer kırılğan grupların afet deneyimleri daha görünür hâle gelmiştir. Böylece afetsel olayların toplumsal etkileri sadece sistem düzeyinde değil, aynı zamanda gündelik yaşam deneyimleri ve eşitsizlikler bağlamında da analiz edilmeye başlanmıştır (Başaran, 2025, s. 579). Bununla birlikte daha önce etkili olan yapısalcı-işlevselci yaklaşımın toplumsal eşitsizlikleri yeterince dikkate almaması önemli bir eleştiri konusu olmaya devam etmiş; sonraki çalışmalar afetlerin güç ilişkileri, kaynak dağılımı ve toplumsal kırılğanlıklarla bağlantılarını daha ayrıntılı biçimde incelemeye yönelmiştir.

1980’li ve 1990’lı yıllar aynı zamanda afet sosyolojisinin kurumsal ve akademik anlamda güçlendiğı bir dönem olmuştur. Ballano’ya (2017) göre özellikle ABD ve Avrupa’daki sosyal bilimcilerin katkılarıyla afet sosyolojisi daha görünür bir araştırma alanına dönüşmüştür. Bu dönemde yapılan çalışmalar sadece afetlerin fiziksel sonuçlarına değil; yaş, sınıf, etnik köken ve diğer toplumsal farklılıkların afet deneyimlerini nasıl şekillendirdiğine de odaklanmıştır. Ayrıca afet politikaları, acil durum yönetimi örgütlenmeleri ve erken uyarı sistemleri gibi konular üzerine yoğun araştırmalar yürütölmüştür. Bununla birlikte afet çalışmalarının büyük ölçüde Batı merkezli ve özellikle Amerikan deneyimi etrafında şekillenmesi, bu döneme yönelik önemli eleştiriler arasında yer almıştır (Ballano, 2017, s. 27).

Bu süreçte afet sosyolojisinin kuramsal gelişimine önemli katkılar sağlayan yaklaşımlardan biri de risk toplumu perspektifi olmuştur. Özellikle Beck’in risk toplumu kuramı ile Giddens’in imal edilmiş risk kavramsallaştırması, afetlerin modernleşme süreçlerinden bağımsız düşünölemeyeceğini ortaya koymuştur. Bu yaklaşımlara göre modern toplumlar sadece refah ve gelişme üretmemekte; aynı zamanda yeni riskler de üretmektedir. Teknolojik gelişmeler, sanayileşme, kentleşme, küreselleşme ve çevresel dönüşümler, afetlerin niteliğini değiştirmekte ve yeni risk alanları oluşturmaktadır. Böylece afetleri sadece doğa

kaynaklı ya da insan kaynaklı şeklinde kesin kategorilere ayırmak giderek zorlaşmaktadır. Modern toplumların ürettiği riskler, doğa kaynaklı ve toplumsal süreçlerin iç içe geçtiği karmaşık afet biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Beck, 2011; Giddens, 1990).

1.3.4. 2000 Sonrası Afet Araştırmaları Eğilimleri

Bu dönemle birlikte afetlerle mücadele alanında hem kurumsal hem de kavramsal düzeyde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Afet araştırmalarına odaklanan yeni merkezler ve uluslararası kuruluşlar ortaya çıkarken, UNDRR gibi kurumlar afet risklerinin azaltılmasına yönelik küresel politikaların geliştirilmesinde etkili olmaya başlamıştır. Aynı süreçte kırılganlık, dirençlilik, sürdürülebilirlik, toplumsal kapasite, zarar azaltma ve afetlere hazırlık gibi kavramlar afet çalışmalarının merkezine yerleşmiş; geleneksel kriz müdahalesi anlayışının yerini giderek afet risk yönetimi yaklaşımı almaya başlamıştır. Günümüzde ise terör saldırıları, iklim değişikliği, iklim kaynaklı göç hareketleri, dijitalleşme, savunmasızlık, toplumsal kırılganlık, dirençlilik gibi konular afet sosyolojisinin temel tartışma alanları arasında yer almaktadır. Özellikle savaşlar, iç çatışmalar ve terör saldırıları sonrasında güvenlik eksenli risk algısının güçlenmesi ve neoliberal politikaların yol açtığı ekolojik yıkımlar, afet sosyolojisi araştırmalarının doğa kaynaklı afetlerle birlikte insan kaynaklı ve toplumsal olarak üretilen afetlere yönelmesine zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde Türkiye’de de afet araştırmaları açısından önemli gelişmeler sağlanmıştır. Türkiye’de afetlerle ilgili can ve mal kayıpları açısından en yıkıcı sonuçlara neden olan doğa kaynaklı olayların başında depremler gelmektedir. Bu durum, depremleri diğer doğa kaynaklı afet türleri içerisinde daha belirgin ve kritik bir konuma taşımaktadır. Sel, su taşkını, erozyon, heyelan ve çığ gibi afetler çoğunlukla belirli bölgelerle sınırlı etkiler oluştururken, şiddetli depremler geniş coğrafi alanları etkileyebilmekte ve çok sayıda insan üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak sonuçlar oluşturabilmektedir. Bu yönüyle depremler, etkilediği nüfusun büyüklüğü ve ortaya çıkardığı toplumsal yıkım bakımından diğer doğa kaynaklı afetlerden ayrılmaktadır (Göver, 2023, s. 7).

Bu kapsamda Türkiye’de afetlere ilgi daha çok depremlerin ortaya çıkardığı kayıplarla doğru orantılı olmaktadır. Depremlerin Türkiye tarihinde afetler açısından önemli bir yere sahip olması, Türkiye’de afet sosyolojisi çalışmalarının da büyük ölçüde bu alanda yoğunlaşmasına yol açmıştır (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023, s. 829). Bu doğrultuda Türkiye’de özellikle 1999 Marmara Depremi ile birlikte afet çalışmalarına ilgi artmaya başlamış ve 2023 Kahramanmaraş Depremiyle birlikte afet konusu birçok disiplinin ilgi odağı olmuştur. Yine 1999 Marmara Depremi ile 2023 Kahramanmaraş Depremleri

arasında farklı tarihlerde Türkiye'nin farklı merkezlerinde (Van, Elazığ, İzmir) meydana gelen depremler afetlerle ilgili çalışmaları teşvik etmiştir. Covid-19 da dünya üzerinde ilgi odağı olduğu gibi Türkiye'de de Covid-19 ile ilgili birçok çalışma gerçekleştirilmiştir.

Ballano'ya (2017, s. 28) göre günümüz afet araştırmalarında özellikle risk, toplumsal kırılganlık ve dirençlilik kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu kavramlar, toplumsal eşitsizlikler, kırılgan gruplar ve toplumların başa çıkma kapasitesiyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte afet sosyolojisi, gelişmelere rağmen genel sosyoloji içerisinde hâlâ görece marjinal bir konumda kalmaya devam etmektedir. Ayrıca afet çalışmalarında normatif boyutun, toplumsal değerlerin ve etik çerçevenin yeterince ele alınmaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

1.4. Afet Araştırmalarında Metodoloji ve Etik

Afet sosyolojisi çalışmalarında metodoloji, afetsel olayların sadece maddi sonuçlarını değil, aynı zamanda toplumsal bağlam içerisindeki etkilerini anlamlandırabilmek açısından merkezi bir öneme sahiptir. Bu nedenle afet araştırmalarında kullanılan yöntemler, diğer sosyal bilim araştırmalarında kullanılan yöntemlerden büyük ölçüde farklı olmamakla birlikte, araştırmaların yürütüldüğü kriz, belirsizlik ve yıkım ortamı bu yöntemlerin uygulanmasını güçleştiren özgün metodolojik sorunları beraberinde getirmektedir (Tierney, 2019; Stallings, 2007, s. 55). Tierney (2019, s. 109) bu durumu özetlerken, afet araştırmasını farklı kılan durumun araştırmanın yürütüldüğü bağlam olduğunu vurgulamaktadır. Donner ve Diaz'a (2018, s. 292) göre afet araştırmalarını diğer sosyal bilim disiplinlerinden ayıran temel özellik, sosyal ve fiziksel çevrenin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan ve sonuçları doğrudan gözlemlenebilen olayları araştırma odağına almasıdır. Bu doğrultuda afet sosyolojisi araştırmalarında bağlam, araştırmayı belirleyen en önemli kavramlardan biridir. Afetin nerede gerçekleştiği ve afet bölgesinin toplumsal, kurumsal ve yapısal koşulları, araştırma bulgularının anlamlandırılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır (Mileti, 1967; akt. Alkın, 2020, s. 69). Afet araştırmalarında veri toplama sürecinin zamanlaması, araştırmacının sahaya erişim imkânı, veri kaybının önlenmesi ve elde edilen bulguların temsil gücü, araştırmanın niteliğini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır (Tierney, 2019; Tierney, 1998).

Stallings'e (2007, s. 57-60) göre afet araştırmalarında yaygın olarak kullanılan üç temel yöntem; alan çalışması (field study), survey araştırması ve doküman analizidir. Bu yöntemlerin her biri farklı veri toplama stratejilerine dayanmakla birlikte, ortak metodolojik sorunlar zamanlama, erişim ve veri kalitesinin korunması etrafında şekillenmektedir. Alan çalışmaları, afet araştırmalarının en

önemli veri toplama yöntemlerinden birini oluşturmaktadır. Bu yöntemde başarının temel koşulu, araştırmacının doğru zamanda ve doğru yerde bulunabilmesidir. Stallings'e göre araştırmacılar, afet haberi alır almaz sahaya yönelmeli ve mümkün olduğunca erken bir aşamada ön keşif ekipleri aracılığıyla olayın genel görünümünü değerlendirmelidir. Özellikle afetin ilk aşamasında elde edilebilecek gözlemler, tanıklıklar ve örgütsel faaliyetlere ilişkin bilgiler zaman içerisinde kaybolabilmektedir. Stallings'in "çürüyen veri" olarak tanımladığı bu bilgilerin hızla toplanması, araştırmanın bilimsel değeri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle afetlerdeki alan çalışmalarında zamanlama ve sahaya erişim, veri toplama sürecinin en kritik belirleyicileri arasında yer almaktadır (Donner ve Diaz, 2018, s. 294).

Survey araştırmalarında ise zaman baskısı alan çalışmalarına kıyasla daha sınırlıdır. Araştırmalar, afet mağdurlarının yaşadıkları deneyimleri olaydan aylar sonra dahi büyük ölçüde hatırlayabildiklerini göstermektedir. Bununla birlikte survey çalışmalarının temel metodolojik sorunu örneklem oluşturma sürecinde ortaya çıkmaktadır. Telefon anketleri veya standart örneklem teknikleri, evsizler, göçmenler ve geçici barınma alanlarında yaşayan kişiler gibi afetsel olaylardan en fazla etkilenen grupların araştırmalara dâhil edilmesinde yetersiz kalabilmektedir. Bu sorunun aşılabilmesi amacıyla araştırmacılar, afetsel olayın etkilenme düzeyine göre tabakalı örneklem tekniklerinden ya da maruz kalan afet şiddeti ile sonuçlar arasındaki ilişkiyi inceleyen "doz-cevap" modellerinden yararlanmaktadırlar (Donner ve Diaz, 2018, s. 301; Stallings, 2007, s. 66-69).

Doküman analizi ise afet yönetimi süreçlerinde üretilen yazılı ve görsel kayıtların incelenmesine dayanmaktadır. Ancak bu yöntemin de kendine özgü güçlükleri bulunmaktadır. Afetsel olay sırasında ortaya çıkan birçok belge geçici nitelik taşımakta ve sistematik biçimde arşivlenememektedir. Acil durum merkezlerinde tutulan notlar, duvar yazıları, operasyon kayıtları ve telsiz mesajları gibi belgeler zaman içerisinde kaybolabilmekte ya da erişilemez hâle gelebilmektedir. Bu nedenle araştırmacıların olay sırasında veya hemen sonrasında sahada bulunmaları ve söz konusu belgeleri toplama konusunda hızlı hareket etmeleri gerekmektedir (Stallings, 2007, s. 70-75). Stallings'in geleneksel doküman analizinin yanı sıra Tierney (2019), günümüz afet araştırmalarının dijital veri kaynaklarını da kapsayacak şekilde genişlediğini belirtir. Afetsel olay sonrası ortaya çıkan çevrimiçi ağlar, X'deki yardım çağrıları ve gönüllü haritalama platformları, araştırmacılar için hızla kaybolan yeni bir dijital veri kaynağı hâline gelmiştir. Bu nedenle araştırmacıların yalnızca fiziksel sahaya değil, sanal ortama da hızlı biçimde müdahale etmesi gerekmektedir (Tierney, 2019, s. 100-101).

Afet sosyolojisinin metodolojik yaklaşımı aynı zamanda araştırmanın yürütüldüğü toplumsal bağlamın dikkate alınmasını gerektirmektedir (Tierney, 2019; Stallings, 2007). Bu doğrultuda afetin meydana geldiği bölgenin demografik yapısı, toplumsal ilişkileri, gündelik yaşam pratikleri ve sosyoekonomik özellikleri araştırma süreçlerinde göz önünde bulundurulması gereken temel değişkenler arasında yer almaktadır. Bunun yanında veri toplama sürecinin hangi zaman diliminde gerçekleştirildiği de elde edilen bulgular üzerinde etkili olmaktadır. Afetin hemen sonrasında yürütülen araştırmalar ile iyileştirme ve yeniden yapılanma süreçlerine odaklanan daha uzun vadeli çalışmaların farklı toplumsal algı ve deneyimleri ortaya koyabileceği kabul edilmektedir. Ayrıca afet sosyolojisinde genellenebilirlik ilkesi, afetsel olayların her toplumda aynı sonuçları doğurduğu varsayımına değil, belirli toplumsal koşullar altında elde edilen ampirik bulguların benzer koşullarda yeniden gözlemlenebilmesine dayanmaktadır. Bu yönüyle afet sosyolojisinin metodolojisi; zamanlama, ulaşılabilirlik ve bağlam gibi unsurları gözlem ve veriye dayalı bilimsel bir çerçevede değerlendiren çok boyutlu bir araştırma yaklaşımını ifade etmektedir (Alkın, 2020, s. 69).

Afet araştırmalarında metodolojik sorunların yanı sıra etik sorumluluklar da merkezi bir öneme sahiptir. Bu nedenle etik yükümlülük sadece kurumsal etik kurullardan alınan izinlerle sınırlı olmayıp, araştırmacının sahadaki tüm davranış ve kararlarını kapsayan sürekli bir sorumluluk alanı olarak değerlendirilmelidir. Stallings'in (2007, s. 77-79) özellikle dikkat çektiği etik sorunlardan biri, araştırmacının gözlemci rolü ile insani müdahale sorumluluğu arasında yaşadığı ikilemdir. Afet ortamında bulunan araştırmacı, sadece veri toplayan tarafsız bir gözlemci olarak kalmak ile acil yardım ve hayat kurtarma faaliyetlerine katılmak arasında seçim yapmak durumunda kalabilmektedir. Bu durum, bilimsel tarafsızlık ile insani sorumluluk arasındaki gerilimi ortaya çıkarmaktadır. Afetsel olaylardan etkilenen bireyler çoğu zaman yakınlarını, evlerini veya yaşam düzenlerini kaybetmiş, önemli travmalar yaşamış kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle araştırmacının “önce zarar verme” ilkesini temel alması gerekmektedir. Görüşmeler sırasında katılımcıların fiziksel ve duygusal iyilik hâlinin korunması, yeniden travmatize olmalarına yol açabilecek davranışlardan kaçınılması ve istedikleri zaman araştırmadan çekilebileceklerinin açık biçimde belirtilmesi etik açıdan temel gereklilikler arasında yer almaktadır. Araştırmanın bilgi üretme amacı ile katılımcıların fiziksel veya psikolojik iyiliği arasında bir tercih yapılması gerektiğinde ise öncelik her zaman afet mağdurlarının iyilik halinin yönünde olmalıdır. Bununla birlikte Tierney (2019) bütün afetzedeleri genelleyleci bir bakış açısıyla “kırılgan” kategorisine dahil etmenin, araştırma sürecinde onların karar verme özerkliğine zarar verebileceğini vurgulamaktadır.

Etik açıdan dikkat edilmesi gereken bir diğer konu, tarafsızlık ile katılım arasındaki hassas dengedir. Araştırmacının afetzedelerle empati kurması doğal ve gerekli olmakla birlikte, bilimsel nesnelliğin korunabilmesi için belirli bir tarafın savunuculuğunu üstlenmemesi gerekir. Bu nedenle afet süreçlerinin değerlendirilmesinde yalnızca mağdurların deneyimlerine değil, kamu kurumlarının, yardım kuruluşlarının ve diğer paydaşların bakış açılarına da yer verilmesi önem taşır. Bunun yanı sıra afet bölgesine dışarıdan gelen araştırmacıların, yerel araştırmacıların bilgi ve emeğinden yararlanırken onlara hak ettikleri akademik katkıyı sunmaları gerektiğini vurgular (Tierney, 2019).

Bununla birlikte gizlilik ve veri güvenliği, afet araştırmalarında ayrı bir etik sorumluluk alanı oluşturmaktadır. Afetsel olay sonrasında ortaya çıkabilecek hukuki süreçler, soruşturmalar veya resmî incelemeler nedeniyle araştırmacıların elindeki verilere erişim talepleri gündeme gelebilmektedir. Bu nedenle araştırmacılar, katılımcılara verdikleri gizlilik taahhüdünü korumak ve elde edilen bilgilerin güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Bu çerçevede afet araştırmalarında etik, sadece işleyişe ilişkin bir gereklilik değil; araştırmacının sahadaki tüm kararlarını yönlendiren temel bir mesleki ve bilimsel sorumluluk alanı olarak değerlendirilmelidir (Stallings, 2007). Sonuç olarak, afet sosyolojisinde metodoloji ve etik, Stallings'in (2007) işaret ettiği klasik saha sorunları ile Tierney'in (2019) vurguladığı güncel güvenlik riskleri, dijital veri kaynakları ve araştırmacılar arası adalet sorunlarını kapsayacak şekilde genişlemektedir. Bu çok boyutlu yapı, afet araştırmacılarını yalnızca iyi birer gözlemci değil, aynı zamanda etik açıdan farkındalığı yüksek, kriz anında karar alabilen ve toplumsal bağlamı derinlemesine okuyabilen bireyler olmaya zorlamaktadır.

BÖLÜM II

AFETLERİN SINIFLANDIRILMASI VE TOPLUMSAL YANSIMALARI

Afet literatürü incelendiğinde, afetlerin farklı özellikleri esas alınarak çeşitli biçimlerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, literatürde üzerinde tam bir uzlaşma sağlanmış tek bir afet tanımının bulunmaması (Quarantelli, 2005), afetlerin sınıflandırılmasını da güçleştirmektedir. Bu nedenle afetler, araştırmacıların odaklandıkları boyutlara bağlı olarak farklı ölçütler temelinde kategorize edilmektedir.

Afetler yaygın olarak kaynağına, türüne, sürecine ve mekânına göre sınıflandırılmaktadır. Kaynağa göre yapılan sınıflandırmalar, afetin ortaya çıkmasında etkili olan temel nedenlere odaklanırken; tür temelli sınıflandırmalar afetin ortaya çıkış biçimi ve karakteristik özelliklerini esas almaktadır. Bu nedenle kaynak temelli sınıflandırmalar daha genel kategoriler sunarken, tür temelli sınıflandırmalar daha spesifik afet olaylarını ifade etmektedir. Sürece göre yapılan sınıflandırmalarda ise afetin ortaya çıkış hızı ve gelişim seyri dikkate alınmaktadır. Bu kapsamda deprem, patlama ve sel gibi afetsel olaylar ani gelişen afetler olarak değerlendirilirken; kuraklık, iklim değişikliği ve kıtlık gibi afetsel olaylar yavaş gelişen afetler arasında yer almaktadır. Mekâna göre yapılan sınıflandırmalar ise afetlerin etkili olduğu coğrafi alanı ve fiziksel çevreyi esas almakta; afetler kara, deniz, kıyı, kırsal veya kentsel alan afetleri şeklinde ele alınabilmektedir. Ayrıca afetsel olayların etkileri yerel, bölgesel, ulusal ya da küresel ölçeklerde ortaya çıkabilmektedir (Gökçen, 2020).

Genel afet sınıflandırmalarından farklı bir yaklaşım benimseyen Dynes (1998), afetleri toplumların bu tür olaylarla başa çıkabilme kapasiteleri temelinde sınıflandırmaktadır. Dynes’a göre afetler; yerel kaynaklar ve mevcut örgütsel yapı ile yönetilebilen “otonom toplum afetleri”, acil müdahale süreçlerinde dış kaynaklara bağımlı olan “bağımlı toplum afetleri” ve etkileri toplumun tamamına yayılmayıp belirli sektörler veya ağlarla sınırlı kalan “toplum dışı afetler” olmak üzere üç temel kategori altında değerlendirilebilir. Bu sınıflandırma, afet olgusunun toplumsal müdahale kapasitesi ve örgütsel yeterlilik bağlamında ele alınması bakımından önem taşımaktadır (Dynes, 1998, s. 116-117).

Bu çalışmada ise afetlerin toplumsal boyutu merkeze alınmakta ve bireylerin, grupların ya da toplumların afetlerin ortaya çıkmasındaki rolü ön plana çıkarılmaktadır. Bu nedenle afetler, kaynağı esas alan bir sınıflandırma temelinde doğa kaynaklı, insan kaynaklı ve hibrit afetler olmak üzere üç temel kategori altında ele alınmaktadır (Shaluf, 2007). Afetlerin oluşumunda jeofiziksel ve

biyolojik süreçler ile toplumsal, ekonomik ve politik süreçlerin göreceli etkisi afetten afete farklılık göstermektedir (Wisner vd., 2003). Dolayısıyla kaynağa göre afetlerin sınıflandırılmasında belirleyici olan unsur, afetin ortaya çıkışında hangi etkenin daha baskın rol oynadığıdır.

Nitekim Gill ve Ritchie (2018), afetleri sınıflandırırken temel ölçüt olarak “tetikleyici olayın” niteliğine dikkat çekmektedir. Yazarlara göre tetikleyici olay insan varlığından bağımsız olarak gerçekleşebiliyorsa (deprem, kasırga, sel gibi), bu afetsel olay doğa kaynaklı afet olarak değerlendirilmektedir. Buna karşılık tetikleyici olayın ortaya çıkması doğrudan insan faaliyetlerine bağlıysa (kimyasal sızıntı, nükleer kaza, petrol sızıntısı gibi), afet insan kaynaklı ya da teknolojik afet olarak sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte yazarlar, günümüzde giderek artan sayıda afetin bu iki kategori kapsamında tam olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Doğa kaynaklı bir tehlikenin teknolojik bir afeti tetiklemesiyle ortaya çıkan doğa-teknolojik kaynaklı “natech afetler”, afetlerin giderek daha karmaşık ve çok boyutlu bir nitelik kazandığını göstermektedir.

2.1. Doğa Kaynaklı Afetler

Afet sosyolojisi literatüründe afetler çoğunlukla toplumsal süreçlerin bir ürünü olarak ele alınmakla birlikte, bazı afet türlerinde doğa kaynaklı süreçlerin belirleyiciliği daha baskındır. Bu nedenle deprem, sel, heyelan, çığ, kasırga, fırtına, kuraklık ve kıtlık gibi afetsel olaylar doğa kaynaklı afetler kapsamında değerlendirilmektedir (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023, s. 828). Her ne kadar bu tür olayların sonuçları toplumsal yapı ile etkileşim içerisinde şekillense de, afeti tetikleyen temel unsurun doğa kaynaklı olması, bu sınıflandırmanın temel dayanağını oluşturmaktadır (Freudenburg, 1997; akt. Gill ve Ritchie, 2018, s. 40).

AFAD’a (2014) göre doğa kaynaklı afetler; oluşumu insan müdahalesiyle engellenemeyen, deprem, sel, heyelan, çığ, kuraklık, fırtına, dolu, hortum gibi doğa kaynaklı afetsel olaylar sonucunda ortaya çıkan ve can ile mal kayıplarına neden olan olaylardır. Bu afetler; jeolojik, meteorolojik, hidrolojik, klimatolojik ve biyolojik kökenli tehlikeler ile insan dışı süreçlerden kaynaklanan olayların sonucu olarak değerlendirilmektedir. Doğa kaynaklı afetlerin ayırt edici özelliği, afeti başlatan tetikleyici olayın insan varlığından bağımsız olarak ortaya çıkabilmesidir. Bu nedenle deprem, sel, kasırga veya volkanik faaliyetler gibi olaylar, teknolojik afetlerden farklı olarak doğrudan doğa kaynaklı süreçlerin önemli bir etkisi bulunmaktadır (Gill ve Ritchie, 2018). Örneğin 1986 yılında Kamerun’daki Nyos Gölü’nden yükselen karbondioksit gazı bulutunun yaklaşık

1700 kişinin ölümüne neden olması, doğa kaynaklı süreçlerin belirleyiciliğinin yüksek olduğu afetlere örnek gösterilebilir (Wisner vd., 2003).

Bununla birlikte, doğa kaynaklı afetlerin sadece doğal süreçler üzerinden değerlendirilmesi yeterli değildir. Çünkü aynı doğa kaynaklı tehlike farklı toplumlarda farklı sonuçlara neden olabilmektedir. Afetin yol açtığı yıkımın boyutu, toplumun hazırlık düzeyi, yerleşim özellikleri, altyapı kapasitesi ve risk azaltma politikaları gibi toplumsal faktörlerden etkilenmektedir. Buna rağmen afeti başlatan temel unsurun doğa kaynaklı süreçler olması, bu olayların doğa kaynaklı afetler kategorisinde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Doğa kaynaklı afetleri diğer afet türlerinden ayıran bazı karakteristik özellikler bulunmaktadır. Gill ve Ritchie'ye (2018) göre bu afetler, toplum tarafından çoğu zaman insan kontrolünün ötesinde ve önlenemez olaylar olarak algılanmaktadır. Bu nedenle doğa kaynaklı afetler sıklıkla bireylerin ya da kurumların kasıtlı eylemleriyle ilişkilendirilmemekte, daha çok dışsal ve kaçınılmaz olaylar olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu afetsel olayların yol açtığı fiziksel hasarlar genellikle gözle görülebilir, ölçülebilir ve ekonomik açıdan hesaplanabilir niteliktedir. Doğa kaynaklı afetler çoğunlukla belirgin bir başlangıç noktasına sahip olup hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerinin planlanmasını kolaylaştıran bir zamansal seyir izlemektedir. Her ne kadar bazı afetler (örneğin kuraklık) daha yavaş gelişen bir karaktere sahip olsa da, genel olarak doğa kaynaklı afetin ortaya çıkışı ile etkilerinin görünür hâle gelmesi arasında belirgin bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum, erken uyarı sistemleri, tahliye planları ve acil müdahale mekanizmalarının geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Doğa kaynaklı afetlerin önemli özelliklerinden biri de afet döneminde ortaya çıkan toplumsal dayanışma eğilimidir. Afet sosyolojisi literatüründe “iyileştirici topluluk” olarak ifade edilen bu süreçte, afet mağdurları arasında güçlü yardımlaşma ve dayanışma ilişkileri gelişebilmektedir (Fritz, 1961; Barton, 1969; Dynes, 1970; akt. Gill ve Ritchie, 2018, s. 41). Ortak bir tehdit ve kayıp deneyimi yaşayan bireyler, çoğu zaman kolektif hareket ederek afetin yol açtığı sorunlarla birlikte mücadele etmektedirler. Bu nedenle doğa kaynaklı afetlerde suçlama, çatışma ve toplumsal ayrışma eğilimleri görece sınırlı kalırken, ortak kader duygusu daha belirgin hâle gelebilmektedir. Bireysel düzeyde değerlendirildiğinde ise doğa kaynaklı afetsel olayların yol açtığı psikososyal etkiler genellikle geçici nitelik taşımaktadır (Norris, Friedman ve Watson, 2002; akt. Gill ve Ritchie, 2018, s. 52). Afet mağdurları önemli ölçüde stres, korku ve belirsizlik yaşasalar da, panik, yağmacılık ve kitlesel düzensizlik gibi davranışların sanıldığından çok daha nadir görüldüğü bilinmektedir (Quarantelli, 1954, 1960; Tierney, Lindell ve Perry, 2001; akt. Gill ve Ritchie, 2018, s. 42).

Nitekim afet sosyolojisi literatüründe bu tür yaygın inanışlar çoğu zaman afet efsaneleri olarak değerlendirilmektedir (Quarantelli, 1960; Fischer, 2008; akt. Gill ve Ritchie, 2018, s. 42, 117). Bu durum, afet anlarında bireylerin çoğunlukla irrasyonel davranışlar sergilediği yönündeki yaygın kabulün önemli ölçüde sorgulanmasına yol açmıştır (Gill ve Ritchie, 2018, s. 41-42).

Doğa kaynaklı afetleri diğer afet türlerinden ayıran önemli özelliklerden biri de bu olayların tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmamasıdır. Deprem, volkanik faaliyetler, fırtınalar veya aşırı yağışlar gibi doğa kaynaklı olaylar, insan kontrolünden bağımsız biçimde gerçekleşen süreçlerdir. Bununla birlikte, bu durum doğa kaynaklı afetsel olayların yol açtığı zararların azaltılamayacağı anlamına gelmemektedir. Günümüzde afet yönetimi alanında benimsenen temel yaklaşım, afetleri tamamen önlemekten ziyade, riskleri azaltmaya ve toplumların afetlere karşı dirençliliklerini artırmaya odaklanmaktadır. Bu çerçevede dayanıklı yapıların inşa edilmesi, risk temelli şehir planlamasının uygulanması, ağaçlandırma çalışmalarının yaygınlaştırılması, doğa kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması, çevresel bozulmanın önlenmesi ve toplumun afet farkındalığının artırılması gibi uygulamalar, doğa kaynaklı afetsel olayların yıkıcı etkilerinin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Benzer şekilde erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi, afet eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve yerel düzeyde hazırlık kapasitesinin güçlendirilmesi de afetsel olaylardan kaynaklanan can ve mal kayıplarının azaltılmasına katkı sağlamaktadır (Gökçen, 2020, s. 46).

Bu durum, afet sosyolojisinin temel varsayımlarından biri olan afetlerin kaçınılmaz, ancak afet kayıplarının önlenabilir olduğu yaklaşımıyla da uyumludur. Başka bir ifadeyle, doğa kaynaklı tehlikelerin tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmasa da, toplumsal kırılganlıkların azaltılması ve müdahale kapasitesinin geliştirilmesi yoluyla bu olayların afete dönüşme potansiyeli önemli ölçüde sınırlandırılabilir. Doğa kaynaklı afetler kendi içerisinde de farklı kategorilere ayrılmaktadır. Shaluf'a (2007) göre bu afetler; yer altı süreçlerinden kaynaklanan afetler, yeryüzünde gerçekleşen karmaşık fiziksel süreçlerin etkili olduğu afetler, meteorolojik ve hidrolojik kökenli afetler ile biyolojik kaynaklı afetler olmak üzere dört temel grup altında sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma, doğa kaynaklı afetlerin ortaya çıkış mekanizmalarının ve etkilerinin daha sistematik biçimde değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

2.2. İnsan Kaynaklı Afetler

Afet araştırmalarının erken dönemlerinde afetler büyük ölçüde doğa kaynaklı olayların kaçınılmaz sonuçları olarak değerlendirilmiş ve afetlerin başlıca faili olarak doğa kabul edilmiştir. Ancak özellikle son yıllarda geliştirilen sosyolojik

ve eleştirel yaklaşımlar, afetlerin sadece doğa kaynaklı süreçlerin sonucu olmadığını, insan faaliyetlerinin de afetlerin ortaya çıkışında ve etkilerinin derinleşmesinde önemli rol oynadığını ortaya koymuştur (Matthewman, 2015). Bu yaklaşım, afetsel olayların neden olduğu yıkımın doğrudan tehlikenin kendisiyle açıklanamayacağını; toplumsal, ekonomik ve politik süreçlerin de afet risklerinin oluşumunda belirleyici olduğunu vurgulamaktadır.

Bununla birlikte afetleri bütünüyle insan faaliyetlerine indirmek de mümkün değildir. Bazı afetlerde doğa kaynaklı süreçler daha belirleyici rol oynarken, bazı afetlerde insan faaliyetleri ön plana çıkmaktadır (Wisner vd., 2003). Ancak ister doğa kaynaklı ister insan kaynaklı olsun, afetlerin her zaman toplumsal bir boyutu bulunmaktadır. Çünkü afet riskleri; toplumsal kırılganlıkların üretilmesi, doğa kaynaklı tehlikelere insan etkisinin eklenmesi ve müdahale kapasitesinin yetersiz kalması gibi süreçlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Bankoff ve Hilhorst, 2022; akt. Yurt, 2024, s. 189). Bu çerçevede insan kaynaklı afetler, ortaya çıkışında insan faaliyetlerinin, insan kaynaklı afetsel olayların belirleyici olduğu bir olgu olarak tanımlanabilir. Teknolojik arızalar, endüstriyel kazalar, kimyasal ve nükleer sızıntılar, ulaşım kazaları, altyapı sistemlerinin çökmesi, savaşlar ve çeşitli insan faaliyetlerinden kaynaklanan ve afetle sonuçlanan afetsel olaylar bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu tür olaylarda afetin ortaya çıkmasını sağlayan temel tetikleyici unsur, doğrudan ya da dolaylı biçimde insan eylemleridir.

Gerçekte birçok afet, sadece tehlikenin kendisinden değil, insanın çevreyi kullanma biçiminden kaynaklanmaktadır. Depreme dayanıksız yapılaşma, dere yataklarına kurulan yerleşimler, çevresel tahribat, plansız kentleşme ve yetersiz risk yönetimi uygulamaları, doğa kaynaklı tehlikeler yıkıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Bu nedenle afet sosyolojisi açısından önemli olan sadece tehlikenin kendisi değil, toplumun bu tehlikelere karşı nasıl kırılgan hâle geldiğidir (Can, 2020, s. 17; Wisner vd., 2003; Özügür, 2012, s. 152). Dolayısıyla günümüzde “doğal afet” olarak adlandırılan birçok olayın etkileri, önemli ölçüde toplumsal, ekonomik ve politik süreçler tarafından şekillendirilmektedir. Bu durum, insan faaliyetlerinin afetlerin ortaya çıkmasında ve sonuçlarının derinleşmesinde oynadığı rolün daha görünür hâle gelmesine neden olmakta ve insan kaynaklı afetlerin afet araştırmalarındaki önemini arttırmaktadır.

İnsan kaynaklı hangi olayların afet kapsamında değerlendirileceği konusunda ilgili literatürde tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte, insan faaliyetlerinin doğrudan veya dolaylı olarak belirleyici olduğu çok sayıda olay afet araştırmalarında insan kaynaklı afetler başlığı altında ele alınmaktadır. Bu çeşitlilik nedeniyle araştırmacılar farklı sınıflandırma sistemleri geliştirmiştir. Bu

kapsamda Shaluf (2007), insan kaynaklı afetleri, sosyo-teknik afetler ve savaş kaynaklı afetler olmak üzere iki temel kategori altında incelemektedir. Sosyo-teknik afetler; teknolojik afetler, ulaşım kaynaklı afetler, altyapı sistemlerinden kaynaklanan afetler, üretim süreçlerinden kaynaklanan afetler ve üretim aksaklıkları sonucu ortaya çıkan afetleri kapsamaktadır. Savaş kaynaklı afetler ise ulusal savaşlar ve uluslararası savaşlar şeklinde iki alt gruba ayrılmaktadır. Uluslararası savaşlar da kendi içerisinde konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan savaşlar biçiminde sınıflandırılmaktadır (Shaluf, 2007).

Bu sınıflandırma, insan kaynaklı afetlerin sadece teknolojik kazalarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Modern toplumlarda enerji üretim sistemlerinden ulaşım ağlarına, iletişim altyapılarından endüstriyel tesislere kadar çok sayıda karmaşık sistem günlük yaşamın temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bu sistemlerde meydana gelen teknik arızalar, ihmal, yönetim hataları veya kasıtlı müdahaleler, geniş ölçekli toplumsal sonuçlara neden olabilmektedir. Benzer şekilde savaşlar ve silahlı çatışmalar da sadece askerî sonuçlar üretmemekte; göç, yoksulluk, salgın hastalıklar, altyapı yıkımı ve toplumsal çözülme gibi uzun vadeli etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Bu nedenle insan kaynaklı afetler, ortaya çıkış biçimleri ve etkileri bakımından oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Ancak bu afetlerin ortak özelliği, afeti başlatan veya ağırlaştıran süreçlerde insan faaliyetlerinin merkezi bir rol oynamasıdır.

İnsan kaynaklı afetleri doğa kaynaklı afetlerden ayıran temel özelliklerden afetsel olayın çoğu zaman ihmal, hata, sorumsuzluk ya da kasıt unsurlarıyla ilişkilendirilebilmesidir. Bu nedenle insan kaynaklı afetler yalnızca maddi hasara yol açmamakta, aynı zamanda sorumluluk, suçlama ve güven kaybı gibi toplumsal süreçleri de beraberinde getirmektedir. Afetin ortaya çıkışında belirli kişi, kurum veya sistemlerin sorumluluğunun bulunması, mağdurların yaşadığı travmanın niteliğini de farklılaştırmaktadır. Weisæth ve arkadaşlarına (2002, s. 35) göre insan kaynaklı afetler, yabancılık, öngörülemezlik ve denetim güçlüğü gibi özelliklerinin yanı sıra, sorumluluğun belirli aktörlere yüklenebilmesi nedeniyle doğa kaynaklı afetsel olaylardan daha ağır psikososyal sonuçlar doğurabilmektedir. Doğa kaynaklı olaylar bireyin kendine ait değer algısını doğrudan hedef almazken, insan hatası, ihmal veya kasıt sonucu ortaya çıkan afetler bireylerin güven duygusunu ve toplumsal ilişkilere yönelik inançlarını zedeleyebilmektedir. Bu nedenle insan kaynaklı afetlerde saldırganlık eğilimleri, psikolojik geri çekilme, toplumsal yabancılaşma ve izolasyon gibi tepkiler daha yoğun biçimde gözlemlenebilmektedir. Bu tür afetsel olayların ruh sağlığı üzerindeki etkileri çoğu zaman daha derin ve daha uzun süreli olabilmektedir.

İnsan kaynaklı afetler, günümüzde diğer afet türleri arasında giderek daha belirgin bir yer edinmektedir. Bu durumun temel nedenlerinden biri, modern

toplumların yaşamlarını büyük ölçüde karmaşık teknolojik sistemler üzerine inşa etmiş olmalarıdır. Enerji üretim ve dağıtım sistemleri, ulaşım ve iletişim ağları, finansal altyapılar ile endüstriyel tesisler, çağdaş toplumların işleyişini sağlayan kritik unsurlar hâline gelmiştir. Buna bağlı olarak, bu sistemlerde meydana gelebilecek teknik arızalar, insan hataları veya sistemsel aksaklıklar yalnızca ilgili sektörleri değil, geniş toplumsal kesimleri etkileyen ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Bu çerçevede kırılganlık paradigması, günümüz toplumlarının yalnızca doğa kaynaklı tehlikelere değil, aynı zamanda insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan teknolojik ve toplumsal risklere karşı da giderek daha duyarlı ve kırılgan bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmektedir. Furedi'ye (2007, s. 484) göre çağdaş toplumların kırılganlığı özellikle teknolojik kökenli afetlerde daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni, bu tür afetlerin toplumsal kurumlara duyulan güveni zedelemesi, toplumsal düzeni sarsması ve bireylerin güvenlik algısını olumsuz yönde etkilemesidir.

Benzer şekilde Alexander (2005, s. 25), afetlerin geleneksel olarak gündelik yaşamın dışında kalan istisnai olaylar olarak değerlendirildiğini, ancak insan kaynaklı risklerin yaygınlaşmasıyla birlikte bu durumun değişmeye başladığını belirtmektedir. Özellikle teknolojik gelişmelerin, çevresel bozulmanın ve küresel ölçekte birbirine bağımlı sistemlerin artmasıyla birlikte afetler giderek daha sık karşılaşılan toplumsal gerçeklikler hâline gelmektedir. Böylece afetler sadece olağanüstü dönemlerde ortaya çıkan istisnai olaylar olmaktan çıkmakta, gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçasına dönüşmektedir. Bu dönüşüm süreci, Beck'in (2011) geliştirdiği risk toplumu yaklaşımında daha kapsamlı biçimde açıklanmaktadır. Beck'e göre geç modern toplumlar, kendi ürettikleri risklerle yüzleşen toplumlar hâline gelmiştir. Bu nedenle risk toplumu aynı zamanda bir afetler toplumu niteliği taşımaktadır. Risklerin büyük ölçüde insan faaliyetleri tarafından üretilmesi, olağanüstü durumların olağanlaşması tehlikesini beraberinde getirmektedir. Böylece afetler sadece dışsal tehditler olmaktan çıkmakta; modern yaşamın ve modernleşme süreçlerinin ürettiği yapısal sonuçlar olarak ortaya çıkmaktadır (Beck, 2011).

2.3. Hibrit Afetler

Afetler çoğu zaman ilgili literatürde doğa kaynaklı ve insan kaynaklı olmak üzere iki temel kategori altında sınıflandırılmaktadır. Ancak afet sosyolojisi literatüründe bu ayrımın her zaman yeterli olmadığına yönelik güçlü eleştiriler bulunmaktadır. Wisner ve arkadaşları (2003), afetlerin doğal ve toplumsal boyutlarının çoğu zaman birbirinden kesin çizgilerle ayrıştırılamayacağını vurgulamaktadır. Çünkü afetler genellikle sadece doğa kaynaklı süreçlerin ya da sadece insan faaliyetlerinin ürünü olmayıp, bu iki unsurun karşılıklı etkileşimi

sonucunda ortaya çıkmaktadır. Nitekim savaş, kuraklık, salgın hastalıklar ve çevresel bozulma gibi süreçler birçok durumda eş zamanlı veya ardışık biçimde meydana gelmekte ve aynı topluluklar üzerinde birbirini güçlendiren etkiler oluşturabilmektedir. Bu durum, afetlerin tek bir nedene indirgenmesini güçleştirmekte ve doğa kaynaklı tehlikeler ile insan faaliyetleri arasındaki karmaşık ilişkinin dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle modern toplumlarda teknolojik sistemlerin yaygınlaşması ve insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisinin artması, afetlerin doğa kaynaklı ya da insan kaynaklı şeklinde kesin kategorilere ayrılmasını daha da zorlaştırmaktadır.

Bu gelişmelerle birlikte afet literatüründe giderek daha fazla önem kazanan kavramlardan biri de hibrit afet kavramıdır. Hibrit afetler, doğa kaynaklı süreçler ile insan faaliyetlerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkan, nedenleri ve sonuçları bakımından çok boyutlu bir yapıya sahip afetler olarak tanımlanmaktadır. Bu tür olaylarda ne sadece doğal süreçler ne de sadece insan faaliyetleri afeti açıklamak için yeterlidir. Afetin oluşumu, gelişimi ve etkilerinin yayılması, doğal ve beşerî unsurların birbirini etkileyen dinamikleri çerçevesinde şekillenmektedir. Doğal süreçlerle insan faaliyetlerinin giderek daha fazla iç içe geçmesi, afetlerin niteliğinde önemli değişimlere neden olmakta ve hibrit afetlerin görülme sıklığını artırmaktadır. Bu kapsamda biyolojik savaşlar, ozon tabakasının incilmesi ile yoğun ormansızlaşmanın yol açtığı toprak erozyonu ve bunu izleyen heyelanlar hibrit afetlere örnek olarak gösterilmektedir (İnce, 2020a, s. 569; Shaluf, 2007, s. 705). Bu örnekler, afetlerin ortaya çıkışında doğal süreçler ile insan faaliyetlerinin birbirinden bağımsız değil, karşılıklı etkileşim içinde belirleyici olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Hibrit afetlerin giderek daha görünür hâle gelmesi, modern toplumlarda risklerin çok katmanlı ve karmaşık bir nitelik kazandığını göstermektedir. Bu tür afetlerde riskler yalnızca doğal çevreden ya da yalnızca teknolojik sistemlerden kaynaklanmamakta; doğal süreçlerle insan faaliyetleri arasındaki etkileşim sonucunda şekillenmektedir. Bu durum, hibrit afetlerin nedenlerinin ve afersel olayların sonuçlarının tek bir disiplinin bakış açısıyla açıklanmasını güçleştirmekte, afet risklerinin yönetiminde ise bütüncül ve disiplinlerarası yaklaşımları zorunlu hâle getirmektedir.

Hibrit afetlerin öneminin artmasında, doğal sistemler ile teknolojik altyapılar arasındaki karşılıklı bağımlılığın giderek güçlenmesi belirleyici rol oynamaktadır. Gill ve Ritchie'ye (2018) göre, afetleri yalnızca doğa kaynaklı veya insan kaynaklı olarak iki ayrı kategori altında değerlendiren geleneksel sınıflandırmalar, günümüzün karmaşık risk ortamını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Yazarlara göre son yıllarda meydana gelen birçok afetsel olay, doğal süreçlerle teknolojik sistemlerin birbirini tetiklemesi sonucu ortaya çıkmakta ve

bu nedenle afetlerin kesin sınırlarla ayrılmış kategoriler yerine, doğa ve insan kaynaklı unsurların farklı düzeylerde bir araya geldiği bir süreklilik içinde ele alınması daha gerçekçi bir yaklaşım sunmaktadır.

Bu çerçevede Gill ve Ritchie (2018), uluslararası afet literatüründe yaygın olarak kullanılan “natech” kavramına ve örneklerine dikkat çekmektedir. Natech afetler, doğa kaynaklı bir tehlikenin teknolojik bir afeti tetiklemesiyle ortaya çıkan olayları ifade etmektedir. Bu tür durumlarda afetin başlangıç nedeni doğa kaynaklı bir olay olmakla birlikte, yıkıcı etkilerin önemli bir bölümü teknolojik altyapılarda meydana gelen ikincil hasarlardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda doğa kaynaklı tehlikeler ile teknolojik riskler birbirini besleyen bir süreç içerisinde iç içe geçmekte ve ortaya çıkan afet hem doğa kaynaklı hem de insan kaynaklı afetlerin özelliklerini aynı anda bünyesinde barındırmaktadır. Bu durumun en dikkat çekici örneklerinden biri, 2011 yılında Japonya’da meydana gelen Tohoku depremi ve ardından oluşan tsunaminin Fukushima Daiichi Nükleer Santrali’nde yol açtığı nükleer erimedir. Afetin ilk tetikleyicisi deprem ve tsunami gibi doğa kaynaklı süreçler olsa da, ortaya çıkan nükleer kriz teknolojik sistemlerin kırılganlığını görünür hâle getirmiştir. Benzer biçimde 2005 yılında meydana gelen Katrina Kasırgası sonrasında New Orleans’taki set sistemlerinin çökmesi ve kentin büyük bölümünün sular altında kalması da hibrit afetlere örnek olarak değerlendirilmektedir. Bu olayda yıkım sadece kasırganın fiziksel etkilerinden değil, aynı zamanda yıllar boyunca biriken mühendislik hatalarından, bakım eksikliklerinden ve yapısal eşitsizliklerden kaynaklanmıştır.

Bu örnekler, afetlerin yalnızca doğal süreçlerin ya da sadece insan faaliyetlerinin ürünü olarak değerlendirilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Günümüzde afetlerin ortaya çıkışı ve afetsel olayların etkilerinin yayılımı, doğal tehlikeler ile toplumsal, ekonomik, siyasal ve teknolojik sistemler arasındaki karşılıklı etkileşimler sonucunda şekillenmektedir. Bu nedenle çağdaş afet yaklaşımları, afetleri birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış kategoriler içinde değerlendirmekten ziyade, farklı risk kaynaklarının birbirini nasıl etkilediğini ve yeni risk örüntülerini nasıl ürettiğini açıklamaya odaklanmaktadır.

Hibrit afetlerin giderek daha görünür hâle gelmesi, aynı zamanda afetlerin tarihsel gelişim sürecinde yaşanan dönüşümün de bir göstergesidir. Afetler insanlık tarihi boyunca varlığını sürdürmüş olsa da modern dönemde hem nedenleri hem de etkileri bakımından önemli değişimler geçirmiştir. Küreselleşme, teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme ve insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisinin artması, afetleri daha karmaşık, çok katmanlı ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri içerisinde gelişen süreçler hâline getirmektedir (İnce, 2020a; Quarantelli vd., 2007, s. 16). Bu dönüşümle birlikte doğa ve beşerî tehlikeler arasındaki sınırlar giderek belirsizleşmekte; çevresel, teknolojik,

ekonomik ve toplumsal süreçlerin birbirini tetiklemesi yeni risk biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Günümüzde birçok afetsel olay, tek bir tehlikenin doğrudan sonucu olmaktan çok, bu süreçlerin eş zamanlı etkileşimiyle meydana gelmektedir. Söz konusu karmaşık risk yapısı yalnızca insan topluluklarını değil, ekosistemlerin bütünü de tehdit etmekte; bitki örtüsü, hayvan popülasyonları ve doğal yaşam alanları üzerinde uzun süreli, hatta kimi zaman geri döndürülemez etkiler oluşturmaktadır (Beck, 2011).

Bu çerçevede hibrit afetler, çağdaş afetlerin değişen doğasını açıklayan temel kavramlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Hibrit afet yaklaşımı, afetlerin oluşumunu tek bir tehlike kaynağına indirgemek yerine, doğal, teknolojik ve toplumsal süreçler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini merkeze almaktadır. Bu yönüyle afet sosyolojisine, risklerin nasıl üretildiğini, farklı ölçeklerde nasıl yayıldığını ve toplumsal yapılar tarafından nasıl şekillendirildiğini analiz etmeye imkân tanıyan önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Aynı zamanda bu yaklaşım, günümüzün karmaşık risk ortamında afet risklerinin azaltılması ve yönetilmesine yönelik politika ve uygulamaların disiplinlerarası bir bakış açısıyla ele alınmasının gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

BÖLÜM III

KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Afetler toplumsal yapı, kurumlar, kültürel değerler ve insan davranışlarıyla yakından ilişkili karmaşık toplumsal olgulardır. Bu nedenle afetlerin nedenlerini, afetsel olayların etkilerini ve toplumsal sonuçlarını açıklayabilmek için farklı kuramsal yaklaşımlardan yararlanılmaktadır. Sosyoloji başta olmak üzere sosyal bilimlerde geliştirilen çeşitli kuramlar, afetlerin ortaya çıkışında rol oynayan toplumsal süreçlerin, kırılganlıkların, eşitsizliklerin ve risklerin anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Her kuram afet olgusunun farklı bir boyutuna odaklanmakta ve böylece afetlerin çok boyutlu yapısının daha kapsamlı biçimde açıklanmasına ve anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Bu bölümde afet sosyolojisi literatüründe öne çıkan temel bazı kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır.

3.1. Davranışsal ve Organizasyonel Yaklaşımlar

Afet çalışmalarının erken döneminde geliştirilen klasik yaklaşımlar, afetleri ağırlıklı olarak bireysel davranışlar ve örgütsel süreçler üzerinden açıklamaya yönelmiştir. Bu çerçevede bireylerin afetsel olay anındaki tepkileri, uyum biçimleri ve kriz karşısındaki davranış örüntüleri ile kurumların koordinasyon, iletişim ve müdahale kapasiteleri temel araştırma konuları arasında yer almıştır. Söz konusu çalışmalar, afetsel olayların toplumsal düzen üzerinde meydana getirdiği geçici kesintilerin nasıl ortaya çıktığını ve bu kesintilerin hangi mekanizmalar aracılığıyla yönetildiğini anlamaya yönelik önemli ampirik katkılar sunmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen afet araştırmaları, afet dönemlerinde toplumsal düzenin tamamen çöktüğü yönündeki varsayımları sorgulamaya başlamış ve afet koşullarında bireysel davranışlar ile örgütsel tepkilerin nasıl şekillendiğini sistematik biçimde incelemiştir. Bu doğrultuda erken dönem çalışmaların önemli bir bölümü, afet anlarında ortaya çıktığı varsayılan panik davranışlarını açıklamaya odaklanmıştır.

Afet sosyolojisinin erken döneminde afetsel olay sırasında ortaya çıkan davranış örüntülerini açıklamak amacıyla sıklıkla “kitlesel panik” kavramına başvurulmuştur. Bu yaklaşıma göre afetler, bireylerde yoğun bir biçimde hayatta kalma kaygısı ortaya çıkararak toplumsal normların zayıflamasına, kolektif bağların çözülmesine ve antisosyal davranışların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Özellikle yağma, düzensizlik ve kontrolsüz rekabet gibi davranış biçimleri, afetsel olay sonrası süreçlerde kitlesel paniğin toplumsal yansımaları olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, afet anlarında bireylerin irrasyonel

davranışlara yöneldiği ve toplumsal düzenin geçici olarak çöktüğü varsayımına dayanmaktadır. Ancak sonraki dönemlerde gerçekleştirilen çok sayıda saha araştırması, kitlesel panik davranışının sanıldığı kadar yaygın olmadığını, aksine afet koşullarında dayanışma, yardımlaşma ve iş birliği eğilimlerinin daha görünür hâle geldiğini ortaya koymuştur (Yeniçırak ve Durmaz Yurt, 2024).

Bu yaklaşımın düşünsel arka planı, toplumsal kriz ve dönüşüm süreçlerini inceleyen erken dönem makro-sosyolojik analizlere kadar uzanmaktadır. Özellikle Pitirim Sorokin'in çalışmaları, afetsel olayların sosyal yapı üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik önemli teorik açılımlar sunmuştur. Sorokin, afetsel olayların sadece yıkıcı sonuçlar üretmediğini, aynı zamanda bireyler ve topluluklar üzerinde farklı yönlerde etkiler meydana getirdiğini ileri sürmektedir. Ona göre kriz dönemleri bazı bireylerde saldırganlık, çözülme ve toplumsal yabancılaşma eğilimlerini güçlendirirken, bazı bireylerde ise dayanışma, yardımlaşma ve toplumsal bütünleşme eğilimlerini artırabilmektedir (Yeniçırak ve Durmaz Yurt, 2024).

Sorokin, özellikle *Man and Society in Calamity: The Effects of War, Revolution, Famine, Pestilence upon Human Mind, Behavior, Social Organisation and Cultural Life* (1942) adlı çalışmasında savaş, devrim, kıtlık ve salgın gibi afetsel olayların sadece maddi kayıp oluşturmadığını; aynı zamanda insan zihni, toplumsal davranışlar, örgütsel yapılar ve kültürel yaşam üzerinde dönüştürücü etkiler oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu çerçevede Sorokin, toplumsal çalkantı dönemlerini geniş bir toplumsal değişim bağlamı içerisinde ele alarak afetsel olayların sosyal yapı üzerindeki çok yönlü etkilerine dikkat çekmiştir. Sorokin'in afet çalışmalarına katkısı, doğrudan modern afet araştırmaları geleneğini kurmaktan ziyade, afetlerin toplumsal boyutlarının anlaşılmasına yönelik teorik bir zemin oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Nitekim afet ile toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi kendi dönemi açısından oldukça kapsamlı biçimde ele alması, afet sosyolojisinin gelişim sürecindeki önemli öncül katkılardan biri olarak değerlendirilmektedir (Can, 2020, s. 22).

Afetsel olayların doğrudan toplumsal etkilerine odaklanan erken dönem sosyolojik açılımlardan biri Allen H. Barton tarafından geliştirilmiştir. Barton, afetleri “kolektif stres durumları” olarak kavramsallaştırmış ve afet koşullarında bireylerin, grupların ve kurumların karşı karşıya kaldığı sosyal baskı, uyum ve yeniden örgütlenme süreçlerini incelemiştir (Barton, 1969). Bu yaklaşım, afetlerin toplumsal ilişkiler, rol yapıları ve örgütsel işleyiş üzerinde önemli etkiler oluşturan sosyal süreçler olduğunu vurgulamıştır. Barton'a göre afetler, mevcut toplumsal düzeni geçici olarak kesintiye uğratan ve bireyler ile kurumları yeni koşullara uyum sağlamaya zorlayan kolektif stres durumlarıdır. Bu nedenle

afetlerin anlaşılması, sadece maddi hasarın incelenmesiyle değil, afetsel olay sonrasında ortaya çıkan toplumsal uyum ve yeniden örgütlenme mekanizmalarının analiz edilmesiyle mümkündür. Barton'un bu konudaki çalışmaları, afetsel olayların sosyal organizasyon üzerindeki etkilerini sistematik biçimde ele alması bakımından afet sosyolojisinin kurumsallaşma sürecine önemli katkılar sağlamıştır.

Afetlerle ilgili erken dönem teorik ve ampirik birikim, 1970'li yıllarla birlikte afet araştırmalarının daha sistematik ve kurumsallaşmış bir niteliğe kavuşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle bu dönemde gerçekleştirilen çalışmalar, afetsel olay anındaki bireysel davranışlar ve örgütsel süreçlerin daha ayrıntılı biçimde incelenmesini mümkün kılmıştır. Bu bağlamda Enrico L. Quarantelli ve Russell R. Dynes'in çalışmaları afet sosyolojisinin gelişiminde belirleyici rol oynamıştır. Söz konusu araştırmacılar, afet anlarında panik davranışının yaygın olduğu yönündeki geleneksel varsayımları sorgulayarak bireylerin; çoğu durumda rasyonel, örgütlü ve dayanışmacı davranışlar geliştirdiğini ortaya koymuştur. Özellikle afetsel olay sonrasında ortaya çıkan gönüllü yardım ağları, kendiliğinden gelişen örgütlenmeler ve kolektif dayanışma pratikleri üzerine yapılan çalışmalar, afetlerin toplumsal çözülmeden çok geçici de olsa bir toplumsal bütünleşmeye yol açtığını göstermiştir. Böylece afetsel olayların sadece kaos ve düzensizlik üreten olgular olmadığı, aynı zamanda yeni dayanışma biçimlerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlayabildiği anlaşılmıştır (Quarantelli ve Dynes, 1977; Dynes, 1970).

Bunun yanında Quarantelli ve Dynes, örgütsel yapıların kriz anındaki işleyişine odaklanarak kurumların koordinasyon, iletişim ve karar alma süreçlerini sistematik biçimde analiz etmişlerdir. Bu çalışmalar, afet yönetiminin sadece teknik ve idari bir müdahale süreci olmadığını; aynı zamanda sosyal organizasyon, kurumsal kapasite ve örgütsel uyum süreçleriyle yakından ilişkili olduğunu göstermiştir. Böylece afet araştırmalarında bireysel davranışların yanı sıra örgütlerin ve kurumların afet koşullarındaki işleyişi de önemli bir inceleme alanı hâline gelmiştir. Bu bağlamda Quarantelli ve Dynes'in çalışmaları, davranışsal ve organizasyonel yaklaşımın afet sosyolojisindeki temel teorik ve ampirik omurgasını oluşturmuş; sonraki araştırmalara önemli ölçüde yön vermiştir (Yeniçırak ve Durmaz Yurt, 2024; Quarantelli, 2001; Quarantelli ve Dynes, 1977; Dynes, 1970).

Afet sosyolojisinde erken dönem organizasyonel yaklaşımların en önemli katkılarından biri, Disaster Research Center (DRC) bünyesinde Dynes ve Quarantelli tarafından geliştirilen DRC Tipolojisi'dir. Drabek'e (2018) göre bu tipoloji, afetsel olay anında örgütlerin nasıl tepki verdiğini anlamak için günümüzde de işlevselliğini koruyan temel kavramsal çerçevelerden biridir. DRC

Tipolojisi, örgütlerin afet koşullarındaki davranışlarını görevler ve yapı olmak üzere iki temel boyut üzerinden sınıflandırmaktadır. Görevler olağan veya olağan dışı, yapılar ise mevcut veya yeni olarak değerlendirilmekte; bu iki boyutun kesişimi sonucunda dört farklı örgütsel tepki türü ortaya çıkmaktadır.

Birinci tür olan yerleşik örgütler, mevcut örgütsel yapılarını koruyarak olağan görevlerini sürdüren kurumlardan oluşmaktadır. Polis, itfaiye ve benzeri acil müdahale kuruluşları bu kategoriye örnek gösterilmektedir. İkinci tür olan genişleyen örgütler ise olağan görevlerini yerine getirmeye devam etmekle birlikte, artan ihtiyaçlar nedeniyle yeni gönüllüler veya ek personel aracılığıyla örgütsel yapılarını genişleten kurumlardır. Kızılay benzeri yardım kuruluşları bu kategori kapsamında değerlendirilebilir. Üçüncü tür olan uzayan örgütler, mevcut örgütsel yapılarını korumakla birlikte afetsel olay sonrasında olağan faaliyetlerinin dışında yeni görevler üstlenmektedir. Örneğin bir inşaat firmasının afetsel olay sonrasında enkaz kaldırma çalışmalarına katılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Dördüncü tür olan ortaya çıkan örgütler ise afetsel olay sonrasında yeni ihtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla doğaçlama gelişen, daha önce var olmayan örgütsel yapılardır. Mahalle sakinleri tarafından oluşturulan geçici arama-kurtarma ekipleri bu kategoriye örnek teşkil etmektedir. Drabek'e göre DRC Tipolojisi, afetsel olay anında ortaya çıkan örgütsel çeşitliliği ve uyum süreçlerini anlamada temel bir analitik araç olma özelliğini sürdürmektedir (Drabek, 2018, s. 525-526).

Bu çalışmalar, afetlerin yalnızca bireylerin olay anındaki davranışları üzerinden açıklanamayacağını; aynı zamanda örgütlerin ve kurumların değişen koşullara nasıl uyum sağladıkları, nasıl yeniden örgütlendikleri ve müdahale kapasitelerini nasıl geliştirdikleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Böylece erken dönem organizasyonel yaklaşımlar, afet yönetiminde sosyal örgütlenmenin, kurumsal koordinasyonun ve örgütsel kapasitenin belirleyici rolünü vurgulayarak afet sosyolojisinin kuramsal gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

Bu bağlamda erken dönem davranışsal ve organizasyonel yaklaşımlar afetlerin toplumsal boyutlarının sistematik biçimde incelenmesine öncülük etmiş; özellikle afetsel olay anındaki bireysel davranış örüntüleri, örgütlerin uyum mekanizmaları ve kurumsal müdahale kapasitesi hakkında kapsamlı bir ampirik bilgi birikiminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak zaman içerisinde bu yaklaşımların açıklayıcılığına yönelik çeşitli eleştiriler de gündeme gelmiştir.

Tierney'e (2007; 2019) göre klasik davranışsal ve organizasyonel yaklaşımlar, afetleri büyük ölçüde olay anında ortaya çıkan bireysel tepkiler ve kurumsal müdahale süreçleri üzerinden ele almış; buna karşın afet risklerinin oluşumunda belirleyici olan toplumsal kırılmalıklar, yapısal eşitsizlikler ve risk üretim

mekanizmalarına yeterince odaklanmamıştır. Buna rağmen söz konusu çalışmalar, afetsel olay anındaki toplumsal davranışların ve örgütsel süreçlerin anlaşılmasına ilişkin sağlam bir kuramsal ve ampirik temel oluşturmuş; afet sosyolojisinin bağımsız bir disiplin olarak kurumsallaşmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Ayrıca bu birikim, afetleri yalnızca olay anıyla sınırlamayan; onları toplumsal yapı, risk, kırılganlık ve eşitsizlik bağlamında ele alan sonraki kuramsal yaklaşımların gelişimine de önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

3.2. Yapısal-işlevselci Kuram

Yapısal-işlevselci kuram, toplumu birbirleriyle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan ve belirli işlevler üstlenen toplumsal kurumlardan oluşan bütünleşmiş bir sistem olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımda toplumsal düzenin devamlılığı, sistemin farklı parçalarının uyum içerisinde çalışmasına bağlıdır. Aile, eğitim, ekonomi, siyaset ve din gibi toplumsal kurumlar, sistemin sürekliliğini sağlayan temel bileşenler olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle yapısal-işlevselci perspektif, toplumsal yaşamda ortaya çıkan değişim ve krizler, sistemin işleyişini etkileyen unsurlar olarak incelemektedir. Afetler de bu çerçevede toplumsal sistemin olağan işleyişini kesintiye uğratan, mevcut dengeyi bozan ve çeşitli işlev kayıplarına yol açan olağanüstü durumlar olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte işlevselci yaklaşım, afetleri sadece yıkım ve düzensizlik üreten olaylar olarak değil, aynı zamanda toplumun uyum ve yeniden örgütlenme kapasitesini harekete geçiren süreçler olarak da ele almaktadır. Bu bakış açısına göre toplumsal sistem, ortaya çıkan sorunları gidermeye ve bozulan dengeyi yeniden kurmaya yönelik çeşitli mekanizmalara sahiptir. Mevcut yapının eski işlevlerini sürdürememesi durumunda ise sistem, değişen koşullara uyum sağlayarak yeni denge biçimleri geliştirmektedir. Böylece toplum, farklı bir örgütlenme ve işleyiş düzeni oluşturarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023).

Yapısal-işlevselci yaklaşımın afetlere ilişkin yorumlarında önemli bir yere sahip olan bir diğer kuramsal çerçeve Talcott Parsons'ın sistem kuramıdır. Parsons, toplumu birbirleriyle bağlantılı alt sistemlerden oluşan ve değerler, normlar ile roller aracılığıyla işleyen bir bütün olarak ele almaktadır. Bu bütünün temel amacı, sistemin sürekliliğini sağlayacak uyumun, bütünleşmenin ve istikrarın korunmasıdır. Parsons'a göre toplumsal sistemin varlığını sürdürebilmesi için belirli işlevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bu işlevler uyum, amaca ulaşma, bütünleşme ve örüntü sürdürme olmak üzere dört temel boyutta açıklanmaktadır (Parsons, 1991). Afetler ise bu işlevlerin yerine getirilmesini zorlaştıran ve sistem içerisinde çeşitli gerilimler ortaya çıkaran olağanüstü durumlar olarak değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede afetlere yönelik hazırlık, müdahale, iyileştirme ve yeniden yapılanma süreçleri sadece teknik faaliyetler olarak değil, aynı zamanda toplumsal sistemde bozulan işleyişin yeniden kurulmasına hizmet eden mekanizmalar olarak da yorumlanmaktadır. Örneğin afetsel olay sonrasında kamu kurumlarının koordinasyonu sağlaması, kaynakların yeniden dağıtılması ve temel hizmetlerin sürdürülmesi uyum ve amaca ulaşma işlevleriyle ilişkilendirilebilir. Benzer şekilde toplumsal dayanışmanın güçlenmesi, gönüllü yardım faaliyetlerinin artması ve bireylerin ortak amaçlar etrafında bir araya gelmesi bütünleşme işlevinin yeniden tesis edilmesine katkı sağlamaktadır. Eğitim, aile ve din gibi kurumların afetsel olay sonrasında bireylere psikolojik ve kültürel destek sunması ise örüntü sürdürme işlevi kapsamında değerlendirilebilmektedir. Böylece toplumsal kurumlar ve bireyler, sahip oldukları roller ve normlar doğrultusunda hareket ederek hem toplumsal düzenin devamlılığına katkı sağlamakta hem de gelecekte ortaya çıkabilecek benzer olağanüstü durumlara karşı daha dayanıklı bir toplumsal yapı oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Alkın, 2021; Tierney, 2019; Parsons, 1991).

Yapısal-işlevselci yaklaşım, afetleri sadece toplumsal düzeni bozan olgular olarak değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi güçlendirebilen süreçler olarak da değerlendirmektedir. Bu yaklaşımın temel varsayımlarından biri, olağanüstü durum ve belirsizlik dönemlerinde bireylerin ortak amaçlar etrafında birleşme eğilimi göstermeleridir. Bu nedenle afetler, toplumsal yaşamda geçici aksaklıklara yol açsalar da aynı zamanda yardımlaşma, iş birliği ve ortak sorumluluk duygularının güçlenmesine katkıda bulunabilmektedir. İşlevselci bakış açısına göre afetsel olay sonrasında ortaya çıkan gönüllü yardım faaliyetleri, dayanışma kampanyaları ve kolektif hareket etme pratikleri, toplumun yeniden örgütlenme kapasitesinin önemli göstergeleridir (Selçuk, 2024, s. 24).

Bu değerlendirme, Durkheim'ın kolektif bilinç ve toplumsal dayanışma kavramlarıyla da yakından ilişkilidir. Durkheim'ın görüşlerinden hareketle, doğa kaynaklı afetler ya da insan eliyle ortaya çıkan olağanüstü durumlar, bireyleri ortak bir tehdit karşısında bir araya getirerek kolektif bilincin güçlenmesine katkı sağlayabilmektedir (1960; akt. Alkın, 2020, s. 66). Afetsel olay sonrasında bireylerin ortak kayıplar etrafında kenetlenmesi, yardımlaşma faaliyetlerine katılması ve toplumsal sorumluluk üstlenmesi, toplumsal bütünleşmeyi destekleyen işlevsel sonuçlar olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle yapısal-işlevselci yaklaşım afetlerin toplumsal bağları güçlendiren, kolektif uyumu artıran ve toplumun yeniden örgütlenmesine katkı sağlayan yönlerine dikkat çekmektedir.

Afet araştırmalarının sosyal bilimler içerisinde kurumsallaşmaya başladığı erken dönemlerde yapısal-işlevselci yaklaşım, afetlerin yorumlanmasında baskın kuramsal çerçevelerden biri olmuştur. Bu dönemde afetler çoğunlukla toplumun dışından kaynaklanan fiziksel olaylar olarak değerlendirilmiş; söz konusu olayların toplumsal yaşamda meydana getirdiği ani kesintiler ve düzensizlikler, araştırmaların temel odağını oluşturmuştur. Özellikle 1950’li yıllarda hâkim olan anlayış, afetleri mevcut toplumsal düzeni geçici olarak bozan, kurumların işleyişini aksatan ve sosyal dengeyi tehdit eden olağanüstü kriz durumları şeklinde ele almıştır. Sosyolojinin bu dönemde toplumsal düzen, sistemin sürekli liği ve uyum kavramlarına yaptığı vurgu, afet çalışmalarının yönelimini de doğrudan etkilemiştir. Bu nedenle araştırmalar daha çok afetsel olay sonrasında ortaya çıkan toplumsal çözülme, düzensizlik ve işlev kayıplarına yoğunlaşmış; temel amaç, bozulan toplumsal yapının yeniden istikrarlı hâle getirilmesi olarak grlmştir. Dolayısıyla afetler, daha sonra afet sosyolojisinin temel gündem maddeleri olan toplumsal eşişsizlikler ve yapısal kırılganlıklarla ilişkili çok boyutlu süreçler olarak değil, normal toplumsal işleyişi geçici biçimde kesintiye uğratan istisnai olaylar çerçevesinde değerlendirilmiştir (zuğurlu, 2012, s. 151).

Bununla birlikte zaman içerisinde yapısal-işlevselci yaklaşımın afetleri açıklama kapasitesine yönelik çeşitli eleştiriler geliştirilmeye başlanmıştır. Ballano’ya (2017) göre afet araştırmalarında etkili olan ana akım yaklaşımlar, özellikle yapısal-işlevselci perspektif, afetleri toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve toplumsal düzenin yeniden kurulmasına katkı sağlayan süreçler olarak değerlendirme eğilimindedir. Ancak bu yaklaşım, afetsel olay sonrasında ortaya çıkan normatif çatışmaları, g mücadelelerini ve farklı çıkar gruplarının etkisini açıklamada sınırlı kalmaktadır. Ayrıca toplumsal eşişsizliklerin, g ilişkilerinin ve bazı toplumsal kesimlerin afetsel olaylardan neden daha derin bir biçimde etkilendiğinin yeterince açıklanamaması, yaklaşımın en önemli eleştiri noktalarından biri olmuştur.

Özellikle afetlerin etkilerinin toplumun tüm kesimlerine eşiş biçimde dağılmadığını ortaya koyan çalışmaların artmasıyla birlikte, araştırmacılar afetleri sadece düzen bozucu olaylar olarak değerlendiren açıklamaların yetersiz kaldığını vurgulamaya başlamıştır. Böylece afetlerin mevcut eşişsizlikleri görünür kılan, derinleştiren ve yeniden üreten toplumsal süreçler olduğu yönündeki yaklaşımlar giderek g kazanmıştır. Bu gelişmeler, afet araştırmalarında yapısal kırılganlıkları, toplumsal eşişsizlikleri ve güç ilişkilerini merkeze alan daha eleştirel kuramsal perspektiflerin ortaya çıkmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

3.3. Çatışmacı Yaklaşım

Çatışma kuramı, toplumsal yaşamı uzlaşma ve denge temelinde değil; güç, çıkar ve kaynaklar üzerindeki mücadeleler çerçevesinde açıklayan temel sosyolojik yaklaşımlardan biridir. Yapısal-işlevselci yaklaşımın toplumsal düzen ve bütünleşmeye yaptığı vurguya karşılık çatışma kuramı, toplumun farklı çıkar ve güç ilişkilerine sahip gruplardan oluştuğunu ve bu gruplar arasındaki eşitsizliklerin toplumsal yaşamın temel belirleyicilerinden biri olduğunu ileri sürmektedir. Bu perspektife göre toplumsal yapı, kaynakların ve fırsatların eşit biçimde dağıtıldığı uyumlu bir sistem değil; aksine çeşitli toplumsal kesimlerin ekonomik, siyasal ve kültürel kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı dinamik bir mücadele alanıdır. Afetler de bu mücadelelerden bağımsız bir olgu değil, mevcut eşitsizliklerin ve güç ilişkilerinin görünür hâle geldiği, kimi zaman da derinleştiği toplumsal süreçler olarak değerlendirilmektedir (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023).

Bu yaklaşımın düşünsel temelleri büyük ölçüde Karl Marx'ın toplumsal eşitsizliklere ilişkin analizlerine dayanmaktadır. Marx'a göre toplumun temel karakteri, üretim araçlarına sahip olanlar ile emek gücünü satmak zorunda olanlar arasındaki çıkar çatışmaları tarafından şekillendirilmektedir. Toplumsal yapı içerisinde ekonomik kaynakların eşitsiz dağılımı, siyasal gücün belirli grupların elinde yoğunlaşması ve sınıfsal farklılıkların sürdürülmesi, çeşitli toplumsal sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Çatışma kuramı, bu düşünceden hareketle afetsel olayların etkilerinin de toplumun tüm kesimleri üzerinde eşit biçimde ortaya çıkmadığını savunmaktadır. Afetsel olaylardan kaynaklanan zararlar, bireylerin sahip oldukları ekonomik imkânlarla, yaşadıkları çevresel koşullara, siyasal temsil düzeylerine ve toplumsal konumlarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bu nedenle afetler sadece doğa olaylarının veya teknik aksaklıkların sonucu olarak değil; aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde üretilen toplumsal eşitsizliklerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Selçuk, 2024; Tierney, 2019).

Çatışma kuramı açısından afetler, toplumsal eşitsizliklerin en görünür hâle geldiği süreçlerden biridir. Toplumun farklı kesimleri ekonomik kaynaklara, siyasal güce, bilgiye ve koruyucu mekanizmalara eşit düzeyde erişemediğinden, afetsel olayların etkileri de toplumsal gruplar arasında eşit biçimde dağılmamaktadır. Bu durum sadece afetsel olay öncesi hazırlık kapasitesini değil, afetsel olay sırasında hayatta kalma olanaklarını ve afetsel olay sonrasındaki iyileşme süreçlerini de doğrudan etkilemektedir. Ekonomik ve sosyal açıdan daha avantajlı gruplar afetsel olayların etkilerinden daha hızlı kurtulabilirken, yoksul ve kırılgan kesimler çoğu zaman daha ağır kayıplarla karşılaşmakta ve toparlanma süreçlerinde daha fazla zorluk yaşamaktadır. Bu nedenle çatışma

kuramı, afetleri toplumun tüm üyelerini aynı şekilde etkileyen bir olay değil; mevcut eşitsizlikleri açığa çıkaran ve çoğu zaman derinleştiren toplumsal süreçler olarak değerlendirmektedir (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023, s. 829).

Bu perspektife göre afetler sonrasında ortaya çıkan sorunlar sadece fiziksel yıkımla sınırlı değildir. Yardım kaynaklarının dağıtımı, geçici barınma olanaklarına erişim, yeniden yapılanma süreçleri ve kamusal destek mekanizmalarının kullanımı gibi konular da toplumsal güç ilişkilerinden etkilenmektedir. Özellikle yardım ve kaynakların sınırlı olduğu yönündeki algının güçlenmesi, farklı toplumsal gruplar arasında rekabeti artırabilmekte ve mevcut toplumsal gerilimleri görünür hâle getirebilmektedir. Afetsel olay sonrasında bazı grupların daha fazla destek aldığı ya da belirli kesimlerin ihtiyaçlarının göz ardı edildiği yönündeki algılar ise toplumsal çatışmaları daha da derinleştirebilmektedir. Bu nedenle çatışmacı yaklaşım, afet yönetimi süreçlerini sadece teknik ve idari faaliyetler olarak değil; aynı zamanda kaynakların dağıtımı ve güç ilişkilerinin yeniden şekillendiği toplumsal süreçler olarak ele almaktadır (Quarantelli ve Dynes, 1976; akt. Yeniçirak ve Durmaz Yurt, 2024; Selçuk, 2024, s. 25).

Çatışma kuramının afetlere ilişkin açıklamalarında kapitalist üretim biçimi ve ekonomik çıkar ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Bu yaklaşım, afetlerin sadece doğa kaynaklı tehlikelerin sonucu olarak ortaya çıkmadığını; aynı zamanda ekonomik sistemlerin ürettiği eşitsizlikler ve risklerle yakından ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle kâr maksimizasyonunu önceleyen ekonomik faaliyetler, çevresel tahribatın artmasına, doğal kaynakların aşırı kullanımına ve riskli yerleşim alanlarının yaygınlaşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu durum, bazı toplumsal kesimlerin afet tehlikelerine daha açık hâle gelmesine neden olmaktadır. Çatışmacı perspektife göre afet riskleri, toplum içerisinde rastlantısal biçimde dağılmamakta; ekonomik ve siyasal güç ilişkileri doğrultusunda belirli toplumsal gruplar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla afetlerin ortaya çıkışı ve etkileri, toplumsal yapıdan bağımsız biçimde açıklanamaz.

Bu noktada çevresel sorunlar ile afetler arasındaki ilişki de çatışma kuramının önemli inceleme alanlarından birini oluşturmaktadır. Kapitalist üretim süreçlerinin doğal çevre üzerinde oluşturduğu baskılar, ormansızlaşma, kontrolsüz kentleşme, sanayileşme, çevre kirliliği ve iklim değişikliği gibi sorunları beraberinde getirmekte; bu sorunlar da birçok afet türünün ortaya çıkma olasılığını veya yıkıcılık düzeyini artırmaktadır. Özellikle riskli alanların ekonomik nedenlerle yerleşime açılması, düşük gelirli grupların güvensiz konutlarda yaşamak zorunda kalması ve çevresel koruma önlemlerinin yetersiz kalması, afetsel olayların toplumsal etkilerini ağırlaştırmaktadır. Bu nedenle

çatışmacı yaklaşım açısından afetler, sadece doğa kaynaklı olağanüstü olgular değil; aynı zamanda ekonomik ve siyasal tercihlerin ürettiği toplumsal sonuçlar olarak değerlendirilmektedir (Wisner vd., 2003; Özüğurlu, 2012).

Çatışma kuramı çerçevesinde afetlerin değerlendirilmesinde öne çıkan bir diğer kavram, Naomi Klein'in ortaya koyduğu “afet kapitalizmi” yaklaşımıdır. Klein'a göre büyük ölçekli afetler ve krizler sadece yıkım üretmekle kalmamakta, aynı zamanda bazı ekonomik ve siyasal aktörler için yeni fırsat alanları oluşturmaktadır. Afetsel olay sonrasında ortaya çıkan olağanüstü koşullar, normal zamanlarda toplumsal dirençle karşılaşabilecek özelleştirme uygulamalarının, kentsel dönüşüm projelerinin veya piyasa temelli politikaların daha kolay hayata geçirilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu nedenle afetler, sadece yardım ve yeniden yapılanma süreçleriyle değil, aynı zamanda ekonomik çıkar mücadeleleriyle de ilişkilendirilmektedir. Çatışmacı yaklaşım açısından bu durum, afetsel olayların farklı toplumsal gruplar üzerinde neden eşitsiz sonuçlar doğurduğunu anlamada önemli bir açıklama çerçevesi sunmaktadır (Klein, 2007).

Bu bakış açısına göre afetsel olay sonrasında yürütülen yeniden yapılanma faaliyetleri her zaman toplumun bütün kesimlerine eşit yarar sağlamamaktadır. Bazı durumlarda yeniden inşa süreçleri, ekonomik ve siyasal açıdan güçlü aktörlerin çıkarlarını korurken, kırılgan toplumsal kesimlerin daha fazla dışlanmasına neden olabilmektedir. Özellikle düşük gelirli grupların yaşadığı bölgelerin dönüşüme açılması, mülkiyet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi veya kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi gibi uygulamalar, afetlerin mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirebilmesine yol açmaktadır. Bu nedenle çatışma kuramı, afet dönemindeki iyileşme süreçlerini sadece teknik bir yeniden yapılanma faaliyeti olarak değil; aynı zamanda kaynakların, fırsatların ve gücün yeniden dağıtıldığı toplumsal mücadele alanları olarak değerlendirmektedir.

Bu çerçevede Ballano (2017), afetlerin ardından ortaya çıkan toplumsal süreçlerin her zaman dayanışma ve bütünleşme üretmediğini, aksine bazı durumlarda mevcut toplumsal çatışmaları görünür hâle getirebildiğini vurgulamaktadır. Afet döneminde yardım kaynaklarının dağıtımı, yeniden yapılanma yatırımları, barınma olanaklarına erişim ve kamusal hizmetlerin sunumu gibi konular farklı toplumsal gruplar arasında çıkar çatışmalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle afetler, toplumsal güç ilişkilerinin yeniden şekillendiği ve mevcut eşitsizliklerin daha görünür hâle geldiği süreçler olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çatışmacı yaklaşımın temel katkısı da afetsel olayların neden bazı toplumsal kesimler üzerinde daha ağır sonuçlara neden olduğunu açıklarken dikkatleri doğa kaynaklı tehlikelerden çok toplumsal yapı, güç ilişkileri ve eşitsizlik mekanizmalarına yöneltmesidir.

Bununla birlikte çatışma kuramı da afetleri açıklama konusunda bazı sınırlılıklara sahiptir. Her ne kadar bu yaklaşım afetlerin ortaya çıkışında ve etkilerinin farklı toplumsal gruplar arasında eşitsiz biçimde dağılmasında güç ilişkilerinin, sınıfsal farklılıkların ve kaynak dağılımındaki adaletsizliklerin önemini ortaya koysa da, afet döneminde gelişen dayanışma, yardımlaşma ve kolektif bütünleşme süreçlerini açıklamada zaman zaman yetersiz kalabilmektedir. Özellikle afetlerde ortaya çıkan gönüllü yardım ağları, toplumsal dayanışma pratikleri ve ortak iyileşme çabaları, çatışma kuramının öne çıkardığı rekabet ve çıkar mücadelesi perspektifinin ötesinde değerlendirilmesi gereken toplumsal dinamiklere işaret etmektedir. Bu nedenle bazı araştırmacılar, afetlerin sadece çatışma ve eşitsizlikleri görünür kılan süreçler olarak değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendirebilen ve kolektif eylemi teşvik edebilen olaylar olarak da ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Dynes, 1970; Quarantelli, 2001; Tierney, 2019).

Buna karşın çatışma kuramının afet sosyolojisine sağladığı katkılar oldukça önemlidir. Bu yaklaşım, afetleri sadece doğa kaynaklı olayların kaçınılmaz sonuçları olarak gören açıklamaları sorgulayarak dikkatleri toplumsal eşitsizliklere, güç ilişkilerine ve kaynak dağılımındaki adaletsizliklere yöneltmiştir. Böylece afetsel olayların etkilerinin toplumun tüm kesimlerinde aynı biçimde ortaya çıkmadığı, bazı toplumsal grupların tarihsel olarak üretilen ekonomik, siyasal ve sosyal eşitsizlikler nedeniyle daha yüksek risklerle karşı karşıya kaldığı ortaya konulmuştur. Çatışma kuramı, afetlerin mevcut toplumsal yapıların, güç ilişkilerinin ve eşitsizliklerin görünür hâle geldiği süreçler olduğunu vurgulayarak afet sosyolojisinin eleştirel yöneliminin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır (Wisner vd., 2003; Tierney, 2019; Ballano, 2017).

3.4. Risk Toplumu Kuramı

Ulrich Beck tarafından geliştirilen “risk toplumu” kuramı, modernleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal koşulları ve bu koşulların ürettiği riskleri açıklamaya yönelik en etkili kuramsal yaklaşımlardan biridir. Beck’e göre sanayileşme, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile küreselleşme süreçleri insan yaşamını birçok açıdan kolaylaştırmış olsa da aynı zamanda daha önce benzeri görülmemiş yeni tehlike ve belirsizlik biçimlerini de ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle modern toplumlar sadece zenginlik üreten yapılar değil, aynı zamanda sistematik biçimde risk üreten toplumsal yapılar hâline gelmiştir. Risk toplumu yaklaşımı, risklerin toplum içerisinde eşit biçimde dağılmadığını; aksine mevcut sosyal, ekonomik ve siyasal eşitsizliklerle yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede afetler de sadece dışsal ya da doğa kaynaklı olaylar olarak değil, modern toplumun kendi yapısal dinamikleri tarafından

Üretilen süreçler olarak değerlendirilmektedir. Beck'e göre günümüz dünyası, sanayi toplumunun kendi yarattığı risklerle yüzleşmek zorunda kaldığı yeni bir tarihsel aşamaya ulaşmıştır. Risk toplumu kavramı da modernleşmenin ürettiği yan etkilerin, belirsizliklerin ve öngörülemeyen sonuçların giderek daha görünür hâle geldiği bu toplumsal düzeni ifade etmektedir (Beck, 2011).

Risk toplumu kuramı, afet sosyolojisi açısından önemli bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Çünkü bu yaklaşım, afetleri sadece doğadan kaynaklanan olağanüstü olaylar olarak değil, modernleşme sürecinin sistematik ve çoğu zaman kaçınılmaz yan ürünleri olarak ele almaktadır. Beck'in yaklaşımında risk ile afet arasında kesin bir ayrım bulunmamaktadır; risk, henüz gerçekleşmemiş ancak gerçekleşme potansiyeli taşıyan afetlerin önceden var olan biçimidir. Bu nedenle afetlerin anlaşılması, sadece gerçekleşmiş yıkımların incelenmesiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda afetleri mümkün kılan toplumsal koşulların, risk üretim mekanizmalarının ve gelecekteki olası afetlerin de analiz edilmesini gerektirmektedir. Böylece afet sosyolojisinin odağı sadece müdahale ve iyileştirme süreçlerinden, afetlerin ortaya çıkmasını sağlayan toplumsal süreçlerin, risk üretim mekanizmalarının ve önleyici politikaların incelenmesine doğru genişlemektedir. Bu yönüyle risk toplumu yaklaşımı, afet araştırmalarında nleme ve risk azaltma perspektifinin genmesine önemli katkılar sunmaktadır.

Beck'in temel argümanlarından biri, ağdaş toplumlarda ortaya çıkan risklerin kökenlerinin toplumun dışında değil, bizzat modernleşme sürecinin kendi içerisinde yer aldığıdır. Riskler ve belirsizlikler doğrudan doğruya modern toplumların ekonomik, teknolojik ve siyasal yapılanmaları tarafından üretilmektedir (Wisner vd., 2003, s. 17). Bu nedenle afet riskleri sadece doğa kaynaklı tehlikelerin sonucu olarak görülemez. Afet risklerinin oluşumu; insan faaliyetleri, kalkınma politikaları, üretim biçimleri, çevresel müdahaleler ve toplumsal örgütlenme süreçleriyle yakından ilişkilidir. Nitekim afet risklerinin oluşumunu aıklaamaya yönelik güncel yaklaşımlar da risklerin sadece fiziksel tehlikelerden oluşmadığı, aynı zamanda toplumsal süreçler tarafından üretilen kırılganlıklardan kaynaklandığını vurgulamaktadır (Bankoff ve Hilhorst, 2022; akt. Yurt, 2024, s. 189). Bu bağlamda risk toplumu kuramı, afetlerin nedenlerini doğa kaynaklı süreçlerden çok toplumsal süreçler içerisinde aramaktadır.

Beck'e (2011) göre geç modern dönemde doğa artık insanın dışında ve ondan bağımsız işleyen sabit bir gerçeklik olarak değerlendirilemez. Sanayi temelli üretim ve tüketim süreçleri, doğayı dönüştürmekte, yeniden şekillendirmekte ve çoğu zaman tahrip etmektedir. Bu nedenle çevresel sorunlar sadece ekolojik meseleler olmaktan çıkmakta; ekonomik, siyasal ve toplumsal sonuçlara neden olan risk alanlarına dönüşmektedir. Doğal çevrede meydana gelen bozulmalar, sağlık sorunlarından ekonomik kayıplara, toplumsal huzursuzluklardan siyasal

krizlere kadar uzanan geniş bir etki alanı oluşturmaktadır. Bu çerçevede afetler de toplumsal eşitsizlikleri, kurumsal yetersizlikleri ve yönetim sorunlarını görünür hâle getiren süreçler olarak değerlendirilmektedir. Böylece risk toplumu yaklaşımı, afetleri doğanın kontrol edilemeyen güçlerinden kaynaklanan olaylar olarak görmek yerine, modern toplumların üretim ve tüketim biçimlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar olarak ele almaktadır.

Modern toplumların karşı karşıya kaldığı risklerin en önemli özelliklerinden biri, bu risklerin giderek küresel bir nitelik kazanmasıdır. Beck'e (2011) göre iklim değişikliği, nükleer kazalar, çevresel kirlilik ve salgın hastalıklar gibi riskler artık belirli bir coğrafyayla sınırlı değildir. Bu tür riskler ulusal sınırları aşmakta ve dünyanın farklı bölgelerini eş zamanlı olarak etkileyebilmektedir. Bu nedenle Beck, toplumsal olayları sadece ulus-devlet çerçevesinde açıklamaya çalışan geleneksel yaklaşımların yetersiz kaldığını ileri sürmektedir. Ona göre günümüz insanları, ekonomik ve toplumsal farklılıklarına rağmen ortak risklerle karşı karşıya bulunan küresel bir topluluğun üyeleridir. Bu durum afet sosyolojisinin bakış açısını da değiştirmektedir. Artık temel sorun sadece devletlerin afetlere nasıl müdahale edeceği değil, küresel ölçekte ortaya çıkan risklerin nasıl yönetileceği ve bu risklerin azaltılması için uluslararası iş birliğinin nasıl geliştirileceğidir.

Risk toplumunun küresel niteliğini görünür kılan en önemli örneklerden biri Covid-19 salgınıdır. Göktaş ve İnce'ye (2022) göre Covid-19 sadece biyolojik bir afet değil, aynı zamanda modern toplumun ürettiği belirsizlik ve güvensizlik ortamının somut bir göstergesidir. Salgının ortaya çıkışı, yayılımı ve kontrol altına alınma süreci boyunca yaşanan belirsizlikler, dünya genelinde yoğun bir kaygı ve korku ikliminin oluşmasına neden olmuştur. Modern toplumlar bir yandan bilimsel bilgi ve teknolojik araçlar yoluyla riskleri kontrol etmeye çalışırken, diğer yandan bu süreçlerin kendisi yeni belirsizlik alanları oluşturmuştur. Bu nedenle Covid-19 deneyimi, risk toplumunun temel mantığını görünür kılan önemli örneklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Salgın, afetsel olayların artık sadece belirli bölgeleri etkileyen olaylar olmaktan çıktığını; ekonomik, siyasal ve toplumsal etkileriyle küresel ölçekte hissedilen çok boyutlu krizlere dönüştüğünü göstermiştir.

İnsanlık tarihi boyunca insan-doğa ilişkisi sürekli değişim göstermiştir. Ancak bu ilişkinin en köklü dönüşümlerinden biri modernleşme süreciyle birlikte yaşanmıştır. Palabıyık'a (2020, s. 104-105) göre modernleşme, insanlığa önemli kazanımlar sağlamakla birlikte yeni risk ve tehdit biçimlerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle sanayi devrimi sonrasında hız kazanan teknolojik gelişmeler yaşam standartlarını yükseltmiş, üretim kapasitesini artırmış ve gündelik yaşamı kolaylaştırmıştır. Buna karşılık aynı süreç, doğal kaynakların

hızla tüketilmesine, çevresel bozulmaların artmasına ve iklim değişikliği gibi küresel sorunların derinleşmesine de neden olmuştur. Böylece modernleşme sadece ilerleme ve kalkınma ekseninde değerlendirilebilecek bir süreç olmaktan çıkmış; aynı zamanda yeni kırılگانlıklar ve afet riskleri üreten bir toplumsal dönüşüm olarak görölmeye başlanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan çevresel krizler ve teknolojik afetler, modernleşmenin ilerleme söylemine duyulan güvenin sorgulanmasına yol açmıştır. Risk toplumu kuramı da bu sorgulamanın teorik yansımalarından biri olarak ortaya çıkmıştır.

Günümüzün risklerle çevrili modern dünyasında hem doğa kaynaklı ancak insan faaliyetleri tarafından derinleştirilen hem de doğrudan insan faaliyetlerinin ürünü olan çok sayıda büyük ölçekli afet riski bulunmaktadır (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023, s. 831). Bu nedenle risk kavramı, afet çalışmalarının merkezî açıklama araçlarından biri hâline gelmiştir. Özellikle Fukushima nükleer kazası gibi olaylar, modern toplumların ürettiği risklerin ne denli geniş kapsamlı sonuçlar doğurabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda Matsumoto'ya (2021) göre günümüzde risk kavramı sadece afet araştırmalarında değil, finansal yönetimden halk sağlığına, çevre politikalarından teknoloji çalışmalarına kadar çok farklı alanlarda kullanılan temel bir analiz çerçevesi niteliği taşımaktadır. Bu durum, risk toplumunun sadece belirli afet türlerini değil, modern yaşamın tamamını kuşatan bir gerçeklik olduğunu göstermektedir.

Risk toplumu kuramının afet sosyolojisine sağladığı önemli katkılardan biri de teknoloji ile afetler arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamasıdır. Geleneksel yaklaşımlar teknolojiyi çoğunlukla riskleri azaltan ve afetlerle mücadeleyi kolaylaştıran bir araç olarak ele alırken, Beck'in yaklaşımı teknolojinin aynı zamanda yeni riskler üretebildiğine dikkat çekmektedir. Gerçekten de erken uyarı sistemleri, afet tahmin teknolojileri ve gelişmiş müdahale araçları afet zararlarının azaltılmasında önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak karmaşık teknolojik sistemlere bağımlılığın artması; endüstriyel kazalar, sistem arızaları, enerji krizleri ve nükleer afetler gibi yeni tehlikelerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle teknoloji sadece afetleri yönetilebilir kılan bir araç değil, aynı zamanda yeni kırılگانlıklar ve riskler üreten bir unsur olarak değerlendirilmelidir (Weisæth vd., 2002, s. 34).

Risk toplumunun gelişiminde küreselleşme süreçleri de önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik, teknolojik, kültürel ve çevresel boyutlarda giderek derinleşen küreselleşme, toplumlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve risklerin daha hızlı yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Çevresel kirlilik, salgın hastalıklar, teknolojik arızalar ve iklim değişikliğinin etkileri artık belirli bir bölgeyle sınırlı kalmamakta; kısa sürede uluslararası boyut kazanabilmektedir (İnce, 2020a; OECD, 2003). Bu nedenle günümüzde birçok afet türü ulusal

sınırları aşan küresel bir olgu hâline gelmektedir. Alexander'ın (2005, s. 34) da belirttiği gibi sermayenin küresel dolaşımı, bilginin standartlaşarak yayılması, afetlerin jeostratejik öneminin artması ve yoksulluğun küresel ölçekte yeniden üretilmesi, afetlerin oluşumunu ve etkilerini doğrudan şekillendirmektedir. Böylece afetler, sadece yerel koşulların ürünü olmaktan çıkarak küresel sistemin işleyişiyle bağlantılı süreçler hâline gelmektedir.

Küreselleşme aynı zamanda afetlere yönelik toplumsal farkındalığın ve uluslararası müdahale kapasitesinin artmasına da katkı sağlamaktadır. Alexander'e (2006) göre iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde afetlere ilişkin görüntü ve bilgiler kısa sürede dünya geneline yayılabilmekte, böylece küresel ölçekte ortak bir farkındalık oluşabilmektedir. Benzer şekilde ulaşım ve iletişim ağlarının gelişmesi, uluslararası yardım kuruluşlarının ve devletlerin afet bölgelerine daha hızlı ulaşmasına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte küreselleşme, sadece müdahale kapasitesini artıran bir süreç değildir. Özellikle modern çatışmaların karmaşık yapısı, vekâlet savaşları ve çok boyutlu insani krizler, yeni afet türlerinin ortaya çıkmasına ve mevcut afetsel olayların etkilerinin ağırlaşmasına da neden olmaktadır. Bu durum, küresel ölçekte kırılganlıkların arttığını ve afet yönetiminin giderek daha karmaşık bir hâl aldığını göstermektedir.

Risk toplumunun önemli özelliklerinden biri de afetsel olayların etkilerinin toplumun tüm kesimlerinde aynı biçimde hissedilmemesidir. Her ne kadar Beck (2011), modern risklerin zamanla herkesi etkileyebilen bir “bumerang etkisi” oluşturduğunu ileri sürse de, risklerin ortaya çıkışı ve sonuçları farklı toplumsal gruplar açısından eşit değildir. Afetlere karşı korunma kapasitesi, bireylerin sahip oldukları ekonomik kaynaklar, eğitim düzeyleri, sosyal destek ağları ve kamusal hizmetlere erişim imkânlarıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle çocuklar, yaşlılar, engelliler ve yoksullar gibi toplumsal açıdan dezavantajlı gruplar afet süreçlerinden daha ağır biçimde etkilenmektedir (Başaran, 2025, s. 575). Risklerin küresel niteliği artsa da kırılganlıkların toplumsal dağılımı eşitsizliğini korumaktadır. Bu durum, afetlerin sadece teknik ya da çevresel bir sorun değil, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitsizlik bağlamında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Risk toplumu kuramı, afetlerin açıklanmasında önemli açılımlar sunmakla birlikte çeşitli eleştirilere de konu olmuştur. Bu eleştirilerin önemli bir bölümü, Beck'in risklerin küreselleşmesi ve evrenselleşmesi tezine yöneliktir. Beck, genel olarak modern toplumda üretilen risklerin ulusal sınırları aşarak geniş kitleleri etkileyebildiğini ve geleneksel sınıfsal ayrımların ötesine geçtiğini savunmaktadır. Bununla birlikte Beck, risklerin toplumun tüm kesimlerini eşit biçimde etkilemediğini de kabul etmekte ve risklerin toplumsal eşitsizliklerden

bağımsız olmadığını vurgulamaktadır. Ancak Wisner ve arkadaşları (2003) ile Tierney (2019) gibi araştırmacılar, Beck'in risklerin evrenselleşmesine yaptığı vurgunun, afetlerin sınıf, cinsiyet, yaş, engellilik ve etnisite gibi toplumsal eşitsizlikler tarafından nasıl farklı biçimlerde deneyimlendiğini açıklamada yetersiz kaldığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre risklerin küresel niteliği kabul edilmekle birlikte, afetsel olayların etkileri ve iyileşme süreçleri toplumsal gruplar arasında eşitsiz biçimde dağılmaktadır.

Benzer şekilde risk toplumu yaklaşımının, afetlerin ortaya çıkışında etkili olan siyasal ve ekonomik güç ilişkilerine yeterince odaklanmadığı da ileri sürülmektedir. Politik-ekonomi temelli yaklaşımlar, afet risklerinin sadece modernleşmenin yan ürünü olarak değil; aynı zamanda kapitalist üretim ilişkileri, kaynakların eşitsiz dağılımı, kalkınma politikaları ve siyasal karar alma süreçleri tarafından şekillendirildiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde afetler, herkesi eşit biçimde etkileyen riskler olmaktan öte, belirli toplumsal kesimler üzerinde yoğunlaşan ve mevcut eşitsizlikleri yeniden üreten süreçler olarak görülmektedir (Oliver-Smith, 1996; Wisner vd., 2003). Dolayısıyla risk toplumunun sunduğu açıklamalar, afetlerin toplumsal kökenlerini anlamada önemli olmakla birlikte, güç ilişkileri ve yapısal eşitsizliklerle birlikte değerlendirildiğinde daha bütüncül bir anlam kazanmaktadır.

Bununla birlikte risk toplumu kuramı, afet sosyolojisinde önemli bir kuramsal dönüşümün temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, afetleri sadece gerçekleşmiş olaylar üzerinden değil, henüz ortaya çıkmamış ancak gelecekte gerçekleşme potansiyeli taşıyan riskler üzerinden de değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. Böylece afet araştırmalarının odağı, kriz anındaki müdahale süreçlerinden risklerin önceden belirlenmesi, azaltılması ve yönetilmesine doğru genişlemiştir. Özellikle iklim değişikliği, çevresel bozulma, teknolojik kazalar ve küresel salgınlar gibi çağdaş afet risklerinin anlaşılmasında risk toplumu kuramı önemli bir açıklama gücü sunmaktadır. Bu yönüyle kuram, afetlerin sadece doğa olaylarının sonucu olmadığını; modern toplumların ekonomik, teknolojik ve siyasal yapılanmaları tarafından üretilen karmaşık süreçler olduğunu ortaya koyarak afet sosyolojisine önemli katkılar sağlamıştır (Tierney, 2019; Beck, 2011).

3.5. Normal Kaza Teorisi

Normal Kaza Teorisi, afetlerin sadece bireysel hata, ihmal ya da teknik yetersizlikler sonucunda ortaya çıktığı yönündeki geleneksel açıklamalara önemli bir eleştiri getirmektedir. Perrow'un yaklaşımına göre, bazı teknolojik sistemler o kadar karmaşık ve birbirine bağımlı hâle gelmiştir ki, bu sistemlerde meydana gelen kazaların tamamen önlenmesi mümkün değildir. Dolayısıyla kazalar, sistemin dışından kaynaklanan istisnai olaylar değil; sistemin kendi yapısal

özelliklerinden doğan “normal” sonuçlardır. Bu yönüyle teori, afet araştırmalarında dikkati bireysel aktörlerden çok örgütsel yapılara, teknolojik sistemlerin tasarımına ve sistemler arasındaki karşılıklı bağımlılıklara yöneltmiştir (Perrow, 2007; Perrow, 1984).

Normal Kaza Teorisi’nin afet sosyolojisine yaptığı en önemli katkılardan biri, modern toplumların giderek daha fazla karmaşık teknolojik ağlara bağımlı hâle geldiğini göstermesidir. Enerji sistemleri, ulaşım ağları, iletişim altyapıları, finansal sistemler ve dijital teknolojiler, birbirleriyle yoğun biçimde bağlantılı yapılardan oluşmaktadır. Bu nedenle herhangi bir alt sistemde meydana gelen arıza, kısa sürede diğer sistemlere de yayılabilmekte ve başlangıçta sınırlı görünen bir sorun geniş çaplı bir afete dönüşebilmektedir. Özellikle kritik altyapı sistemleri arasındaki karşılıklı bağımlılıklar, modern toplumları geçmiş dönemlere kıyasla daha karmaşık ve kırılgan bir yapıya dönüştürmektedir. Bu durum, afetlerin sadece belirli bir sektörde yaşanan teknik sorunlar olarak değil, bütün toplumsal sistemi etkileyebilecek zincirleme süreçler olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Tierney, 2019; Drabek, 2018).

Teorinin açıklayıcılığını güçlendiren olaylardan biri de 1986 yılında meydana gelen Çernobil nükleer santral kazasıdır. İlk bakışta operatör hatası ve yönetim eksiklikleriyle ilişkilendirilen bu olay, daha sonra yapılan değerlendirmelerde sadece insan hatasıyla açıklanamayacak ölçüde karmaşık teknik ve örgütsel sorunların sonucu olarak ele alınmıştır. Nükleer sistemlerin sahip olduğu yüksek karmaşıklık düzeyi, karar alma süreçlerindeki aksaklıklar ve sistem bileşenleri arasındaki sıkı bağlantılar, küçük bir hatanın kısa sürede küresel sonuçlar doğuran bir afete dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum, Perrow’un ileri sürdüğü gibi bazı sistemlerde kazaların münferit sapmalar değil, yapısal özelliklerin doğal sonuçları olarak ortaya çıkabileceğini göstermektedir (Tierney, 2019; Perrow, 2007).

Benzer şekilde 2011 yılında Japonya’da meydana gelen Tohoku depremi ve sonrasında yaşanan Fukushima Daiichi nükleer afeti de Normal Kaza Teorisi açısından sıklıkla başvurulan örneklerden biridir. Deprem ve tsunami doğa kaynaklı olaylar olmakla birlikte, nükleer santralde meydana gelen sistem arızaları ve zincirleme başarısızlıklar teknolojik sistemlerin kırılganlığını görünür hâle getirmiştir. Bu olay, modern toplumlarda doğa kaynaklı tehlikeler ile teknolojik sistemlerin giderek daha fazla iç içe geçtiğini ve bir sistemde meydana gelen bozulmanın başka sistemlerde yeni krizler yaratabildiğini göstermektedir. Böylece afetlerin sadece tek bir neden üzerinden açıklanamayacağı, aksine birbirine bağlı sistemlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan çok katmanlı süreçler olduğu daha açık biçimde anlaşılmıştır (Tierney, 2019; Perrow, 2007).

Bununla birlikte Normal Kaza Teorisi çeşitli eleştirilere de konu olmuştur. Teorinin en önemli eleştirilerinden biri, teknolojik sistemlerde meydana gelen kazaları büyük ölçüde kaçınılmaz olarak değerlendirmesidir. Bazı araştırmacılar, güvenlik kültürünün geliştirilmesi, kurumsal öğrenme mekanizmalarının güçlendirilmesi, denetim süreçlerinin iyileştirilmesi ve örgütsel esnekliğin artırılması yoluyla büyük ölçekli kazaların önemli ölçüde azaltılabileceğini ileri sürmektedir. Özellikle yüksek güvenilirlik teorisi taraftarları, karmaşık sistemlerin uygun örgütsel düzenlemeler ve sürekli öğrenme süreçleri sayesinde güvenli biçimde işletilebileceğini savunmaktadır. Bu nedenle teknolojik afetlerin sadece sistemlerin yapısal özellikleriyle açıklanmasının yeterli olmadığı; örgütsel kültür, liderlik, uzmanlık ve kurumsal kapasite gibi değişkenlerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir (Tierney, 2019; Drabek, 2018).

Bu eleştirilere rağmen Normal Kaza Teorisi, afet sosyolojisinde teknolojik risklerin anlaşılmasına yönelik etkili kuramsal yaklaşımlardan biri olmayı sürdürmektedir. Teori, afetlerin sadece doğa kaynaklı tehlikelerden veya bireysel hatalardan kaynaklanmadığını; modern toplumların giderek karmaşıkleşan teknolojik ve örgütsel yapılarının da afet üretme potansiyeli taşıdığını ortaya koymuştur. Bu yönüyle yaklaşım, afet araştırmalarının odağını olay sonrasındaki müdahale süreçlerinden, risk üreten sistemlerin yapısal özelliklerinin analizine doğru genişletmiş; modern toplumların teknolojik bağımlılıkları ile kırılganlıkları arasındaki ilişkiyi görünür kılarak afet sosyolojisine önemli katkılar sağlamıştır (Tierney, 2019; Perrow, 2007).

3.6. Toplumsal İnşacı Yaklaşım

Toplumsal İnşacı Yaklaşım, afetlerin sadece fiziksel ya da teknik süreçler sonucunda ortaya çıkan nesnel olaylar olarak değerlendirilemeyeceğini; aynı zamanda toplumsal olarak anlamlandırılan, tanımlanan ve yeniden üretilen olgular olduğunu savunmaktadır. Bu perspektife göre bir olayın afet olarak kabul edilmesi, sadece meydana getirdiği fiziksel zararlarla değil, toplumun o olaya yüklediği anlamlarla da ilişkilidir. Başka bir ifadeyle, afetlerin ne olduğu, hangi olayların afet olarak değerlendirileceği ve bu olaylara nasıl müdahale edilmesi gerektiği, toplumsal aktörler arasındaki anlamlandırma süreçleri tarafından şekillendirilmektedir. Bu nedenle Toplumsal İnşacı Yaklaşım, afetleri sadece doğa veya teknoloji kaynaklı olaylar olarak değil; söylemler, kültürel değerler, kurumsal uygulamalar ve güç ilişkileri aracılığıyla toplumsal olarak inşa edilen süreçler olarak ele almaktadır.

Bu yaklaşımın temel varsayımlarından biri, afet ve kriz kavramlarının kendiliğinden var olan nesnel kategoriler olmadığıdır. Nitekim Boin ve 't Hart'a (2007, s. 48) göre bir olayın kriz olarak kabul edilebilmesi için, toplum üyeleri

arasında temel değerlere yönelik acil bir tehdit algısının ortak biçimde paylaşılması gerekmektedir. Dolayısıyla krizler, sadece belirli olayların sonucu olarak ortaya çıkmamakta; aynı zamanda söz konusu olayların nasıl yorumlandığı ve hangi anlam çerçevesi içerisinde değerlendirildiğiyle de yakından ilişkili olmaktadır. Bu nedenle kriz statüsü, farklı aktörler arasında sürekli müzakere edilen ve öznel değerlendirmeler aracılığıyla şekillenen bir toplumsal tanımlama sürecinin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Boin ve ‘t Hart, 2007, s. 48-49).

Bu çerçevede aynı olay, farklı toplumsal aktörler tarafından farklı biçimlerde yorumlanabilmektedir. Bir grup tarafından yönetilebilir bir acil durum olarak değerlendirilen bir olay, başka bir grup tarafından toplumsal düzeni tehdit eden büyük bir kriz olarak görülebilmektedir. Boin ve ‘t Hart’ın (2007, s. 51) vurguladığı üzere liderler, kamu kurumları, medya kuruluşları ve diğer etkili aktörler olayları belirli biçimlerde çerçeveleyerek toplumsal algıların oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Bir olayın “doğal afet”, “insani kriz”, “teknolojik afet” ya da “güvenlik tehdidi” olarak tanımlanması, sadece kullanılan kavramların değişmesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda uygulanacak politikaları, müdahale yöntemlerini ve toplumsal beklentileri de doğrudan etkilemektedir.

Bu nedenle Toplumsal İnşacı Yaklaşım açısından afet yönetimi sadece teknik ve operasyonel bir süreç olarak değerlendirilemez. Bir olayın “kriz” veya “afet” olarak tanımlanması, olağanüstü müdahale araçlarının kullanılmasını meşrulaştırabilmekte, kaynakların yeniden dağıtılmasına yol açabilmekte ve bazı toplumsal grupların mağdur ya da sorumlu olarak etiketlenmesine neden olabilmektedir. Boin ve ‘t Hart’a (2007, s. 53) göre krizlerin tanımlanma biçimi, toplumsal sonuçları bakımından son derece önemlidir. Bu nedenle afet yönetimi süreçleri aynı zamanda bir anlam üretimi ve çerçeveleme mücadelesi olarak da değerlendirilmelidir. Böylece toplumsal inşacı yaklaşım, afetlerin sadece meydana gelen olaylar değil, aynı zamanda toplumsal olarak yorumlanan ve politik sonuçlar üreten süreçler olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumsal İnşacı Yaklaşımın afet sosyolojisine yaptığı önemli katkılardan biri de kültürün afetlerin tanımlanması ve yorumlanmasındaki belirleyici rolünü görünür hâle getirmesidir. Bu kapsamda Webb (2018), afet araştırmalarında ortaya çıkan “kültürel dönüş” yaklaşımının, afetlerin sadece maddi kayıp üzerinden değil, aynı zamanda kültürel anlam sistemleri içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Webb’e göre bir olayın afet olarak kabul edilmesi, hangi olayların afet kategorisine dahil edileceği ve bu olaylara nasıl müdahale edilmesi gerektiği büyük ölçüde kültürel değerler, normlar ve ortak toplumsal kabuller tarafından şekillendirilmektedir. Bu nedenle benzer

büyükölükteki afet olayları farklı toplumlarda farklı anlamlar kazanabilmekte ve buna bağılı olarak farklı müdahale biçimlerini ortaya çıkarabilmektedir.

Bu bağlamda aynı deprem, sel ya da kuraklık gibi afetsel bir olay farklı toplumsal bağlamlarda farklı biçimlerde yorumlanabilmektedir. Bir toplumda afet ilahi bir ceza veya kaderin sonucu olarak değerdendirilirken, başka bir toplumda yetersiz altyapı, yanlış kentleşme politikaları ya da kurumsal başarısızlıkların sonucu olarak görülebilmektedir. Afete yüklenen bu anlamlar sadece afetsel olayın açıklanma biçimini değil, aynı zamanda afetsel olay sonrasında geliştirilecek müdahale ve iyileştirme politikalarını da etkilemektedir. Webb (2018), medya kuruluşlarının, siyasal aktörlerin ve bilimsel otoritelerin bu anlam üretim sürecinde önemli roller üstlendiğini ve afetlere ilişkin baskın toplumsal anlatıların oluşumuna katkı sağladığını belirtmektedir. Böylece afetlerin toplumsal olarak inşa edilmesi sürecinde kültür, sadece arka planda bulunan bir unsur değil, afet gerçekliğinin nasıl kurulacağını belirleyen temel mekanizmalardan biri hâline gelmektedir.

Toplumsal inşacı yaklaşımın afetlere ilişkin bir diğer önemli vurgusu, aynı afet olayının farklı toplumsal aktörler tarafından farklı biçimlerde algılanması ve yorumlanmasıdır. Bu perspektife göre afetler, sadece meydana gelen fiziksel olaylardan ibaret değildir; aynı zamanda farklı aktörlerin kendi bilgi birikimleri, deneyimleri, çıkarları ve dünya görüşleri doğrultusunda anlam yükledikleri toplumsal olgulardır. Devlet kurumları, bilim insanları, medya kuruluşları, STK'lar ve afet mağdurları aynı afete ilişkin farklı değerdendirmelerde bulunabilmektedir. Bu farklı anlamlandırma biçimleri ise afetsel olay öncesindeki risk algılarını, afetsel olay sırasındaki müdahale stratejilerini ve afetsel olay sonrasındaki yeniden yapılanma süreçlerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Bu durum özellikle afet döneminde iyileştirme ve yeniden yapılanma süreçlerinde daha görünür hâle gelmektedir. Çünkü afetsel olaylardan etkilenen toplulukların ihtiyaçları ile merkezi yönetimlerin öncelikleri her zaman örtüşmeyebilmektedir. Benzer şekilde ulusal ve uluslararası yardım kuruluşları da kendi kurumsal hedefleri ve müdahale anlayışları doğrultusunda farklı öncelikler geliştirebilmektedir. Toplumsal inşacı yaklaşım, afet yönetimi süreçlerinde ortaya çıkan bu farklı bakış açılarını, çatışmaları ve uyumsuzlukları anlamada önemli bir açıklama gücü sunmaktadır. Bu bağlamda afet yönetimi sadece teknik çözümler üretme süreci değil; aynı zamanda farklı aktörlerin anlam dünyalarının, beklentilerinin ve önceliklerinin karşı karşıya geldiği sosyal bir müzakere alanı olarak değerdendirilmektedir.

Nitekim Ballano, Filipinler'de yürütölen afetlerdeki konut projelerini incelerken, resmî kurumlar tarafından geliştirilen yeniden yerleştirme politikaları

ile yerel toplulukların gündelik yaşam pratikleri ve kültürel normları arasında ortaya çıkan gerilimlere dikkat çekmektedir. Ballano'ya göre afet dönemlerinde uygulanan politikaların başarısı sadece teknik yeterliliklerine bağlı değildir; aynı zamanda yerel toplumun bu politikaları nasıl anlamlandırdığı ve kabul ettiğiyle de ilişkilidir. Araştırma bulguları, resmî yasal düzenlemeler ile yerel toplulukların gayriresmî normları arasında önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle afet yönetimi süreçlerinin farklı aktörlerin değerlerinden, kültürel kabullerinden ve anlam dünyalarından bağımsız biçimde değerlendirilemeyeceği vurgulanmaktadır (Bankoff ve Hilhorst, 2009; akt. Ballano, 2017, s. 34).

Toplumsal inşacı yaklaşımın son dönemlerde öne çıkan önemli katkılarından biri de bilgi üretimi ve risk algısına ilişkin tartışmalardır. Bu kapsamda Tierney (2019), afet risklerinin bilgi üretim mekanizmaları aracılığıyla da şekillendirildiğini ileri sürmektedir. Tierney, bu durumu açıklamak için “cehaletin sosyal inşası” kavramına başvurmaktadır. Bu yaklaşıma göre bilgi eksikliği sadece bireylerin yeterince bilgi sahibi olmamasından kaynaklanmaz; bazı durumlarda ekonomik, politik veya kurumsal aktörler tarafından bilinçli biçimde üretilen belirsizlikler de toplumsal cehaletin oluşmasına katkıda bulunabilmektedir.

Tierney'e (2019) göre özellikle ekonomik çıkarların söz konusu olduğu alanlarda bazı aktörler, bilimsel bulguların güvenilirliğini tartışmalı hâle getirerek veya risklere ilişkin bilgilerin dolaşımını sınırlandırarak kamuoyunun riskleri doğru biçimde değerlendirmesini engelleyebilmektedir. İklim değişikliği konusunda bazı fosil yakıt şirketleri tarafından yürütülen inkâr ve şüphe üretme kampanyaları, bu durumun en dikkat çekici örneklerinden biri olarak gösterilmektedir. Bu tür süreçlerde sorun sadece bilginin eksik olması değil, aynı zamanda belirsizliğin ve şüphenin sistematik biçimde üretilmesidir. Böylece risklere ilişkin toplumsal algılar da fiziksel gerçeklikten bağımsız olarak şekillenebilmektedir.

Toplumsal inşacı yaklaşım, afetlerin sadece doğa olayları, teknolojik arızalar ya da fiziksel yıkımlar olarak değerlendirilemeyeceğini; aynı zamanda anlamlandırma süreçleri, kültürel değerler, söylemler, bilgi üretim mekanizmaları ve güç ilişkileri aracılığıyla toplumsal olarak inşa edilen olgular olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, afetlerin nasıl tanımlandığını, hangi risklerin görünür hâle geldiğini, hangi toplumsal kesimlerin mağdur veya sorumlu olarak etiketlendiğini ve hangi müdahale stratejilerinin meşru kabul edildiğini açıklamada önemli katkılar sunmaktadır. Böylece afet araştırmalarının odağını doğa kaynaklı tehlikelerden toplumsal anlam üretim süreçlerine doğru genişleterek afet sosyolojisine önemli bir kuramsal perspektif kazandırmaktadır.

BÖLÜM IV

EŞİTSİZLİKLER, KIRILGANLIK VE DİRENÇLİLİK

Afet sosyolojisi, afetleri sadece doğa kaynaklı süreçlerin kaçınılmaz sonuçları olarak değerlendirmek yerine, afetlerin toplumsal yapı içerisinde nasıl şekillendiğini ve afetsel olayların farklı toplumsal grupları neden farklı düzeylerde etkilediğini açıklamaya odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, afetsel olayların etkilerinin toplum içinde eşit biçimde dağılmadığını; yoksulluk, göçmenlik, toplumsal statü, eğitim düzeyi, cinsiyet, yaş ve mekânsal ayrışma gibi faktörlerin bazı birey ve grupları afetsel olaylara karşı daha kırılgan hale getirdiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle afetler, mevcut toplumsal eşitsizliklerin de bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Afetlerin toplumsal boyutunu anlamada devletin rolü ve benimsenen ekonomik politikalar da önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle neo-liberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte devletin sosyal refah alanındaki sorumluluklarının daralması, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve istihdam gibi temel hizmetlerin piyasa mekanizmalarına daha fazla bırakılmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm afet yönetimi süreçlerini de etkilemiş ve afetlere karşı toplumsal koruma kapasitesini zayıflatmıştır. Covid-19 salgını sırasında ortaya çıkan deneyimler, afetsel olayların etkilerinin toplumun tüm kesimlerini aynı biçimde etkilemediğini açık biçimde göstermiştir. Yoksullar, evsizler, güvencesiz çalışanlar ve diğer dezavantajlı gruplar salgının olumsuz sonuçlarına daha yoğun biçimde maruz kalırken, ABD’de yaşamını yitirenlerin önemli bir bölümünün Afro-Amerikalılardan oluşması, toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerinde nasıl görünür hale geldiğini açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu durum, afetlerin sadece biyolojik ya da doğa kaynaklı olaylar olmadığını; aynı zamanda mevcut toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren ve görünür kılan toplumsal süreçler olduğunu göstermektedir. Afetsel olay öncesi hazırlık, afetsel olay anındaki müdahale ve afet dönemi iyileşme aşamalarında da dezavantajlı grupların sağlık hizmetlerine erişim, barınma ve istihdam olanakları bakımından daha fazla sorun yaşadığı görülmektedir. Bu nedenle Covid-19 deneyimi, neo-liberal politikaların afetlerle mücadeledeki sınırlılıklarını ortaya koyarken, sosyal politikaların ve kamusal koruma mekanizmalarının önemini yeniden gündeme taşımıştır (İnce, 2020b).

Afet araştırmalarında son yıllarda yaşanan kuramsal dönüşüm, afetlerin fiziksel özelliklerinden çok toplumsal nedenleri ve sonuçlarına odaklanmaktadır. Bu bağlamda Cutter (2005), afet çalışmalarının uzun süre kavramsal tartışmalarla meşgul olduğunu, ancak aynı türdeki tehlikelerin farklı toplumlarda neden farklı

etkiler meydana getirdiğini açıklamada yetersiz kaldığını belirtmektedir. Yazara göre asıl önemli olan, toplumları çevresel tehditler karşısında kırılgan ya da dirençli hale getiren koşulların anlaşılmasıdır. Cutter bu durumu iki farklı örnek üzerinden somutlaştırmaktadır. Miami-Dade County, Florida, nispeten güçlü ekonomik kaynakları ve kurumsal kapasitesi sayesinde afet kaynaklı kayıpları daha hızlı ve etkin bir şekilde telafi edebilecek durumdadır. Buna karşın, Edgecombe County, Kuzey Karolina gibi yüksek yoksulluk oranlarına sahip ve kurumsal kapasitesi sınırlı olan bölgelerde, aynı büyüklükteki bir maddi kayıp çok daha ağır ve uzun vadeli toplumsal sonuçlar doğurabilmektedir. Bu karşılaştırma, afetlerin tehlike olayının büyüklüğünden çok, toplumların sahip olduğu sosyoekonomik ve kurumsal kapasite tarafından belirlendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede çağdaş afet sosyolojisi, eşitsizlik, kırılganlık ve dirençlilik kavramlarını birbirinden bağımsız olgular olarak değil, aynı toplumsal sürecin birbirini tamamlayan boyutları olarak ele almaktadır. Toplumsal eşitsizlikler, risklerin ve afetsel olayın etkilerinin toplum içerisinde farklı biçimlerde dağılmasına neden olan yapısal zemini oluştururken; kırılganlık, bu eşitsizliklerin bireylerin ve toplulukların afetsel olaylardan etkilenme düzeylerine yansıyan somut görünümünü ifade etmektedir. Dirençlilik ise bireylerin, toplulukların ve kurumların afetlere hazırlanma, uyum sağlama, zararları azaltma ve yeniden toparlanma kapasitelerini kapsamaktadır. Ancak bu kapasite de toplum içinde eşit biçimde dağılmamakta; ekonomik, sosyal ve kurumsal kaynaklara erişimdeki farklılıklar dirençlilik düzeylerini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla afetlerin toplumsal sonuçlarını anlayabilmek için eşitsizlikleri, bu eşitsizliklerin ürettiği kırılganlıkları ve bunlara karşı geliştirilen dirençlilik kapasitesini birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bu bölümde, afetsel olayların toplumsal etkilerini şekillendiren bu üç temel kavram sırasıyla toplumsal eşitsizlik, kırılganlık ve toplumsal dirençlilik başlıkları altında ele alınmaktadır.

4.1. Toplumsal Eşitsizlik

Afetler, türleri ve ortaya çıkış biçimleri farklılık göstermekle birlikte, toplum içerisinde yaşayan birey ve grupları eşit biçimde etkilememektedir. Afet riskine maruz kalma düzeyi ile afetsel olaylardan etkilenme biçimi; bireylerin toplumsal tabakalaşma içerisindeki konumları, gelir düzeyleri, etnik kökenleri, yaşları, engellilik durumları, göçmenlik statüleri ve benzeri yapısal özelliklere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Özellikle tabakalaşma ve gelir temelli eşitsizlikler, afet risklerinin hem mekânsal hem de toplumsal dağılımını belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Birçok toplumda ekonomik açıdan dezavantajlı kesimler, taşkın ovaları, deprem kuşakları, heyelan sahaları veya volkanik

yamaçlar gibi yüksek risk taşıyan alanlarda yaşamak zorunda kalmakta; bu durum afetlere maruz kalma olasılıklarını ve afetsel olayların yıkıcı etkilerini artırmaktadır. Bu nedenle toplumsal eşitsizlikler, sadece afetsel olaylardan etkilenme düzeyini değil, aynı zamanda afetsel olay sonrası ortaya çıkan kayıpların ve toparlanma süreçlerinin niteliğini de belirlemektedir. Nitekim afetlerde dezavantajlı grupların daha ağır sonuçlarla karşı karşıya kalması, toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerindeki belirleyici rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır (Wisner vd., 2003; Selçuk, 2024, s. 26).

Bir afetsel olayın yol açtığı kayıpların ve toplumsal sonuçların boyutu, büyük ölçüde toplumdaki eşitsizliklerin niteliği ve derinliği tarafından belirlenmektedir. Sosyolojik açıdan eşitsizlik ise bireylerin ve toplumsal grupların kaynaklara, fırsatlara ve yaşam koşullarına erişim bakımından farklı konumlarda bulunmalarını ifade eden yapısal bir olgudur. Giddens'a (2012, s. 346) göre toplumsal sınıflar, bireylerin üretim araçlarıyla kurdukları ilişkiler temelinde şekillenmektedir. Afetler bağlamında bu ilişki sadece ekonomik üretim araçlarına sahip olmayı değil; güvenli konutlara, maddi birikimlere, sağlık hizmetlerine, ulaşım olanaklarına ve sosyal destek ağlarına erişimi de kapsamaktadır. Bu kaynaklara sahip olan bireyler ve toplumsal gruplar, afetsel olayların yol açtığı kayıpları azaltma ve afetlerde toparlanma süreçlerini daha hızlı yönetme imkânına sahipken, söz konusu kaynaklardan yoksun kesimler afetlere karşı daha yüksek düzeyde kırılganlık göstermektedir. Dolayısıyla afetsel olayların etkileri, sadece tehlikenin fiziksel özellikleriyle değil, bireylerin toplumsal yapı içerisindeki konumları ve sahip oldukları kaynaklarla da yakından ilişkilidir.

Afet sosyolojisi literatüründe toplumsal eşitsizliklerin afet kırılganlığını nasıl ürettiğini açıklayan önemli çalışmalardan biri Bolin ve Kurtz'a (2018) aittir. Yazarlara göre afetler karşısında ortaya çıkan kırılganlıkların temelinde ırk, sınıf ve etnisite ekseninde şekillenen yapısal eşitsizlikler bulunmaktadır. Özellikle ABD örneğinde tarihsel süreç boyunca yaşanan ayrımcılık, dışlanma ve mekânsal ayrışma uygulamaları, bazı toplumsal grupların marjinal konumlara itilmesine neden olmuştur. Siyasal ve ekonomik gücü elinde bulunduran kesimler tarafından toplumsal kaynaklara erişimleri sınırlandırılan bu gruplar, eğitim, istihdam, sağlık ve barınma gibi temel alanlarda sistematik dezavantajlı durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Bolin ve Kurtz, devletin de yasalar, politikalar ve kurumsal uygulamalar aracılığıyla bu eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. Bu durum, afetler karşısında bazı toplumsal kesimlerin daha yüksek düzeyde kırılganlık geliştirmesine yol açmaktadır. Nitekim 2005 yılında meydana gelen Hurricane Katrina öncesinde New Orleans nüfusunun önemli bir bölümünün özel araca sahip olmaması ve geniş bir kesimin yoksulluk sınırının altında yaşaması, mevcut toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerinde nasıl görünür

hâle geldiğini ve afetsel olayların yıkıcı etkilerini nasıl artırdığını açık biçimde göstermektedir.

Toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerindeki belirleyici rolü sadece gelişmiş toplumlarla sınırlı değildir. Ballano (2017), afetsel olayların toplumun tüm kesimlerini eşit biçimde etkilemediğini, aksine mevcut sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin afetsel olayların yıkıcı sonuçlarını derinleştirdiğini vurgulamaktadır. Yazara göre özellikle gelişmekte olan ülkelerde afetsel olaylardan en fazla etkilenen kesimler, sosyal ve ekonomik açıdan marjinalleşmiş gruplar ile kentsel yoksullardır. Düşük gelir düzeyleri, yetersiz barınma koşulları, kamusal hizmetlere sınırlı erişimleri ve zayıf siyasal temsil olanakları, bu grupların afetler karşısındaki kırılganlığını artırmaktadır. Ballano'nun yaklaşımında kırılganlık, doğal veya kaçınılmaz bir durum olarak değil; toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel süreçler tarafından üretilen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle afet yönetimi politikalarının yalnızca maddi hasarın giderilmesine odaklanması yeterli görülmemekte; afet risklerini artıran yapısal eşitsizliklerin azaltılması da afetlerle mücadelede temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir.

Afetsel olayların etkileri sadece ekonomik eşitsizlikler üzerinden şekillenmemekte; etnik, kültürel ve siyasal farklılıklar da afet deneyimlerinin niteliğini belirleyebilmektedir. Afet sosyolojisi literatüründe özellikle azınlık grupların afetsel olay öncesi, afetsel olay anı ve afet dönemindeki süreçlerde kaynaklara erişim bakımından çeşitli dezavantajlı durumlarla karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. Bazı araştırmalar, afet dönemlerinde azınlık topluluklarının yardım süreçlerinden dışlanabildiğini, eşit hizmetlere erişemediğini ve kimi durumlarda damgalama ya da şiddete maruz kalabildiğini ortaya koymaktadır (Tierney, 2019). Benzer şekilde afet yönetiminde benimsenen merkezîyetçi uygulamalar da toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretebilmekte; belirli grupların kaynaklara erişimini kolaylaştırırken bazı kesimlerin süreç dışında kalmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle afetler, doğa kaynaklı veya teknik bir olay değil; mevcut toplumsal yapının içerisindeki eşitsizlikleri görünür kılan ve kimi zaman yeniden üreten sosyal süreçler olarak değerlendirilmektedir (Yeniçirak ve Durmaz Yurt, 2024).

Toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerindeki en somut yansımalarından biri, dezavantajlı grupların afetsel olaylardan orantısız biçimde etkilenmesidir. Bolin'e (2007) göre sosyal eşitsizlikler ile afetsel olaylardan etkilenme biçimleri arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Afetsel olayların toplumsal sonuçları; bireylerin ekonomik durumlarına, sosyal statülerine ve yaşam koşullarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı konumda bulunan kesimler, sahip oldukları sınırlı kaynaklar nedeniyle afetlere karşı daha

yüksek düzeyde kırılganlık geliştirmektedir. Bu nedenle afetsel olayların yol açtığı zararlar ve riskler toplumun bütün kesimlerine aynı ölçüde dağılmamakta; afetsel olaylardan zarar görme olasılığı toplumsal tabakalar arasında belirgin farklılıklar göstermektedir (Selçuk, 2024, s. 25). Afetler bu yönüyle mevcut eşitsizlikleri görünür kılan süreçlerdir. Özellikle engelliler, yaşlılar, çocuklar ve diğer dezavantajlı gruplar; bakım ihtiyacı, sınırlı hareket kabiliyeti, kaynaklara erişim güçlüğü ve yetersiz sosyal destek mekanizmaları nedeniyle afetsel olaylardan daha ağır biçimde etkilenebilmektedir. Bu durum, afetlerin dezavantajlı grupların savunmasızlıkları ve kırılganlıklarıyla doğrudan kesiştiğini göstermektedir (Başaran, 2025, s. 581).

Toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerindeki etkileri, özellikle yoksulluk ve mekânsal ayrıma üzerinden daha görünür hâle gelmektedir. Ballano'nun (2017) Filipinler'de meydana gelen Typhoon Ketsana (Ondoy, Tayfun) örneğine ilişkin değerlendirmeleri, afet risklerinin sadece doğa kaynaklı tehlikelerden kaynaklanmadığını, aynı zamanda bireylerin ve toplulukların içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullar tarafından şekillendiğini göstermektedir. Afetsel olayın en ağır sonuçları, nehir yatakları, dere kenarları ve taşkın riski yüksek alanlarda bulunan gecekondü bölgelerinde yaşayan kentsel yoksullar tarafından deneyimlenmiştir. Güvenli ve dayanıklı konutlara erişim imkânı sınırlı olan bu kesimler, ekonomik zorunluluklar nedeniyle daha riskli alanlarda yaşamaya mecbur kalmakta ve bu nedenle afetsel olaylardan orantısız biçimde etkilenebilmektedir. Ballano ayrıca Cutter, Boruff ve Shirley'nin (2003) çalışmalarına atıfla çocuklar, yaşlılar, kadınlar, etnik ve ırksal azınlıklar, yoksullar ve engelli bireylerin afetlere karşı daha yüksek düzeyde kırılganlık taşıdığını belirtmektedir. Bu kırılganlık sadece tehlikeye maruz kalma düzeyinden değil; afetlere hazırlık yapma, afetsel olay sırasında gerekli kaynaklara erişme ve afetlerde yaşamlarını yeniden kurabilme kapasitelerini sınırlandıran yapısal eşitsizliklerden de kaynaklanmaktadır.

Afetsel olayların toplumsal etkileri sadece afetsel olay anıyla sınırlı kalmamakta, iyileşme ve yeniden yapılanma süreçlerinde de eşitsizlikler belirleyici olmaya devam etmektedir. Ballano'nun (2017) Filipinler örneğinde gösterdiği üzere, afet döneminde yürütülen konut ve yeniden yerleşim projeleri çoğu zaman toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız değildir. Kaynaklara erişim ve konut tahsis süreçlerinde siyasi ilişkilerin etkili olması, özellikle siyasal patronaj ağlarının dışında kalan yoksul afet mağdurlarının daha dezavantajlı konuma düşmesine neden olmaktadır. Bu durum, afetlerin sadece mevcut eşitsizlikleri görünür kılmadığını; aynı zamanda afetlerdeki iyileştirme politikaları aracılığıyla bu eşitsizliklerin yeniden üretilebildiğini göstermektedir.

Bu nedenle afetsel olayların etkileri, bireylerin ve toplumsal grupların sahip oldukları ekonomik kaynaklar ve toplumsal konumlarla yakından ilişkilidir. Her ne kadar afetsel olaylar toplumun bütün kesimlerini etkileyebilme potansiyeline sahip olsa da, farklı toplumsal sınıflar bu süreçleri eşit koşullarda deneyimlememektedir (Akgüngör, 2010, s. 5). Sosyoekonomik düzeyi yüksek bireyler çoğunlukla daha güvenli bölgelerde bulunan, mühendislik hizmeti almış ve dayanıklılığı yüksek yapılarda yaşamaktadır. Ayrıca sahip oldukları ekonomik kaynaklar sayesinde afetlerde alternatif barınma olanaklarına erişebilmekte, maddi kayıplarını daha hızlı telafi edebilmekte ve yaşam standartlarını koruyabilmektedir. Buna karşılık ekonomik açıdan dezavantajlı kesimler, hem afetsel olaylara daha fazla maruz kalmakta hem de afetlerde ortaya çıkan kayıpları telafi etme konusunda ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle afet dönemlerinde toparlanma süreçleri üst gelir gruplarında daha hızlı gerçekleşirken, yoksul kesimlerde daha uzun ve daha sancılı bir süreç hâlini almaktadır (Selçuk, 2024, s. 25).

Afet sosyolojisinde bu farklı etkilene biçimleri çoğu zaman dezavantajlı ya da kırılgan gruplar kavramı üzerinden açıklanmaktadır. Her ne kadar afetler bütün toplumu ilgilendiren bir olgu olsa da, bazı toplumsal kesimler afetsel olayların yol açtığı olumsuzlukları çok daha ağır biçimde deneyimlemektedir. Bu nedenle afetlerin demokratik bir karakter taşıdığı kadar hiyerarşik sonuçlar da ürettiği ifade edilmektedir (Can, 2020, s. 31). Dezavantajlı gruplar; sosyal, ekonomik, fiziksel veya kültürel nedenlerle afet risklerine daha açık olan ve afetsel olayların sonuçlarından daha yoğun biçimde etkilenen toplumsal kesimleri ifade etmektedir. Fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerin etkileşimi, bu grupların afetler karşısında daha savunmasız bir konuma sürüklenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle kırılgan ya da incinebilir olarak da tanımlanan bu kesimler, afetsel olayların ekonomik, sosyal ve fiziksel sonuçlarını diğer toplumsal gruplara göre daha yoğun biçimde yaşamaktadır (Yurt, 2024, s. 184).

Toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerinde en görünür hâle geldiği alanlardan biri, afetlerde barınma ve konut iyileşme süreçleridir. Peacock ve arkadaşları (2018), düşük gelirli hanelerin, kiracıların ve azınlık topluluklarının afetsel olaylardan orantısız bir biçimde daha fazla etkilendiğini belirtmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri, bu grupların afetsel olay öncesinde çoğunlukla yıpranmış, eski ve riskli bölgelerde bulunan konutlarda yaşamalarıdır. Bu nedenle afet meydana geldiğinde hem daha ağır fiziksel hasarla karşılaşmakta hem de iyileşme süreçleri diğer toplumsal kesimlere kıyasla daha uzun sürmektedir. Düşük gelirli ve azınlık gruplar afetlerde yaygın olarak sigorta sistemlerinden yeterince yararlanamamakta, kamu yardımlarına erişimde çeşitli engellerle karşılaşmakta ve yeniden inşa için gerekli finansal kaynaklara

ulaşmakta zorluk çekmektedir. Özellikle kiracılar, afetlerde barınma sürecinin en kırılgan kesimlerinden birini oluşturmaktadır. Ev sahiplerinden farklı olarak konutların yeniden inşası veya onarımı üzerinde karar verme yetkisine sahip olmayan kiracılar, çoğu zaman uzun süre geçici barınma koşullarında yaşamakta veya yer değiştirmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, afetlerde iyileşme politikalarının yapısal eşitsizlikleri dikkate almadığı durumlarda mevcut toplumsal farklılıkları azaltmak yerine daha da derinleştirebilmektedir.

Özügurlu'ya (2012, s. 152) göre afetlere sosyolojik açıdan bakıldığında, afetsel olayların eşitsiz ve ayrımcı sonuçlar doğurduğu açıkça görülmektedir. Bu bağlamda afetsel olaylar toplumun bütün kesimlerini aynı ölçüde etkilememekte; ortaya çıkan kayıplar ve sonuçlar bireylerin toplumsal konumlarına göre farklılaşmaktadır. Bu durum, afetlerin sadece doğa kaynaklı olaylar olarak değerlendirilemeyeceğini, afetsel olayların sonuçlarının da toplumsal yapı tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Özellikle dezavantajlı ve kırılgan gruplar afetlere daha fazla maruz kalmakta ve afetsel olayların sonuçlarını daha ağır biçimde deneyimlemektedir. Buna karşılık ekonomik ve sosyal kaynaklara erişim imkânı daha yüksek olan kesimler, afetsel olaylardan korunma ve zararları telafi etme konusunda daha avantajlı bir konuma sahiptir. Dolayısıyla afetsel olayların yol açtığı kayıplar yüzeyde rastlantısal görünse de, gerçekte toplumsal yapı içerisinde eşitsiz biçimde dağılmaktadır.

Toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerindeki etkileri, belirli sosyal gruplarda daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu grupların başında yaşlı bireyler gelmektedir. Yaşlılar, afet süreçlerinde fiziksel, sosyal ve sağlıkla ilişkili nedenlerden dolayı en kırılgan gruplardan biri olarak değerlendirilmektedir. Hareket kabiliyetindeki sınırlılıklar, kronik hastalıkların yaygınlığı ve bakım desteğine duyulan ihtiyaç, yaşlı bireylerin afetsel olay anında tahliye, barınma ve sağlık hizmetlerine erişimlerini zorlaştırmaktadır. Bunun yanında sosyal destek ağlarının zayıflaması ve afetlerde temel ihtiyaçlara erişimde yaşanan güçlükler de yaşlı bireylerin savunmasızlığını artırmaktadır. Özellikle afet hazırlık planlarının yaşlı bireylerin özel ihtiyaçlarını yeterince dikkate almaması, bu grubun afetsel olaylardan daha ağır biçimde etkilenmesine neden olmaktadır. Bu durum, yaşlılığın afetler karşısında toplumsal kırılganlığı artıran önemli bir dezavantaj alanı olduğunu göstermektedir (Başaran, 2025).

Afetsel olaylardan farklı toplumsal kesimlerin farklı düzeylerde etkilenmesinin en önemli nedenlerinden biri de yoksulluktur. Afetler ile yoksulluk arasında karşılıklı olarak birbirini besleyen ve güçlendiren bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik açıdan kırılgan bireyler ve topluluklar afetleri daha ağır biçimde deneyimlerken, afetler de mevcut yoksulluğu derinleştirerek yeni kırılganlıklar üretmektedir. Bu nedenle afet dönemlerinde toplumsal eşitsizlikler

daha görünür hâle gelmekte ve dezavantajlı gruplar süreçten orantısız biçimde etkilenmektedir (Şahin ve Bilik, 2024, s. 78). Ekonomik kaynakları sınırlı olan bireyler, afetlere hazırlık yapma, riskleri azaltma ve afetlerde ortaya çıkan kayıpları telafi etme konusunda önemli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu durum yoksulluğu, afet süreçlerinde kırılganlığı artıran temel faktörlerden biri hâline getirmektedir (Başaran, 2025, s. 575).

Yoksulluk ile afetler arasındaki ilişkinin önemli boyutlarından biri de mekânsal eşitsizliklerdir. Yoksul kesimler çoğu zaman risk düzeyi yüksek bölgelerde yaşamak zorunda kalmakta; bu durum hem afetsel olaylardan etkilenme olasılıklarını artırmakta hem de afetlerde iyileşme süreçlerini zorlaştırmaktadır. Wisner ve arkadaşları (2003), bu duruma 1976 yılında Guatemala’da meydana gelen büyük depremi örnek göstermektedir. Deprem sırasında Guatemala Şehri’ndeki gecekondu bölgelerinde yaşayanlar ile yoksul kasaba ve köylerde bulunan Maya yerlileri en yüksek can kaybını veren toplumsal kesimler olmuştur. Buna karşılık ekonomik durumu daha iyi olan grupların daha güvenli bölgelerde yaşaması ve daha dayanıklı konutlara sahip olması, afetlerde toparlanma süreçlerini önemli ölçüde hızlandırmıştır. Bu örnek, yoksulluğun ve mekânsal eşitsizliklerin afetlerdeki somut yansımalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Özüğurlu’ya (2012, s. 152) göre afet durumlarında yoksullar daha az kayıp yaşamış olsalar bile, bu kayıplar onların yaşam koşulları açısından çok daha yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle afetler ve yoksulluk arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yoksullar afetleri daha ağır biçimde deneyimlerken, afetler de gelir dağılımını bozarak mevcut yoksulluğu daha da derinleştirebilmektedir (Can, 2020, s. 31).

Toplumsal eşitsizlikler afet süreçlerinde sadece belirli bir ülke içerisindeki kırılgan gruplar arasında ortaya çıkmamakta, aynı zamanda uluslararası düzeyde de kendisini göstermektedir. Afetsel olay sonrası yardım, yeniden yapılanma ve kaynak dağıtım süreçleri incelendiğinde, küresel ölçekte de önemli eşitsizliklerin bulunduğu görülmektedir. Alexander’ın (2006, s. 1) belirttiği üzere, bazı afetler uluslararası kamuoyunun yoğun ilgisini çekerek ihtiyaçların ötesinde yardım ve bağış akışına konu olurken, bazı afetler ise yeterli düzeyde uluslararası destek alamamaktadır. Nitekim 2004 Hint Okyanusu Tsunamisi sonrasında birçok ülke ve uluslararası kuruluş tarafından sağlanan yardımların miktarı son derece yüksek olmuş, hatta bazı bölgelerde bu kaynakların kısa sürede etkin biçimde kullanılması dahi güçleşmiştir. Buna karşılık özellikle Sahra-altı Afrika’da meydana gelen birçok afet, benzer ölçekte insani sonuçlar doğurmasına rağmen aynı düzeyde uluslararası ilgi ve destek görememiştir. Bu durum, afetlere yönelik küresel duyarlılığın ve yardım mekanizmalarının her zaman ihtiyaç temelli

işlemediğini; politik, ekonomik ve jeostratejik önceliklerin kaynak dağılımını önemli ölçüde etkileyebildiğini göstermektedir.

Bütün bu değerlendirmeler, afetlerin sadece doğa kaynaklı tehlikelerin sonucu olarak ortaya çıkmadığını; afetsel olayların etkilerinin ve sonuçlarının büyük ölçüde toplumsal yapı tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler, sınıfsal farklılıklar, etnik ve kültürel ayrışmalar, yaş, engellilik ve cinsiyet gibi toplumsal faktörler; bireylerin afet risklerine maruz kalma düzeylerini, afetsel olaylardan etkilenme biçimlerini ve afetlerde toparlanma kapasitelerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle afetsel olayların yol açtığı kayıplar ve zararlar toplum içerisinde eşit biçimde dağılmamakta; mevcut toplumsal eşitsizlikler afet süreçlerinde görünür hâle gelmekte, derinleşmekte ve kimi zaman yeniden üretilmektedir. Afet sosyolojisinin temel katkılarından biri de afetsel olayların etkilerini doğa kaynaklı tehlikeler üzerinden açıklamak yerine, bu tehlikelerin hangi toplumsal koşullar altında afete dönüştüğünü ortaya koymasıdır. Bu bağlamda toplumsal eşitsizlikler, afetsel olayların neden bazı bireyler ve topluluklar üzerinde daha ağır sonuçlar doğurduğunu anlamada temel bir açıklayıcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak eşitsizliklerin afet süreçlerindeki etkisini tam olarak anlayabilmek için, bu yapısal farklılıkların bireyler ve topluluklar üzerinde nasıl bir savunmasızlık ve risk birikimi oluşturduğunu açıklayan kırılganlık kavramının da ele alınması gerekmektedir.

4.2. Kırılganlık

Kırılganlık, afet literatüründe çoğu zaman savunmasızlık, zarar görebilirlik ve incinebilirlik gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte bu kavramlar çoğu zaman birbirinin yerine kullanılabilir. AFAD (2014) tarafından kırılganlık; farklı tür ve şiddetteki tehlikeler karşısında bireylerin ve yaşam çevrelerinin fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel açıdan maruz kalabileceği zarar ve kayıpların düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda fiziksel zarar görebilirlik; insan eliyle inşa edilen yapılar, altyapı sistemleri, çevresel bileşenler ile tarım ve sanayi gibi üretim alanlarının yanı sıra yerleşim yerlerinin fiziksel dayanıklılık düzeylerini de içermekte olup büyük ölçüde ölçülebilir ve sayısallaştırılabilir bir niteliğe sahiptir. Sosyal zarar görebilirlik ise bireylerin ve toplumların psikolojik, sosyolojik ve demografik özelliklerinden kaynaklanan kırılganlık düzeylerini ifade etmekte; bu yönüyle doğrudan ölçülmesi güç olan ve çoğu zaman çok boyutlu göstergeler aracılığıyla değerlendirilen bir alanı kapsamaktadır. Ekonomik zarar görebilirlik, toplumların ekonomik yaşamlarını nasıl organize ettikleri, geçim kaynaklarına erişim düzeyleri ve ekonomik kapasite farklılıkları üzerinden değerlendirilmektedir.

Zarar görebilirlik analizi ise risk altındaki bireylerin ve yerleşimlerin farklı afet senaryoları karşısında sahip oldukları baş etme kapasiteleri ile bu kapasitelerdeki eksikliklerin sistematik biçimde değerlendirilmesini amaçlayan bir süreçtir.

Kırılğanlık yaklaşımı, 1970’li yıllardan itibaren çevreci düşünce, politik ekoloji ve kalkınma tartışmalarının etkisiyle gelişmeye başlamış; afetleri sadece doğa kaynaklı tehlikeler üzerinden değil, toplumsal ve çevresel koşullar üzerinden açıklayan yeni bir bakış açısının merkezinde yer almıştır (Furedi, 2007, s. 487). Bu bakış açısına göre afetler, toplumların çevresel değişkenliklere karşı hassas ve korunmasız olmaları sonucunda ortaya çıkan birer olgu tanımlanmaktadır (Westgate ve O’Keefe, 1976; akt. Furedi, 2007, s. 487). Söz konusu yaklaşımda kırılğanlık, belirli koşullara bağlı geçici bir durumdan ziyade toplumsal yaşamın sürekli ve yapısal bir niteliği olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle afetler, sadece doğa kaynaklı tehlikelerin sonucu değil; tehlikeler karşısında yeterli hazırlık, koruma ve direnç kapasitesi geliştiremeyen toplumların yapısal özellikleriyle ilişkili süreçler olarak değerlendirilmektedir (Furedi, 2007, s. 484). Bu yaklaşımın temel varsayımlarından biri de afetsel olayların etkilerinin toplum içerisinde eşit biçimde dağılmadığı ve farklı toplumsal grupların farklı düzeylerde kırılğanlık sergilediğidir.

Kendra, Clay ve Gill (2018, s. 93), Dow’un (1999) tanımını temel alarak kırılğanlığı, yalnızca fiziksel kayıplara açıklık durumu olarak değil, ekosistemlerin, hanelerin ve toplumsal grupların risklere karşı farklı düzeylerde etkilenebilirliğini belirleyen çok boyutlu bir süreç olarak ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre kırılğanlık, maruziyet, direnç ve dirençlilik arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkmaktadır. Maruziyet, bireylerin ve toplulukların gündelik yaşam içerisinde karşı karşıya kaldıkları tehlike ve risk düzeyini ifade ederken; direnç, sistemlerin ve toplumsal yapıların olumsuz koşullar altında temel işlevlerini sürdürebilme kapasitesine işaret etmektedir. Dirençlilik ise afet ya da kriz sonrasında işlevselliğin korunması, yeniden yapılanma süreçlerinin yürütülmesi ve afetsel olay öncesindeki kaynak ve kapasitelerin yeniden kazanılabilmesiyle ilişkili bir iyileşme becerisini ifade etmektedir. Bu nedenle direnç ve dirençlilik, toplulukların afetlerle başa çıkma kapasitesini belirleyen temel unsurlar arasında değerlendirilmektedir.

Kırılğanlık, sadece bir tehlikeye maruz kalma durumunu değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin ürettiği yapısal dezavantajları da kapsamaktadır. Wisner ve arkadaşlarına (2003) göre kırılğanlık, bireylerin veya grupların doğa kaynaklı tehlikelerin etkilerini öngörme, bunlarla başa çıkma, direnme ve afetsel olay sonrasında toparlanma kapasitelerini etkileyen özellikler ve koşullar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Wisner vd., 2003). Bu yaklaşımı geliştiren Bolin ve Kurtz’a (2018, s. 83) göre kırılğanlık, sadece bireysel düzeyde ortaya çıkan bir

durum değil; toplumsal, ekonomik, politik ve mekânsal süreçlerin şekillendirdiği yapısal bir olgudur. Bu nedenle afetler “doğal” olaylar olarak değil, mevcut toplumsal eşitsizliklerin görünür hâle geldiği süreçler olarak değerlendirilmelidir. Yazarlara göre kırılğanlık analizinin temel amacı, bir tehlike olayını afete dönüştüren tarihsel, politik ve ekonomik koşulları ortaya koymaktır.

Afet araştırmalarında kırılğanlık kavramı, afetsel olayların neden olduğu fiziksel yıkım ve can kayıplarının ötesine geçen çok boyutlu bir toplumsal durumu ifade etmektedir. Bolin’e (2007) göre bireylerin ve toplumsal grupların afetsel olaylardan ne ölçüde etkileneceği, sahip oldukları ekonomik, sosyal ve siyasal kaynaklarla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle afetsel olayların sonuçlarını belirleyen temel unsur sadece tehlikenin büyüklüğü değil, afetsel olay öncesinde bazı grupların neden daha dezavantajlı ve savunmasız konumda bulunduğu. Özellikle ABD örneğinde ırk ve sınıf temelli eşitsizliklerin kırılğanlığı derinleştirdiğini belirten Bolin, tarihsel ayrımcılık süreçlerinin düşük gelirli ve azınlık gruplarını yüksek risk taşıyan bölgelerde yaşamaya zorladığını, aynı grupların afetlerde yardım ve iyileşme kaynaklarına erişimde de çeşitli yapısal engellerle karşılaştığını vurgulamaktadır. Bu nedenle afetsel olayların toplumsal etkilerini anlayabilmek için sadece afetsel olay anındaki koşulları incelemek yeterli değildir; aynı zamanda eşitsizlikleri üreten tarihsel, siyasal ve ekonomik süreçlerin de analiz edilmesi gerekmektedir. Bolin’e göre kırılğanlık, afetsel olay öncesinde var olan toplumsal koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve bu koşulların nasıl üretildiği sorgulanmadan afetsel olayların etkilerini tam olarak açıklamak mümkün olmamaktadır.

Afetler ve afetsel olaylar sosyolojik bir bakış açısıyla ele alındığında sadece maddi hasarla sınırlı değil, toplumlar üzerinde bıraktığı sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerle birlikte değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda kırılğanlık, eşitsizlik ve toplumsal dışlanma gibi konular afet çalışmalarının temel araştırma alanları arasında yer almaya başlamıştır. Özellikle afetsel olayların sosyal ve ekonomik sonuçlarının giderek derinleşmesi, küresel ve yerel düzeyde yaşanan siyasal dönüşümler ile Covid-19 pandemisinin farklı toplumsal gruplar üzerindeki etkileri, dezavantajlı gruplara yönelik araştırmaların önem kazanmasına katkı sağlamıştır (Yurt, 2024, s. 184). Nitekim teorik çalışmalar ve afet bölgelerinde gerçekleştirilen saha araştırmaları, kırılğan grupların afetsel olaylardan daha ağır ve uzun süreli biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır (Alkın, 2020, s. 71).

Toplumların afetler karşısındaki kırılğanlığı; yapısal sorunlar, ekonomik yetersizlikler, toplumsal eşitsizlikler ve bilgi eksiklikleri gibi çok sayıda faktörün etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Plansız kentleşme, altyapı eksiklikleri ve afet farkındalığını geliştirmeye yönelik eğitim faaliyetlerinin yetersizliği,

kırılganlığın temel kaynakları arasında yer almaktadır. Afet anlarında bu unsurların her biri toplumun zarar görme düzeyini artırmakta ve mevcut zayıflıkları daha görünür hâle getirmektedir (Baydemir, 2025, s. 129).

Geleneksel afet anlayışı uzun yıllar boyunca afetleri doğa kaynaklı tehlikelerin doğrudan ve kaçınılmaz sonuçları olarak açıklamıştır. Ancak özellikle afet sosyolojisi literatüründe bu yaklaşım eleştirilmiş ve afetlerin oluşumunda toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıların belirleyici rol oynadığı vurgulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda toplumların sahip olduğu kırılganlık düzeyi, afet risklerini açıklamada temel bir analiz unsuru hâline gelmiş ve böylece “kırılganlık paradigması” olarak adlandırılan yaklaşım gelişmiştir. Bu paradigma, afet risklerinin doğrudan doğa kaynaklı tehlikelerden değil, aynı zamanda toplumsal yapıların özelliklerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir (Levent ve Gönç Şavran, 2025).

Tehlike merkezli yaklaşımların ardından güç kazanan kırılganlık paradigması, günümüzde afet çalışmalarında etkisini sürdüren temel kuramsal çerçevelerden biri olmayı sürdürmektedir. Bu yaklaşım, afet riskinin anlaşılabilmesi için sadece tehlikelerin fiziksel özelliklerinin değil, aynı zamanda kırılganlığın toplumsal üretim süreçlerinin de analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Nitekim Wisner ve arkadaşlarına (2003, s. 49) göre afet riskinin değerlendirilmesinde kırılganlığın toplumsal olarak nasıl üretildiğinin anlaşılması, en az doğa kaynaklı tehlikelerin anlaşılması kadar önemlidir. Bu nedenle afetleri açıklamaya yönelik analizlerin, toplumsal eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini de kapsayan daha geniş bir perspektife dayanması gerekmektedir.

Kırılganlık paradigmasının temel varsayımlarından biri, kırılganlığın doğa kaynaklı süreçler tarafından değil, toplumsal sistemler ve güç ilişkileri tarafından üretildiğidir. Bu yaklaşım doğrultusunda afetler, sadece doğa kaynaklı tehlikelerin kaçınılmaz sonuçları olarak değil, toplumsal süreçlerin ve insan faaliyetlerinin ürünü olarak değerlendirilmektedir. Çünkü güç ilişkileri ve kaynak dağılımındaki eşitsizlikler nedeniyle bazı toplumsal kesimler diğerlerine göre afetlere daha açık hâle gelirken, bazı yerleşim alanları da diğerlerinden daha yüksek risk altında bulunmaktadır. Ayrıca geçmiş afet deneyimleri de yeni kırılganlıkların oluşmasına neden olabilmekte ve bireylerin ya da toplulukların sonraki afetler karşısındaki savunmasızlığını artırabilmektedir (Levent ve Gönç Şavran, 2025; Wisner vd., 2003).

Farklı toplumsal ve demografik özellikler, bireylerin afetsel olaylardan etkilene düzeylerini önemli ölçüde belirlemektedir. Sınıf, meslek, etnik köken, cinsiyet, yaş, sağlık durumu, göçmenlik statüsü ve sosyal ağlar gibi faktörler, bazı grupların afetler karşısında daha fazla zarar ve kayıp yaşamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle kırılganlık, toplumun tüm üyeleri için aynı düzeyde

ortaya çıkan bir durum değildir; aksine farklı toplumsal kesimlerde farklı yoğunluklarda deneyimlenmektedir. Bu doğrultuda Wisner ve arkadaşlarına (2003, s. 12) göre kırılabilirlik kavramı, afet bağlamında daha çok risk altındaki grupları ifade etmekte ve güvenli ya da korunmuş olma durumunun karşısı olarak kullanılmaktadır.

Afetler karşısındaki kırılabilirlik, fiziksel, çevresel ve sosyoekonomik olmak üzere farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Fiziksel kırılabilirlik, yapıların, altyapı sistemlerinin ve diğer maddi unsurların afetlere karşı dayanıklılık düzeyiyle ilişkilidir. Örneğin deprem yönetmeliklerine uygun olmayan veya mühendislik açısından yetersiz biçimde inşa edilmiş yapılar, yüksek düzeyde fiziksel kırılabilirlik taşımaktadır. Çevresel kırılabilirlik ise doğal kaynakların tahrip edilmesi, ekosistemlerin zayıflaması ve çevresel dengenin bozulması sonucunda toplumların afetlere karşı daha savunmasız hâle gelmesini ifade etmektedir. Bununla birlikte kırılabilirliğin en görünür boyutlarından biri sosyoekonomik alanda ortaya çıkmaktadır. Düşük gelirli ve dezavantajlı toplumsal gruplar, sınırlı kaynaklara ve yetersiz yaşam koşullarına sahip olmaları nedeniyle afetsel olaylardan daha fazla etkilenmekte ve afetsel olaylara karşı daha yüksek düzeyde savunmasızlık göstermektedir. Çoğu zaman bu kırılabilirlik biçimleri birbirleriyle kesişmekte ve çoklu kırılabilirlik durumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Baydemir, 2025, s. 132-133).

Kentler, belirli afet türleri karşısında yapısal özellikleri nedeniyle yüksek düzeyde kırılabilirlik gösterebilmektedir. Özellikle modern toplumlarda nüfusun büyük bölümünün kentlerde yoğunlaşması, yeni risk alanlarının ortaya çıkmasına neden olmakta ve bireyleri afetlere karşı daha hassas hâle getirmektedir. Bununla birlikte kent içindeki nüfus dağılımı ve ekonomik faaliyetler homojen değildir. Nüfusun, sanayi tesislerinin ve kritik altyapıların belirli bölgelerde yoğunlaşması, bu alanların afetler karşısında daha kırılabilir hâle gelmesine ve afet riskinin artmasına yol açmaktadır (İnce, 2020a; OECD, 2003, s. 5).

Afetlerde kırılabilirliği şekillendiren temel unsurlardan biri de kültürdür. Kültür, toplulukların afetleri nasıl algıladığını, riskleri nasıl değerlendirdiğini ve afetlere karşı hangi davranış kalıplarını geliştirdiğini belirleyen önemli bir toplumsal çerçeve sunmaktadır. Bu yönüyle kültürel yapı, bir taraftan afetlere karşı dayanıklılığı artırabilecek bir kaynak işlevi görürken, diğer taraftan belirli koşullar altında kırılabilirliği derinleştirebilmektedir. Dolayısıyla afetlere ilişkin toplumsal davranışların anlaşılmasında kültürel faktörlerin dikkate alınması büyük önem taşımaktadır.

Webb'e (2018) göre kültürel değerler, inanç sistemleri ve toplumsal pratikler, afet risklerinin algılanma ve yönetilme biçimlerini etkileyerek toplumsal kırılabilirliğin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle yanlış kaderci

anlayışların yaygın olduğu toplumlarda afetlerin kaçınılmaz olaylar olarak değerlendirilmesi, risk azaltma ve hazırlık çalışmalarının ihmal edilmesine yol açabilmektedir. Bu durum, afetsel olay öncesinde alınabilecek önlemlerin ertelenmesine veya göz ardı edilmesine neden olarak toplulukların zarar görebilirliğini artırmaktadır. Kültürel değerlerin afetlere ilişkin davranışları şekillendirmesi, risk yönetimi süreçlerinde sadece teknik ve kurumsal önlemlerin değil, toplumsal algı ve davranış kalıplarının da dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

Kültürün kırılganlık üretme biçimleri sadece afetsel olay öncesi süreçlerle sınırlı değildir. Webb (2018, s. 117), özellikle teknolojik afetlerin ardından ortaya çıkabilen ve Freudenburg (1997) tarafından kavramsallaştırılan “aşındırıcı topluluk” sendromunun kültürel dinamiklerle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Afetlerde suçlu arayışı, kurumlara duyulan güvenin azalması ve topluluk içi çatışmaların artması, toplumsal dayanışmayı zayıflatarak iyileşme süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Erikson, 1976; Gill ve Picou, 2008; Picou, Marshall ve Gill, 2004; akt. Webb, 2018, s. 117). Bu tür durumlarda afetin fiziksel etkilerinden çok, toplumsal ilişkilerde meydana gelen bozulmalar uzun vadeli sonuçlar doğurabilmektedir. Bunun yanında afetlere ilişkin yanlış bilgi ve inanışların kuşaktan kuşağa aktarılması da kültürel kaynaklı bir kırılganlık biçimi oluşturmaktadır. Bazı afet alt kültürleri hazırlık ve öğrenmeyi desteklese de bilimsel temeli olmayan inanışların yaygınlaşması riskleri artırabilmektedir. Örneğin kasırga sırasında otoyol üst geçitlerinin güvenli sığınaklar olduğu yönündeki yanlış inanış, bireyleri hayati tehlike oluşturabilecek davranışlara yönlendirebilmektedir. Bu durum, kültürel bilginin her zaman koruyucu bir işlev üstlenmediğini, bazı koşullarda kırılganlığı artıran bir faktör hâline gelebileceğini göstermektedir. Doğru bilgi, güven ilişkileri, dayanışma ağları ve risk farkındalığını destekleyen kültürel unsurlar dayanıklılığı güçlendirirken; yanlış kadercilik anlayışı, yanlış inanışlar ve toplumsal çatışmaları besleyen kültürel pratikler afet kırılganlığını artırabilmektedir. Bu nedenle afet risklerinin azaltılmasında sadece teknik önlemlere değil, aynı zamanda kültürel yapıların dönüştürülmesine, risk farkındalığını artıran eğitim faaliyetlerine ve toplumsal öğrenme süreçlerine de önem verilmelidir (Webb, 2018, s. 117-118).

Kırılganlık kimi zaman belirli toplumsal kimlikler veya gruplarla ilişkilendirilmektedir. Yaşlılar, kadınlar, etnik azınlıklar, engelliler ve yoksullar gibi toplumsal kesimler sıklıkla “kırılgan gruplar” olarak tanımlanmaktadır (Furedi, 2007, s. 488). Ancak bu yaklaşımda dikkat edilmesi gereken nokta, kırılganlığın söz konusu grupların doğal ya da değişmez bir özelliği olarak görülmemesidir. Kırılganlık, daha çok bu grupların içinde bulunduğu toplumsal,

ekonomik ve siyasal koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla belirli grupların afetler karşısında daha fazla risk altında bulunmaları, biyolojik özelliklerinden kaynaklansa da bireysel özelliklerinden çok, ağırlıklı olarak kaynaklara erişim düzeyleri ve toplumsal konumlarıyla ilişkilidir.

Çocuklar, afet süreçlerinde özel risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Çocukların gündelik yaşamlarını büyük ölçüde ebeveyn desteğine bağlı olarak sürdürmeleri, afetler sırasında ve sonrasında onları daha savunmasız hâle getirmektedir. Özellikle sağlık sorunları bulunan çocuklar, afet süreçlerinde bakım, korunma ve sağlık hizmetlerine erişim açısından çok yönlü risklerle karşılaşabilmektedir. Bu kapsamda engelli çocuklar, artan bakım gereksinimleri ve erişim sorunları nedeniyle afet durumlarında daha yüksek düzeyde kırılganlık sergilemektedir (Başaran, 2025, s. 582). Bu bağlamda afetler toplumun tüm kesimlerini etkileyebilmekle birlikte, çocuklar afetsel olaylardan en fazla etkilenen ve en kırılgan gruplar arasında yer almaktadır. Peek ve arkadaşlarına (2018) göre çocukların afet deneyimleri sadece bireysel özellikleri üzerinden açıklanamaz; bu deneyimlerin aile, okul, akran çevresi ve daha geniş toplumsal yapı içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocukların afetler karşısındaki kırılganlığı büyük ölçüde yaşlarına bağlı fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişim özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Riskleri değerlendirme, kendi güvenliklerini sağlama ve afetsel olay anında doğru kararlar alma konularında yetişkinlere bağımlı olmaları, afetsel olaylardan daha fazla etkilenmelerine yol açmaktadır. Ayrıca bina çökmeleri, seller, açlık ve salgın hastalıklar gibi afet kaynaklı tehlikeler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocuk ölümlerinin önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte afetsel olayların çocuklar üzerindeki etkileri fiziksel kayıplarla sınırlı değildir. Afetlerde yaşanan yerinden edilme, eğitim süreçlerinin kesintiye uğraması, sosyal çevreden uzaklaşma ve aile yapısındaki değişimler çocukların yaşamlarını derinden etkileyebilmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, kaygı bozuklukları ve çeşitli davranışsal sorunlar gibi psikolojik sonuçlar, çocukların bilişsel ve sosyal gelişimlerini uzun yıllar boyunca olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle çocukların afet deneyimleri, sadece afetsel olay anındaki zararlar üzerinden değil, uzun dönemli gelişim süreçleri üzerindeki etkileri dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Engelli bireyler, afetsel olaylardan en çok etkilenen ancak afet araştırmalarında uzun süre ihmal edilmiş gruplardan birini oluşturmaktadır. Stough ve Kelman'a (2018) göre dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan engelli bireyler, afesel olay öncesi hazırlık, afetsel olay anı müdahale ve afet dönemi iyileşme süreçlerinde sistematik olarak göz ardı edilmektedir. Dünya nüfusunun önemli bir kısmı engelli bireylerden oluşmaktadır. Engelli

bireylerin afetsel olaylardan orantısız şekilde etkilenmesine yol açan temel faktörler arasında fiziksel erişim engelleri, iletişim sorunları, erken uyarı sistemlerine erişememe, toplu barınma merkezlerinin erişilebilir olmaması ve afetlerde hizmetlerin yetersizliği yer almaktadır. Ayrıca engelli bireylere bakım sağlayan aile üyeleri ve bakıcıların afetsel olay sırasında hizmet verememesi, bu bireylerin kırılganlığını daha da artırmaktadır. Afetlerde geçici barınma alanlarının erişilebilir olmaması, sağlık hizmetlerine ulaşımın kesintiye uğraması ve sosyal destek ağlarının yetersiz kalması, engelli bireylerin karşılaştıkları riskleri daha da artırmaktadır. Bu nedenle engelli bireylerin afet kırılganlığını anlamak için sadece bireysel engellilik durumuna odaklanmak yeterli değildir; aynı zamanda toplumsal tutumlar, fiziksel çevre ve kurumsal düzenlemeler gibi yapısal faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Engellilik bu çerçevede sadece bireysel bir sağlık sorunu değil, aynı zamanda toplumsal bir sorun olarak değerlendirilmelidir. Başaran'a (2025) göre engelli bireylerin bakım desteğine ihtiyaç duymaları, hareket kısıtlılıkları yaşamaları, afet hazırlık süreçlerine yeterince dâhil edilmemeleri ve tahliye imkânlarına erişimde çeşitli güçlüklerle karşılaşmaları, onları afetler karşısında daha savunmasız bir konuma yerleştirebilmektedir.

Yaşlı bireyler de hareket kabiliyetindeki azalma, kronik sağlık sorunları ve fiziksel dayanıklılığın düşmesi gibi nedenlerle afetsel olayların olumsuz sonuçlarından daha yoğun biçimde etkilenabilmektedir. Yoksul kesimler ise sınırlı ekonomik kaynaklar, yetersiz barınma koşulları ve hizmetlere erişimde yaşanan kısıtlılıklar nedeniyle afetlere karşı daha kırılgan bir konumda bulunmaktadır. Mülteciler de mevcut sosyal ve ekonomik dezavantajlarına ek olarak afet süreçlerinde barınma, güvenlik ve temel ihtiyaçlara erişim açısından ciddi sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu çerçevede afetlerin, dezavantajlı grupların sosyoekonomik kaynaklara erişimindeki eşitsizlikleri daha görünür hâle getirdiği ve mevcut kırılganlıkları derinleştirdiği ifade edilebilir (Selçuk, 2024, s. 26).

Afet kırılganlığı, sadece afetin fiziksel şiddetiyle değil, bireylerin ve hanelerin afetsel olay öncesindeki sosyoekonomik koşullarıyla da yakından ilişkilidir. Peacock ve arkadaşlarına (2018) göre konut sektöründeki yapısal eşitsizlikler, afet kırılganlığının en önemli belirleyicilerinden biridir. Düşük gelirli haneler ve çeşitli azınlık grupları çoğu zaman daha düşük kaliteli yapı stokunun bulunduğu ve risk düzeyi yüksek alanlarda yaşamaktadır. Bu mekânsal ve yapısal eşitsizlikler, söz konusu grupların afetlere karşı daha savunmasız hâle gelmesine yol açmaktadır. Araştırma bulguları, aynı şiddetteki bir afetin farklı sosyoekonomik gruplar üzerinde eşit olmayan sonuçlar oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle düşük gelirli bölgelerde bulunan konutların, yüksek

gelirli bölgelerdeki yapılara göre daha ağır hasar gördüğü ortaya konulmaktadır. Ancak bu eşitsizlik sadece afetsel olay anındaki kayıplarla sınırlı değildir. Düşük gelirli hanelerin sigorta sistemlerine erişimlerinin sınırlı olması, kamu yardımlarından yeterince yararlanamamaları ve yeniden inşa için gerekli finansal kaynaklardan yoksun olmaları, iyileşme süreçlerini de zorlaştırmaktadır. Bu nedenle afet kırılganlığının azaltılabilmesi için sadece afetsel olay anına yönelik müdahaleler değil, afetsel olay öncesinde konut piyasasında ve mekânsal planlamada ortaya çıkan yapısal eşitsizliklerin de giderilmesi gerekmektedir.

Sadece yerel düzeyde değil, uluslararası alanda da ekonomik sermaye ve afet arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Tierney'e (2019) göre ekonomik açıdan güçlü ve yüksek sermaye birikimine sahip ülkeler afetler sonrasında belirli ekonomik kayıplar yaşayabilmekle birlikte, bu kayıpların uzun süreli ve kalıcı ekonomik durgunluklara yol açtığını gösteren güçlü kanıtlar bulunmamaktadır. Buna karşılık aynı durum daha az gelişmiş ülkeler için geçerli değildir. Özellikle temel ekonomik sektörlerin afetsel olaylardan etkilenmesi, bu ülkelerde önemli ekonomik kırılganlıklara ve uzun vadeli yapısal sorunlara neden olabilmektedir. Bu durum, afetsel olayların etkilerinin sadece tehlikenin büyüklüğüyle değil, toplumların sahip oldukları ekonomik kapasite ve kurumsal kaynaklarla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Dünya Bankası Grubu tarafından yayımlanan 2016 tarihli rapora göre afetler, insanları yoksulluğa sürükleyen ve yoksulluk içinde kalmalarına neden olan temel etkenlerden birini oluşturmaktadır. Yoksul kesimler afetsel olayların neden olduğu ekonomik kayıpların sadece sınırlı bir kısmını deneyimlemelerine rağmen, afetlerin en ağır yükünü taşımaktadır. Bu nedenle yoksulların orantısız kırılganlığını anlamak, afetlerin dünya genelindeki yoksul nüfus üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik yeni müdahale önceliklerinin belirlenmesini gerekli kılmaktadır.

Kırılganlık afetsel olayların etkilerini belirleyen temel unsurlardan biri olduğu gibi, afetler de mevcut kırılganlıkların derinleşmesine neden olabilmektedir. Şahin ve Bilik'in (2024) 2011 Van Depremi üzerine gerçekleştirdikleri araştırma, bu karşılıklı ilişkiyi açık biçimde ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre yoksul bireylerin sınırlı ekonomik kaynaklara sahip olmaları, deprem hazırlıkları için gerekli önlemleri almalarını zorlaştırmış; bu durum afetsel olay öncesinde kırılganlığı artırırken afetlerde iyileşme süreçlerini de güçleştirmiştir. Böylece ekonomik eşitsizlikler, afetsel olay öncesi ve sonrası süreçlerde birbirini besleyen bir kırılganlık döngüsü oluşturmuştur. Ekonomik yetersizliklerin beraberinde getirdiği eğitim olanaklarındaki sınırlılıklar da afetlere yönelik bilinç ve hazırlık düzeyini olumsuz etkilemektedir. Afet eğitiminin yetersiz olması, bireylerin riskleri doğru değerlendirmelerini ve afetsel olay anında etkili biçimde hareket

etmelerini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda ekonomik kaynak eksikliği, eğitim yetersizliği ve hazırlık kapasitesindeki sınırlılıklar bir araya gelerek toplumun afetlere karşı genel kırılganlığını artırmaktadır.

Kırılganlıkların ortaya çıkmasında çok sayıda toplumsal faktör belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk, sosyal eşitsizlik, karar alma süreçlerine ve çeşitli kaynaklara erişimde yaşanan kısıtlılıklar ile bireylerin başa çıkma ve uyum sağlama kapasitelerindeki yetersizlikler, sosyal kırılganlığı belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Söz konusu yapısal ve işlevsel sınırlılıklar, bireylerin ve toplumsal grupların riskler karşısında daha savunmasız bir konuma gelmesine neden olmaktadır. Afet çalışmalarında fiziksel ve yapısal kırılganlıklar sıklıkla ele alınmakla birlikte, sosyal kırılganlık boyutunun görece daha az görünür olduğu ve zaman zaman ihmal edilebildiği dikkat çekmektedir. Oysa toplumların afetlerle başa çıkma kapasitesi, tarihsel, kültürel ve sosyoekonomik süreçlerin etkileşimi içerisinde şekillenmektedir. Bu nedenle söz konusu dinamikler, sosyal kırılganlığın oluşumunu belirleyen temel yapısal unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Yurt, 2024, s. 185-187).

Levent ve Gönç Şavran'a (2025) göre kırılganlıklar, dinamik baskılar, kaynaklara erişim sorunları ve yapısal kısıtlamaların farklı biçimlerde bir araya gelmesiyle ortaya çıkmakta, derinleşmekte ve yeniden üretilmektedir. Bu çerçevede kaynakların varlığı tek başına yeterli olmamakta; bireylerin toplumsal konumları ve ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri bu kaynaklara erişim imkânlarını belirlemektedir. Alexander'ın (2006, s. 3) da belirttiği gibi bazı toplumlar teknolojinin en ileri düzeylerinden yararlanırken, dünya nüfusunun önemli bir kısmı hâlen bilimin sunduğu temel imkânlarla erişememektedir. Bu durum, afetler karşısında toplumlar ve toplumsal gruplar arasında önemli kırılganlık farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bazı afetsel olayların yol açtığı geniş çaplı hasar ve bozulmalar, ailelerin zor durumda kalmasına, mahallelerin parçalanmasına ve afet mağdurları için önemli destek kaynaklarının kaybolmasına neden olabilmektedir. Bazı durumlarda yıkılan konutlara geri dönmek mümkün olmamakta, afet mağdurları uzun süre geçici barınma alanlarında yaşamak zorunda kalabilmektedir. Eğitim çağındaki çocukların eğitim süreçleri kesintiye uğrayabilmekte ve birçok afet mağduru defalarca yer değiştirmek zorunda kalabilmektedir. Tierney'e (2019) göre afetlerde ortaya çıkan bu toplumsal süreçler, mevcut kırılganlıkları derinleştirmekte ve yeni kırılganlık biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu kapsamda kırılganlık, sadece tehlike anında yaşam ve mülkiyet üzerinde ortaya çıkan kayıplarla sınırlı bir olgu değildir. Aynı zamanda bireylerin ve toplulukların gelecekteki geçim olanaklarının uğradığı tahribatı da kapsamaktadır. Wisner ve arkadaşlarına (2003, s. 12) göre afetlerde geçim

kaynaklarını yeniden tesis etmede en fazla güçlük yaşayan gruplar, sonraki tehlike olaylarına karşı da daha yüksek düzeyde kırılganlık sergilemektedir. Böylece afetler ve kırılganlık arasında döngüsel bir ilişki ortaya çıkmakta; mevcut kırılganlıklar afetsel olayların etkilerini artırırken, afetler de yeni kırılganlıkların oluşmasına neden olmaktadır.

Afetler sadece bireyleri ve toplumsal grupları değil, aynı zamanda kurumları ve yönetsel sistemleri de kırılgan hâle getirebilmektedir. Tierney’e (2019) göre afetlerin ardından ortaya çıkan sorunlar maddi hasarla sınırlı değildir; toplumsal sistemlerin işleyişini sağlayan kurumsal ve altyapısal mekanizmalar da afetsel olaylardan olumsuz etkilenebilmektedir. Bu durum, afetsel olayların etkilerinin büyük ölçüde önceden var olan kurumsal kapasite, altyapı dayanıklılığı ve yönetsel deneyim düzeyi gibi unsurlar tarafından belirlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla afetler, mevcut kırılganlıkların görünür hâle geldiği ve çoğu zaman daha da derinleştiği süreçler olarak değerlendirilebilir.

Beck, risklerin toplum içerisinde eşit biçimde dağılmadığını ortaya koymaktadır. Ona göre “servet tepede birikirken, risklerse dipte” (Beck, 2011, s. 47). Yoksulluk, eğitimsizlik ve siyasal güçsüzlük gibi faktörler belirli toplumsal kesimleri risklere karşı daha kırılgan hâle getirirken, ekonomik ve sosyal açıdan avantajlı gruplar birçok riski azaltma ya da bunlardan korunma imkânına sahip olabilmektedir. Bununla birlikte Beck’in “bumerang etkisi” olarak adlandırdığı süreç, modern risklerin sadece dezavantajlı kesimlerle sınırlı kalmadığını göstermektedir. Kimyasal kirlilik, iklim değişikliği ve nükleer kazalar gibi riskler zaman içerisinde onları üreten veya başlangıçta etkilerinden korunabilen toplumsal kesimlere de geri dönmektedir. Bu nedenle riskler başlangıçta eşitsiz biçimde dağılsa da uzun vadede daha geniş toplumsal kesimleri etkileyebilen bir nitelik taşımaktadır. Beck’e göre bu durum, risklerin sadece belirli grupların değil, nihayetinde tüm toplumun ortak sorunu hâline gelebildiğini göstermektedir (Beck, 2011, s. 47).

Toplumsal kesimler çoğu zaman sahip oldukları kırılganlık düzeyine göre afetsel olaylardan farklı ölçülerde etkilenmekle birlikte, bazı istisnai durumlarda afetsel olayların etkileri toplumun farklı kesimlerinde benzer biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Wisner ve arkadaşlarının (2003) aktardığı 1986 Kamerun Nyos Gölü afeti bu duruma örnek oluşturmaktadır. Gölden aniden yayılan karbondioksit gazı bulutu çevredeki yerleşim alanlarını etkisi altına almış ve yaklaşık 1700 kişinin ölümüne neden olmuştur. Tarımsal faaliyetlerin hâkim olduğu bu bölgede afetsel olayın etkileri bakımından belirgin bir toplumsal farklılaşma gözlenmemiş, farklı sosyal gruplar benzer düzeylerde zarar görmüştür. Bu örnek, kırılganlığın afetsel olayların etkilerini açıklamada büyük

önem taşımasına rağmen, bazı afet türlerinde tehlikenin fiziksel özelliklerinin toplumsal farklılıkları görece geri planda bırakabileceğini göstermektedir.

Kırılğanlık paradigması, afetlerin toplumsal kökenlerini görünür kılması ve afet riskinin eşitsiz biçimde dağıldığını ortaya koyması nedeniyle afet sosyolojisinde önemli bir kuramsal dönüşüm meydana getirmiş olsa da çeşitli eleştirilere de konu olmaktadır. Bu eleştirilerin başında, kırılğanlık söyleminin kimi zaman güç ilişkilerini görünmez kılabilecek biçimde kullanılabilmesi gelmektedir. Bazı araştırmacılara göre “kırılğan gruplar” söylemi, belirli toplumsal kesimlerin neden kırılğan hâle geldiğini açıklamak yerine, kırılğanlığı bu grupların doğal veya değişmez bir özelliği gibi sunabilmektedir. Böyle bir yaklaşım ise yoksulluk, eşitsizlik, dışlanma ve ayrımcılık gibi yapısal sorunların geri planda kalmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle eleştirel yaklaşımlar, kırılğanlığın bireylerin ya da grupların özsel bir niteliği olarak değil, toplumsal ve siyasal süreçler tarafından üretilen bir durum olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Levent ve Gönç Şavran, 2025).

Kırılğanlık paradigmasına yöneltilen bir diğer eleştiri, kalkınma politikaları ile afet riskinin azaltılması arasındaki ilişkinin her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığı yönündedir. Kırılğanlığı azaltmak amacıyla geliştirilen birçok kalkınma projesi, bazı durumlarda yeni eşitsizliklerin ortaya çıkmasına veya mevcut eşitsizliklerin derinleşmesine neden olabilmektedir. Özellikle büyük ölçekli altyapı yatırımları, kentsel dönüşüm projeleri ve ekonomik kalkınma programları, belirli toplumsal kesimlerin yerinden edilmesine, geçim kaynaklarını kaybetmesine veya karar alma süreçlerinden dışlanmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle kalkınma her zaman kırılğanlığı azaltan bir süreç olarak değerlendirilmemekte; bazı koşullarda yeni riskler ve yeni kırılğanlıklar üretebildiği kabul edilmektedir (Levent ve Gönç Şavran, 2025; Bozkurt, 1999).

Eleştirilerin bir diğer boyutu ise afetlere ilişkin bilgi üretim süreçleriyle ilgilidir. Afet risklerinin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde kullanılan bilgi sistemleri, veri tabanları ve analiz yöntemleri büyük ölçüde gelişmiş ülkelerdeki kurumlar tarafından üretilmektedir. Buna karşın afetsel olaylardan en yoğun biçimde etkilenen toplumların önemli bir bölümü gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır. Bu durum, afet bilgisinin üretildiği merkezlerle afetlerin yoğun olarak yaşandığı bölgeler arasında bir kopukluk yaratabilmektedir. Özellikle yerel bilgi birikiminin, kültürel farklılıkların ve bölgesel deneyimlerin yeterince dikkate alınmaması, kırılğanlığın bazı boyutlarının görünmez kalmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla afetlere ilişkin bilgi üretiminin daha katılımcı, yerel deneyimleri dikkate alan ve disiplinler arası bir anlayışla yürütülmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Levent ve Gönç Şavran, 2025).

Kırılğanlık yaklaşımı, afetlerin sadece doğa kaynaklı tehlikelerin sonucu olmadığını; toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel süreçler tarafından şekillendirildiğini ortaya koyarak afet sosyolojisinde önemli bir paradigma değişimini meydana getirmiştir. Bu yaklaşım sayesinde afetsel olayların neden bazı toplumsal gruplar üzerinde daha yıkıcı sonuçlara yol açtığını, risklerin toplum içerisinde nasıl eşitsiz biçimde dağıldığı ve afetsel olayların mevcut toplumsal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiği daha görünür hâle gelmiştir. Bununla birlikte günümüzde kırılğanlık araştırmaları sadece zarar görebilirliğin belirlenmesine odaklanmamakta; dirençlilik, uyum kapasitesi, sosyal sermaye ve toplumsal dayanıklılık gibi kavramlarla birlikte ele alınmaktadır. Böylece afet çalışmalarının odağı sadece kimlerin risk altında olduğunu belirlemekten çıkarak, toplumların afetlere karşı nasıl daha dirençli hâle getirilebileceğini açıklamaya yönelmiştir. Buna rağmen afetlerin toplumsal kökenlerine, eşitsizlik üreten yapılar ve güç ilişkilerine yaptığı vurgu nedeniyle kırılğanlık paradigması günümüzde afet sosyolojisinin en etkili kuramsal yaklaşımlarından biri olmayı sürdürmektedir (Wisner vd., 2003; Bolin ve Kurtz, 2018; Tierney, 2019).

4.3. Toplumsal Dirençlilik

Afet sosyolojisinin temel inceleme alanlarından birini oluşturan ve birçok kaynakta dayanıklılık olarak da ifade edilen dirençlilik kavramı, İngilizce *resilience* teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Türkçede dayanıklılık, dirençlilik ve esneklik gibi farklı ifadelerle karşılanan bu kavram, genel olarak bireylerin, toplulukların ve sosyal sistemlerin afetler karşısında uyum sağlayabilme, olumsuz etkileri azaltabilme ve yeniden toparlanabilme kapasitesini ifade etmektedir. Afetlerin sıklığının ve etkilerinin giderek artması, farklı birey ve toplumsal grupların afetsel olaylardan eşit biçimde etkilenmediğini daha görünür hâle getirmiş; bu durum afet çalışmalarında sadece kırılğanlıkların değil, aynı zamanda dayanıklılık kapasitesinin de analiz edilmesini gerekli kılmıştır (Kwok vd., 2016, s. 197). Bu nedenle güncel afet literatüründe dayanıklılık, bireylerin ve toplumların afetlere karşı sahip oldukları uyum, baş etme ve iyileşme potansiyelini açıklayan temel kavramlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

AFAD (2014) afetlere karşı dayanıklılığı, risklere açık bir sistemin, toplumun ya da topluluğun afetlere hazırlıklı olabilme, afet süreçlerini etkin biçimde yönetebilme ve afetlerde ortaya çıkan olumsuz etkileri en kısa sürede gidererek yeniden işlevsel hâle gelebilme kapasitesi olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda dayanıklılık sadece afetlerdeki toparlanma sürecini değil; aynı zamanda tehlikeleri önceden fark edebilme, riskleri öngörebilme, değişen koşullara uyum sağlayabilme, zarar azaltma stratejileri geliştirebilme ve krizleri

etkili biçimde yönetebilme becerilerini de kapsamaktadır. Benzer şekilde dayanıklılık, bireylerin ve toplumların sahip oldukları sosyolojik, psikolojik ve fiziksel kaynaklar doğrultusunda afet ve acil durumlara uyum sağlayabilmeleri, bu süreçleri en düşük düzeyde kayıpla yönetebilmeleri ve kriz sonrasında yeniden denge durumuna ulaşabilmeleri olarak da tanımlanmaktadır (Varol ve Buluş Kırıkkaya, 2017, s. 2). Bu yönüyle dayanıklılık, afet yönetiminin tüm aşamalarını kapsayan, hazırlık, müdahale, iyileşme ve yeniden yapılanma süreçlerinin bütününde işlev gören çok boyutlu bir kapasiteyi ifade etmektedir.

Dayanıklılık kavramı doğa bilimlerinde genellikle bir sistemin ya da nesnenin dışsal bir etkiye maruz kaldıktan sonra eski işlevsel durumuna geri dönebilme kapasitesini ifade etmektedir. Sosyal bilimlerde ise kavram, toplumların afetler, krizler ve diğer travmatik olaylar sonrasında yeniden toparlanabilme, değişen koşullara uyum sağlayabilme ve toplumsal düzeni sürdürebilme yeteneği çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu nedenle toplumsal dayanıklılık sadece afetsel olay öncesi hazırlık süreçleriyle sınırlı bir kavram olmayıp, aynı zamanda afetlerde iyileşme, yeniden örgütlenme ve normalleşme süreçlerini de kapsamaktadır. Bu bağlamda dayanıklılık, fiziksel ya da toplumsal ölçekte meydana gelen yıkıcı değişimlerin ardından toplumun temel işlevlerini yeniden yerine getirebilmesini, günlük yaşamın sürekliliğini sağlayabilmesini ve afetin yol açtığı olumsuz etkileri azaltabilmesini ifade etmektedir. Toplumsal dayanıklılığın geliştirilmesinde sorunların ve önceliklerin doğru biçimde belirlenmesi, mevcut kaynakların etkin kullanılması, kurumsal koordinasyonun sağlanması ve sistemin temel amaçlarına uygun şekilde yeniden yapılandırılması önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla dayanıklılık, sadece krizlere karşı ayakta kalabilme kapasitesini değil, aynı zamanda değişen koşullara uyum sağlayarak toplumsal düzenin yeniden inşa edilmesini ve sürdürülebilirliğinin korunmasını da içeren dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Gökalg Yılmaz, 2021b).

Dirençlilik, sadece bireysel özelliklerden kaynaklanan bir kapasite olarak değil, birey ile içinde bulunduğu çevre arasındaki karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıkan çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda Liu ve arkadaşları (2017, s. 114), dirençliliği birbirini tamamlayan üç katman üzerinden açıklamaktadır. İlk katman olan çekirdek direnç, bireyin biyolojik özellikleri, kişilik yapısı ve psikolojik dayanıklılığı gibi görece durağan niteliklerine dayanmaktadır. İkinci katman olan içsel direnç, bireyin yaşam deneyimleri, eğitim süreci, aile ilişkileri ve sosyal destek mekanizmaları aracılığıyla geliştirdiği uyum kapasitesini ifade etmektedir. Üçüncü katman olan dışsal direnç ise bireyin içinde yaşadığı toplumsal ve fiziksel çevrenin sunduğu fırsatlar, kaynaklar ve destek sistemleriyle ilişkilidir. Bu kapsamda kurumsal

yapıların etkinliği, sosyoekonomik koşullar, altyapı olanakları ve çevresel faktörler dirençliliğin oluşumu ve sürdürülmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Dolayısıyla dirençlilik, sadece bireyin sahip olduğu özelliklerle açıklanabilecek bir kapasite olmayıp, bireysel kaynaklar ile toplumsal ve çevresel koşulların etkileşimi sonucunda şekillenen dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Afet dirençliliği üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla bireylerin ve toplulukların uyum sağlama kapasitelerine odaklanmakla birlikte, bu kapasitenin sürdürülebilirliği büyük ölçüde kurumsal yapıların işleyişine bağlıdır. Bu noktada Drabek (2018), afetlere karşı dayanıklılığın sadece bireysel ya da topluluk düzeyindeki özelliklerle açıklanamayacağını, kurumlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon kapasitesinin de belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Drabek'e göre kurumsal dirençlilik, bir topluluğu oluşturan kamu kurumları, STK'lar ve özel sektör aktörlerinin afetsel olay öncesinde, afetsel olay sırasında ve afet döneminde ne ölçüde uyumlu ve koordineli hareket edebildiğiyle ilişkilidir. Bu bağlamda dirençli topluluklar, güçlü iletişim ağlarına, ortak hedeflere ve esnek karar alma mekanizmalarına sahip topluluklar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle afetlerin iyileşme süreçlerinde kurumların yaşanan deneyimlerden ders çıkarabilmesi, bu deneyimleri kurumsal hafızaya dönüştürebilmesi ve gelecekteki risklere yönelik hazırlıklarını geliştirebilmesi toplumsal dirençliliğin temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle dirençlilik, sabit ve değişmez bir özellikten ziyade öğrenme, uyum sağlama ve dönüşüm süreçleriyle sürekli gelişen dinamik bir kapasite olarak görülmektedir.

Benzer şekilde Kendra, Clay ve Gill (2018) afet dirençliliğini birbirini tamamlayan bireysel, örgütsel ve topluluk düzeylerinde ele alarak kavramın çok katmanlı yapısına dikkat çekmektedir. Yazarlara göre bireysel dirençlilik, bireyin travmatik olaylar karşısında uyum sağlayabilme ve işlevselliğini sürdürebilme kapasitesini ifade etmekte; iyimserlik, öz yeterlik ve problem çözme becerileri gibi psikolojik özelliklerden beslenmektedir. Örgütsel dirençlilik ise kurumların kriz anlarında esnek hareket edebilmesi, değişen koşullara uyum sağlayabilmesi ve etkili iletişim ağları aracılığıyla faaliyetlerini sürdürebilmesiyle ilişkilidir. Özellikle yüksek güvenilirlikli örgütlerin sahip olduğu bu kapasite, afet müdahalesinin başarısında önemli bir rol oynamaktadır. Topluluk dirençliliği ise bireysel ve örgütsel kapasitenin ötesinde, sosyal ağlar, ekonomik kaynaklar, yerel kurumlar ve aidiyet duygusu gibi kolektif unsurların etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle afetlerde bir toplumun toparlanma hızı ve uyum kapasitesi, sadece bireylerin ya da kurumların özelliklerine değil, bu farklı düzeyler arasındaki etkileşimin gücüne de bağlıdır. Kendra, Clay ve Gill, dirençli toplumların ancak dirençli bireyler ve dirençli örgütler aracılığıyla inşa

edilebileceğini vurgulayarak, afet dirençliliğinin çok düzeyli ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini belirtmektedir.

Afetlere karşı dirençli toplumların oluşturulmasında sadece afetsel olay anındaki müdahale kapasitesi değil afetlerdeki iyileşme süreçlerinin niteliği de belirleyici bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Smith, Martin ve Wenger, afet iyileşmesini sadece acil yardım faaliyetleri ve fiziksel yeniden inşa çalışmalarıyla sınırlı olmayan, toplumların gelecekteki gelişim yönünü belirleyen kapsamlı bir dönüşüm süreci olarak ele almaktadır. Yazarlara göre özellikle iklim değişikliğinin etkilerinin giderek arttığı günümüzde afetlerde iyileşme politikalarının temel amacı, zarar gören yapıların eski hâline getirilmesinin ötesine geçerek toplumların gelecekte karşılaşılabilecekleri risklere karşı daha dirençli hâle gelmesini sağlamaktır. Bu yaklaşım, kamu kurumları, STK'lar ve özel sektör gibi farklı aktörlerin afetsel olay öncesi, afetsel olay sırasında ve afet döneminde etkin iş birliği içerisinde hareket etmesini gerekli kılan kurumsal dirençlilik anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Afetlerin sıklığının ve şiddetinin artması, sadece kısa vadeli yeniden yapılanmaya odaklanan geleneksel iyileşme modellerinin yetersiz kalmasına yol açmakta; bunun yerine uzun vadeli sürdürülebilirliği, uyum kapasitesini ve gelecekteki risklere hazırlığı güçlendiren dönüşümsel iyileşme yaklaşımlarını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle afetlerdeki iyileşmenin başarısı sadece yeniden yapılanmanın hızına değil, aynı zamanda oluşturulan yeni yapıların, kurumların ve toplumsal sistemlerin gelecekteki tehlikelere karşı ne ölçüde dayanıklı olduğuna bağlıdır (Smith, Martin ve Wenger, 2018).

Afetlerde dirençliliğin oluşumunda kültür de önemli bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Kültür, bir yandan belirli toplumsal grupların afetlere karşı kırılganlığını etkileyebilmekte, diğer yandan toplulukların afetlere hazırlık, uyum ve iyileşme süreçlerini destekleyen önemli bir kaynak işlevi görebilmektedir. Webb'e göre bu durum özellikle "afet alt kültürleri" kavramı üzerinden açıklanabilir. Belirli tehlikelere uzun süre maruz kalan topluluklar zamanla söz konusu risklere ilişkin ortak bilgi, deneyim ve davranış kalıpları geliştirmekte; bu bilgi birikimi kuşaktan kuşağa aktarılarak toplumsal hafızanın bir parçası hâline gelmektedir. Örneğin deprem veya kasırga riski yüksek bölgelerde yaşayan topluluklar, tehlike işaretlerini tanıma, uygun hazırlık davranışları geliştirme ve tahliye süreçlerini etkin biçimde yürütme konusunda deneyim temelli bir kültürel birikim oluşturmaktadır. Bu tür afet alt kültürleri, bireylerin ve toplulukların risk algısını güçlendirmekte, hazırlık düzeyini artırmakta ve afetlere karşı daha dirençli davranış örüntülerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Webb ayrıca afetlerde ortaya çıkan iyileştirici topluluk olgusunun da kültürel dirençliliğin önemli bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Afetlerde mağdurlar arasında

gelişen yardımlaşma, dayanışma ve ortak sorunlarla birlikte mücadele etme pratikleri toplumsal bağları güçlendirmekte ve iyileşme süreçlerini hızlandırmaktadır. Böylece kültür, sadece afetlere verilen tepkileri şekillendiren bir unsur değil, aynı zamanda toplulukların afetler karşısındaki direnç kapasitesini artıran önemli bir toplumsal kaynak olarak işlev görmektedir (Webb, 2018).

Wisner ve arkadaşlarına (2003, s. 14) göre afet çalışmalarında bireylerin ve toplulukların sadece kırılganlıkları üzerinden değerlendirilmesi yeterli değildir; aynı zamanda onların risklerle başa çıkabilme ve kendilerini koruyabilme kapasitelerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Uzun yıllar boyunca afet araştırmaları ağırlıklı olarak bireyleri kırılgan hâle getiren sosyal, ekonomik ve siyasal süreçlere odaklanmış, bu durum afetsel olaylardan etkilenen toplulukların çoğu zaman pasif ve dışsal etkilere maruz kalan aktörler olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Ancak bireyler ve topluluklar afet süreçlerinde sadece risklere maruz kalan yapılar değil, aynı zamanda uyum sağlayabilen, kolektif hareket edebilen, dayanışma ağları oluşturabilen ve çeşitli baş etme stratejileri geliştirebilen toplumsal aktörlerdir. Bu nedenle afetsel olayların toplumsal etkilerini anlamak için kırılganlık yaratan yapısal koşullar ile bireylerin ve toplulukların sahip olduğu güvenlik üretme, uyum geliştirme ve direnç oluşturma kapasitelerinin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, afet sosyolojisinde kırılganlık ve dayanıklılık kavramlarının birbirini tamamlayan iki temel analiz eksenini olarak ele alınmasına zemin hazırlamış ve dayanıklılığın afet literatüründeki merkezi konumunu güçlendirmiştir (Wisner vd., 2003, s. 14).

Toplumsal dayanıklılık, sadece afetlerde yeniden toparlanabilme kapasitesini değil, afetsel olay öncesinde riskleri azaltabilme, olası tehlikelere karşı hazırlıklı olma ve toplumsal yaşamın sürekliliğini sürdürebilme yeteneğini de kapsamaktadır (Alexander, 2006). Bu nedenle afetlere yönelik direnç kapasitesinin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Varol ve Buluş Kırıkkaya, 2017, s. 2). Bu noktada bütünlük afet yönetimi anlayışı, dayanıklı toplumların oluşturulmasında temel yaklaşımlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Alkın'a (2021) göre afetler, aile, sağlık, eğitim ve ekonomi gibi temel toplumsal kurumların işleyişini sekteye uğratarak toplumsal düzen üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle afet yönetimi sadece teknik ve idari müdahalelerden ibaret görülmemeli; aynı zamanda toplumsal yapıyı, sosyal ilişkileri ve kurumsal işleyiş de kapsayan bütüncül bir süreç olarak ele alınmalıdır. Özellikle kolektif bilinç, toplumsal dayanışma, iş bölümü ve ortak sorumluluk anlayışı, toplumun afetler karşısında birlikte hareket edebilme kapasitesini artırarak dirençliliğin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu

bağlamda toplumsal dayanıklılık; kurumlar arası iş birliğinin geliştirilmesi, afet farkındalığının artırılması, uzmanlaşma süreçlerinin desteklenmesi ve sosyal dayanışma mekanizmalarının güçlendirilmesi yoluyla sürdürülebilir hâle gelmektedir. Nitekim afet süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal dayanışma pratikleri, toplumun krizlere karşı uyum ve toparlanma kapasitesini artıran temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Selçuk, 2024, s. 24).

Afet dirençliliğinin önemli bileşenlerinden biri de sosyal sermayedir. Meyer (2018), güven, karşılıklılık normları ve sosyal ağlardan oluşan sosyal sermayenin, toplumların afetlere karşı geliştirdiği direnç kapasitesinde belirleyici bir rol oynadığını belirtmektedir. Afetsel olay öncesinde var olan güçlü sosyal ilişkiler ve dayanışma ağları, afetsel olay sırasında bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştırmakta, kaynak paylaşımını artırmakta ve karşılıklı yardımlaşma süreçlerini desteklemektedir. Benzer şekilde afetlerde sosyal sermaye, toplulukların iyileşme ve yeniden örgütlenme süreçlerini hızlandıran önemli bir kaynak işlevi görmektedir. Bununla birlikte Meyer, sosyal sermayenin her zaman olumlu sonuçlar üretmediğine de dikkat çekmektedir. Bazı durumlarda güçlü grup bağları dışlayıcı pratikleri güçlendirebilmekte, kaynaklara erişimde eşitsizliklere yol açabilmekte veya grup çıkarlarının ön plana çıkmasına neden olabilmektedir. Buna rağmen afet literatüründe sosyal ilişkiler, dayanışma ağları ve sosyal destek mekanizmalarının bilgi paylaşımı, psikosozal uyum, karşılıklı yardım ve kaynak mobilizasyonu açısından önemli işlevler üstlendiği konusunda genel bir uzlaşa bulunmaktadır. Afetlerin toparlanma sürecinde sosyal sermayenin rolü, fiziksel ve ekonomik kaynaklar kadar belirleyici olabilmektedir. Bu nedenle sosyal sermaye, toplumsal dayanıklılığın sadece yapısal ve ekonomik boyutlarını değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerden kaynaklanan kolektif kapasiteyi de görünür kılan önemli bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Başaran, 2025; Meyer, 2018; Aldrich, 2012).

Toplumsal dayanıklılığın oluşumunda önemli rol oynayan kurumlardan biri de dindir. Afetler gibi büyük ölçekli krizler karşısında din, bireylerin yaşadıkları kayıpları ve travmatik deneyimleri anlamlandırmalarına yardımcı olmasının yanı sıra psikolojik ve toplumsal iyileşme süreçlerine de katkı sunmaktadır. Bu bağlamda Tosun'un (2023) Kahramanmaraş merkezli depremlerden etkilenen bireylerle gerçekleştirdiği araştırma, dinin afetsel olay sonrasında çok boyutlu işlevler üstlendiğini ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularına göre bireyler, yaşadıkları yıkım ve kayıpları dini referanslar aracılığıyla açıklamaya çalışmakta; bu durum afetlerde ortaya çıkan belirsizlik, çaresizlik ve anlam kaybı duygularının yönetilmesini kolaylaştırmaktadır. Din aynı zamanda önemli bir psikolojik destek mekanizması olarak işlev görmektedir; dua etmek, namaz kılmak ve şükür duygusunu sürdürmek gibi dini pratikler bireylerin korku, öfke ve

umutsuzluk gibi yoğun duygularla başa çıkmalarına katkı sağlamaktadır. Bunun yanında ortak inanç ve değerler etrafında şekillenen dini dayanışma pratikleri, toplumsal bağları güçlendirerek kolektif dirençliliğin oluşumuna destek olmaktadır. Araştırma ayrıca dini inancın bireylere geleceğe yönelik umut ve motivasyon sağladığını, ahiret inancı ve ilahi adalet anlayışının ise yaşanan kayıplara rağmen bireylerin yeniden hayata tutunmalarına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu yönüyle din, afetsel olay sonrasında sadece bireysel teselli sağlayan bir unsur değil, aynı zamanda psikososyal destek, toplumsal dayanışma ve kolektif iyileşme süreçlerini destekleyen önemli bir toplumsal kurum olarak değerlendirilmektedir (Tosun, 2023).

Afetler, bireylerin psikolojik ve manevi dünyalarını derinden etkileyen travmatik deneyimlerdir. Bu nedenle afetlerde bireyler yaşadıkları korku, kaygı ve belirsizlikle başa çıkabilmek amacıyla çeşitli uyum ve baş etme stratejilerine yönelmektedir. Bu stratejilerden biri olan dini başa çıkma, bireylerin inançlarını, ibadetlerini ve dini pratiklerini kullanarak yaşadıkları travmayı anlamlandırma ve yönetme sürecini ifade etmektedir. Nitekim 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri sonrasında din görevlileriyle gerçekleştirilen bir araştırma, afetsel olay sonrasında depremzedelerin dine, ibadete ve camiye yönelimlerinde belirgin bir artış yaşandığını ortaya koymuştur. Araştırma bulgularına göre afetler karşısında bireyler kendilerinden üstün bir güce sığınma ve ondan yardım isteme ihtiyacı hissetmekte; dua ve ibadetler bu süreçte önemli bir teselli ve dayanma kaynağı oluşturmaktadır. Din görevlileri ayrıca deprem anında bireylerin dua ederek ve Allah'a yönelerek korku ve çaresizlik duygularıyla baş etmeye çalıştıklarını, inancın sağladığı manevi desteğin panik ve kaygı anlarında sakinleştirici ve toparlayıcı bir işlev gördüğünü belirtmiştir. Bu bulgular, afetlerin fiziksel ve ekonomik kayıplarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda bireylerde güçlü bir anlam arayışı ve manevi destek ihtiyacı ortaya çıkardığını göstermektedir. Dolayısıyla afetlerde iyileşme süreçlerinde psikolojik ve sosyal destek hizmetlerinin yanında bireylerin manevi gereksinimlerini karşılayabilecek dini ve manevi destek mekanizmalarının da dikkate alınması önem taşımaktadır (Batır ve İnce, 2023).

Afet risklerinin azaltılmasında toplumsal dayanıklılığın güçlendirilmesi merkezi bir öneme sahiptir. Toplumların afetlere karşı direnç geliştirebilmesi sadece afet deneyimine sahip olmalarına değil, aynı zamanda afetlere yönelik bilişsel ve fiziksel hazırlık süreçlerinin geliştirilmesine, risk yönetimi ve müdahale mekanizmalarının önceden planlanmasına, afetsel olay sonrası süreçlerin etkin biçimde yönetilmesine ve bireylerin yeni yaşam koşullarına uyum sağlayabilme kapasitesine bağlıdır. Bu nedenle afetlere karşı dayanıklı bir toplum yapısının oluşturulabilmesi için aile, eğitim, sağlık, medya ve hukuk gibi temel toplumsal kurumların koordineli biçimde hareket etmesi ve uzun vadeli

stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Böylelikle toplum genelinde sürdürülebilir bir afet kültürünün oluşturulması, afet farkındalığının artırılması ve kolektif hazırlık kapasitesinin güçlendirilmesi mümkün hâle gelmektedir. Bu süreçte toplumun afetlerle baş edebilme kapasitesi belirleyici bir unsur olarak öne kmaktadır. Baş etme kapasitesinin yeterli olduğu sistemlerde tehlikeler kontrol altında tutulabilirken, kapasitenin yetersiz olduğu durumlarda aynı olaylar afet boyutuna ulaşabilmektedir. Afetsel olayların yol açtığı zararların düzeyi ise sistemlerin sahip olduğu dayanıklılık kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir. Ayrıca hazırlık ve zarar azaltma faaliyetlerinin varlığı, bu faaliyetlerin etkin biçimde uygulanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması da toplumsal dirençliliğin gelişmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Can, 2020, s. 35; Cutter vd., 2008; akt. Varol ve Buluş Kırıkkaya, 2017, s. 2).

Toplumsal dayanıklılık ile kırılganlık arasında yakın ve ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Genel kabul gören yaklaşıma göre toplumsal dayanıklılık düzeyi arttıkça kırılganlık azalmakta, buna karşılık kırılganlığın yükselmesi ise toplumların afetlere karşı direnç kapasitesini zayıflatmaktadır. Kırılganlığın yüksek olduğu toplumsal yapılarda afetlere yönelik hazırlık düzeyi sınırlı kalmakta; bu durum hem afetsel olay öncesi risk azaltma çalışmalarını hem de afet, travma veya çeşitli krizler sonrasında toplumsal düzenin yeniden tesis edilmesini güçleştirmektedir. Başka bir ifadeyle, dirençliliğin düşük olduğu toplumlarda uyum sağlama, toparlanma ve günlük yaşamın normal işleyişine geri dönebilme süreçleri daha yavaş ve daha sorunlu gerçekleşmektedir. Bu nedenle toplumsal dayanıklılığın güçlendirilmesi, sadece afetlerin etkilerini azaltmak açısından değil, aynı zamanda toplumsal kırılganlıkların azaltılması ve toplumların değişen koşullara uyum kapasitesinin artırılması açısından da temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Gökalp Yılmaz'a göre dayanıklılık ve kırılganlık birbirini dışlayan mutlak karşıtlıklar olmaktan ziyade, toplumsal sistemlerin afetler karşısındaki durumunu birlikte açıklayan tamamlayıcı kavramlar olarak ele alınmalıdır. Bu çerçevede afetlere karşı dirençli toplumların oluşturulabilmesi, kırılganlık yaratan yapısal koşulların azaltılması ve uyum kapasitesinin güçlendirilmesiyle doğrudan ilişkilidir (Gökalp Yılmaz, 2021b, s. 128).

Dolayısıyla dayanıklılık ve kırılganlık her ne kadar birbirinin mutlak karşıtı kavramları olarak değerlendirilemese ve farklı toplumsal koşullarda eş zamanlı olarak var olabilse de afetler bağlamında bu iki kavram arasında güçlü bir etkileşim bulunmaktadır. Bireylerin ve toplumların dayanıklılık düzeyi arttıkça afetlere uyum sağlama, zararları sınırlandırma ve iyileşme süreçlerini etkin biçimde yönetme kapasiteleri de güçlenmektedir. Bu nedenle afet risk yönetimi sadece mevcut tehlikelerin belirlenmesiyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda

bireylerin ve toplulukların dayanıklılık kapasitesini artırmaya yönelik stratejileri de kapsamaktadır. Bu noktada kırılabilirlik paradigması, sadece risklerin ve sorunların nedenlerini açıklayan bir yaklaşım olmanın ötesine geçerek dayanıklılığın hangi koşullar altında geliştiğini ve nasıl güçlendirilebileceğini anlamaya yönelik önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Böylece afetsel olayların etkilerini azaltmaya yönelik politikalar sadece zarar görebilirliği azaltmayı değil, aynı zamanda bireylerin ve toplulukların uyum sağlama, öğrenme ve yeniden yapılanma kapasitelerini geliştirmeyi de hedeflemektedir (Varol ve Buluş Kırıkkaya, 2017, s. 2; Yurt, 2024, s. 190).

Bununla birlikte günümüzde toplumsal dayanıklılığın geliştirilmesi giderek daha karmaşık bir süreç hâline gelmektedir. Yoksulluk, düzensiz kentleşme, çevresel bozulma ve siyasal istikrarsızlık gibi yapısal dinamikler sadece afet risklerini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda bu risklerin süreklilik kazanmasına da zemin hazırlamaktadır. Özellikle mega kentlerin hızlı ve kontrolsüz biçimde büyümesi, geniş nüfus kitlelerinin yüksek risk taşıyan alanlarda yoğunlaşmasına neden olmakta; plansız şehirleşme, altyapı eksiklikleri ve derinleşen toplumsal eşitsizlikler ise afetsel olayların yol açtığı sosyal, ekonomik ve mekânsal yıkımın etkilerini ağırlaştırmaktadır. Bu nedenle dayanıklılık sadece afetlerde ortaya çıkan bir kapasite değil, aynı zamanda toplumların kalkınma süreçleri, sosyal politikaları ve mekânsal planlama uygulamalarıyla yakından ilişkili yapısal bir özellik olarak değerlendirilmelidir. Afetlere karşı dirençli toplumların oluşturulabilmesi için risk üreten yapısal koşulların dönüştürülmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu politikaların geliştirilmesi gerekmektedir (Alexander, 2006).

Baydemir'e (2025) göre afet literatüründe yapılan çalışmaların önemli bir bölümü toplumların nasıl daha dirençli hâle getirilebileceği sorusuna odaklanırken, toplumları kırılabilir kılan yapısal koşulların yeterince analiz edilmediği görülmektedir. Oysa dayanıklılık kapasitesinin artırılması sadece mevcut güçlü yönlerin geliştirilmesiyle değil, aynı zamanda kırılabilir üreten sosyal, ekonomik ve mekânsal eşitsizliklerin azaltılmasıyla mümkündür. Bireylerin, toplulukların ve fiziksel çevrenin afetsel olayların olumsuz etkilerine karşı ne ölçüde hassas olduğu, toplumların genel direnç kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle dirençli toplum yaklaşımı, sadece afetlerde toparlanabilme becerisine değil; risk azaltma, toplumsal farkındalık oluşturma, sosyal destek ağlarını güçlendirme ve kırılabilir grupların kapasitelerini geliştirme gibi çok boyutlu süreçlere dayanmaktadır. Böyle bir yaklaşım, afet yönetimini sadece müdahale ve iyileştirme faaliyetleriyle sınırlamamakta; aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya ve afetsel olaylardan kaynaklanan zararları

önleyici mekanizmaları güçlendirmeye yönelik bütüncül bir perspektif sunmaktadır.

Afetlerde dirençliliğin geliştirilmesinde kültürel faktörler de önemli bir rol oynamaktadır. Kültür, bir yandan toplulukların afetlere karşı kırılganlığını etkileyebilen bir unsur olmakla birlikte, diğer yandan afetlere uyum sağlama ve iyileşme süreçlerini destekleyen önemli bir kaynak işlevi görmektedir. Webb'e (2018) göre özellikle uzun yıllar boyunca belirli afet riskleriyle karşı karşıya kalan topluluklar, bu risklere ilişkin ortak bilgi, deneyim ve davranış kalıpları geliştirerek bir tür "afet alt kültürü" oluşturmaktadır. Bu kültürel birikim sayesinde topluluk üyeleri tehlike işaretlerini daha iyi yorumlayabilmekte, uygun hazırlık davranışları geliştirebilmekte ve afetsel olay anında daha etkili tepkiler verebilmektedir. Böylece geçmiş deneyimlerden beslenen kültürel bilgi, toplumsal dayanıklılığın güçlenmesine katkı sunmaktadır. Bunun yanında afetlerde ortaya çıkan yardımlaşma, dayanışma ve ortak mücadele pratikleri de toplulukların iyileşme süreçlerini destekleyen kültürel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu nedenle kültür, afetlere karşı sadece bir anlamlandırma çerçevesi değil, aynı zamanda dirençlilik üreten toplumsal bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Webb, 2018).

Günümüz dünyasında afetlerin giderek küresel bir nitelik kazanması, toplumsal dayanıklılığın da sadece yerel ya da bölgesel ölçekte değil, küresel ölçekte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Alexander'e (2006) göre küresel düzeyde dayanıklılığın yeterince güçlendirilememesi durumunda afetlerin sayısı ve afetsel olayların etkileri artmaya devam edecektir. Son yarım yüzyılda dünya genelinde gelir eşitsizliklerinin derinleşmesi ve çok sayıda silahlı çatışmanın yaşanması, ekonomik kalkınma süreçlerini sekteye uğratarak toplumların afetlere karşı direnç geliştirme kapasitesini zayıflatmıştır. Bunun yanı sıra küresel iklim değişikliği, gelecekte fırtınaların şiddetini artırabilecek, etki alanlarını genişletebilecek ve kıyı taşkınlarının seviyesini yükseltebilecek önemli bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Özellikle rüzgâr basıncındaki küçük artışların dahi büyük ölçekli yıkımlara yol açabilmesi, afetlerin fiziksel etkilerinin doğrusal olmayan biçimde büyüyebildiğini göstermektedir. Ayrıca riskli bölgelerde nüfusun, sermayenin ve yatırımların yoğunlaşması afetlerin ekonomik maliyetlerini de artırmaktadır. Bu nedenle günümüzde milyarlarca dolarlık afet kayıpları olağan hale gelirken, gelecekte çok daha büyük ekonomik kayıpların ortaya çıkabileceği öngörülmektedir. Bu gelişmeler, afetsel olayların sadece yerel toplulukları değil, küresel ekonomik ve sosyal sistemleri de etkileyen çok boyutlu riskler haline geldiğini göstermektedir.

Afet sosyolojisi açısından dirençlilik, sadece afetlerde yeniden toparlanabilme kapasitesini ifade eden dar bir kavram değildir. Daha geniş bir perspektiften

bakıldığında dirençlilik, toplumların tehlikeler, krizler ve belirsizlikler karşısında hayatta kalma, uyum sağlama ve varlığını sürdürebilme mücadelesinin tarihsel birikimini ifade etmektedir. Kendra, Clay ve Gill'in (2018) belirttiği üzere dirençlilik, afet çalışmalarında uzun süredir ihtiyaç duyulan bütünleştirici bir kuramsal çerçevenin oluşumuna katkı sunmaktadır. Bu kavram sayesinde yoksulluğun kırılabilirliği artırması, toplulukların kendi kendine örgütlenebilmesi, afet anlarında ortaya çıkan doğaçlama çözümler ve sosyal dayanışma mekanizmaları gibi farklı araştırma bulguları ortak bir analitik zeminde değerlendirilebilmektedir. Bu yönüyle dirençlilik, sadece altyapının güçlendirilmesi ya da ekonomik kaynakların artırılmasıyla açıklanabilecek bir olgu değildir. Toplumların afetlere karşı ne ölçüde dirençli olduğunu anlayabilmek için güç ilişkilerinin, sosyal eşitsizliklerin, kurumsal yapıların, kültürel kaynakların ve kolektif hareket kapasitesinin de dikkate alınması gerekmektedir. Dolayısıyla dirençli toplumların inşası, fiziksel güvenliğin sağlanmasının ötesinde; sosyal dayanışma ağlarının güçlendirilmesini, kırılabilir grupların desteklenmesini, kurumsal kapasitenin geliştirilmesini ve toplumsal katılımın artırılmasını gerektiren çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Böylece afetlerin kaçınılmaz olduğu bir dünyada toplumların sadece afetsel olaylardan daha az zarar görmesi değil, aynı zamanda afetlerde daha güçlü ve sürdürülebilir biçimde yeniden yapılanabilmesi mümkün hale gelecektir.

BÖLÜM V

AFET SÜRECİNDE TOPLUMSAL İLİŞKİLER

Afetler ve afetsel olaylar toplumsal ilişkileri, toplumsal kurumları ve gündelik yaşam pratiklerini etkileyen önemli toplumsal süreçlerdir. Bu nedenle afet sosyolojisi, afetsel olayların meydana getirdiği fiziksel zararların ötesine geçerek bireyler, gruplar ve kurumlar arasındaki ilişkilerin afet sürecinde nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü incelemektedir. Afetler, toplumların sahip oldukları sosyal örgütlenme biçimlerini, dayanışma mekanizmalarını, güç ilişkilerini ve toplumsal eşitsizlikleri görünür hâle getirirken aynı zamanda yeni toplumsal etkileşim biçimlerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır.

Toplumsal ilişkiler afetsel olaylardan sadece olay sonrasında etkilenmemekte; olay öncesi hazırlık, olay anındaki müdahale ve afet dönemi iyileşme süreçlerinin tamamında belirleyici bir rol oynamaktadır. Toplumların afetlere karşı hazırlık düzeyi, sahip oldukları sosyal sermaye, kurumsal kapasite, risk algısı ve kolektif hareket etme becerileriyle yakından ilişkilidir. Benzer şekilde afetsel olay anında ortaya çıkan bireysel ve kolektif davranışlar, toplumsal dayanışma ağlarının işleyişini ve afet yönetiminin etkinliğini doğrudan etkileyebilmektedir. Afetsel olay sonrasında ise iyileşme ve yeniden yapılanma süreçleri sadece konutların inşası gibi fiziksel çevrenin yeniden inşasını değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesini, sosyal rollerin dönüşümünü ve toplumsal değişim dinamiklerinin ortaya çıkmasını da içermektedir.

Bu bağlamda afet sürecinde toplumsal ilişkiler ve dönüşüm konusu; afetsel olay öncesinde hazırlık ve risk azaltma faaliyetlerinin toplumsal boyutları, afetsel olay anında bireylerin ve toplulukların geliştirdiği tepkiler ile afet döneminde ortaya çıkan iyileşme, yeniden yapılanma ve toplumsal değişim süreçleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bu çerçevede afetlerin toplumsal yapı ile karşılıklı etkileşim içerisinde şekillenen ve toplumsal dönüşüm potansiyeli taşıyan süreçler olmaktadır.

5.1. Afetsel Olay Öncesi Toplumsal Hazırlık

Afetlerle ilgili toplumsal boyut bağlamında tartışılan temel konulardan biri afetlere hazırlıktır. Afetsel olay öncesi hazırlık süreci, afet meydana gelmeden sadece bireylerin acil durum çantaları hazırlaması veya tahliye planları yapmasından ibaret değildir. Drabek, toplumsal hazırlığın en önemli boyutlarından birinin kurumlar arası ilişkilerin afetsel olay öncesinde inşa edilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Afetsel olay anında etkili bir koordinasyonun sağlanabilmesi için, ilgili kurumların (itfaiye, polis, belediye,

STK'lar, özel sektör) afetsel olay öncesi birbirlerini tanımaları, birlikte planlama yapmaları ve düzenli olarak ortak tatbikatlar gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Drabek'e göre, afetsel olay öncesinde kurulan bu ilişkiler ve birbirlerine karşı geliştirilen güven duygusu, afetsel olay anında ortaya çıkan belirsizlik ve kaos ortamında kurumların birbirlerine güvenerek daha hızlı ve etkili kararlar alabilmelerini sağlar. Afetsel olay öncesinde kurumlar arasında var olan iletişim kanalları ve işbirliği mekanizmaları, afetsel olay anında ortaya çıkan koordinasyon ağlarının daha hızlı ve işlevsel bir şekilde oluşmasına zemin hazırlar. Bu nedenle, afetlere hazırlık sadece teknik kapasitenin artırılması değil, aynı zamanda kurumlar arası sosyal sermayenin ve güven ilişkilerinin inşasıdır (Drabek, 2018).

Afetlere hazırlık sadece kurumlararası koordinasyondan ibaret değildir ve bu döneminin birçok toplumsal parametresi bulunmaktadır. Şüphesiz bu parametrelerden biri toplumların, grupların ve bireylerin afetlere yönelik algısıdır. Toplumların ya da bireylerin afetler karşısında nasıl tepki vereceklerine dair düşünceler, hem geçmiş deneyimlerle hem de belirli beklentiler üreten ve bazı sorunları diğerlerine göre daha görünür kılan kültürel anlatılarla şekillenmektedir (Furedi, 2007, s. 485). Bu kapsamda afeti tanımlamaktan afetlerle mücadele biçimine kadar kültür afetin birçok aşamasında belirleyici olmaktadır (Başaran, 2025, s. 577). Afet çalışmalarında kültürel faktörlerin uzun süre ihmal edilmesi, literatürde önemli bir boşluk olarak görülmektedir. Webb (2018), bu eksikliği gidermek amacıyla afet araştırmalarında “kültürel dönüş” olarak adlandırılan yeni bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu perspektife göre kültür, toplumların afetleri nasıl anlamlandırdığından hangi risklere öncelik vereceğine ve hangi hazırlık davranışlarını geliştireceğine kadar pek çok aşamada belirleyici bir rol üstlenmektedir. Webb'in özellikle üzerinde durduğu kavramlardan biri “afet alt kültürleri”dir. Belirli tehlikelere uzun süre maruz kalan toplulukların geliştirdiği bu ortak bilgi, inanç ve davranış örüntüleri, afetlere yönelik hazırlık süreçlerini doğrudan şekillendirmektedir. Örneğin kasırga riski taşıyan bölgelerde yaşayan topluluklar, erken uyarı sistemlerine verilen tepkilerden tahliye kararlarına kadar birçok konuda bu kültürel birikim doğrultusunda hareket etmektedir. Bu bağlamda Webb, kültürün sadece bir kırılma kaynağı olmadığını; doğru biçimde yapılandığında afetsel olay öncesi hazırlık sürecinde önemli bir dirençlilik kaynağına dönüşebileceğini vurgulamaktadır (Webb, 2018, s. 110-116).

Afetsel olay öncesi hazırlık, sadece bireylerin ve hanelerin kendi sorumluluklarıyla sınırlı görülemeyecek kadar yapısal bir nitelik taşımaktadır. Peacock ve arkadaşları (2018), afetlerde barınma ve konut iyileşme süreçlerinin büyük ölçüde afetsel olay öncesinde alınan kararlar ve oluşturulan mekânsal

yapıyla belirlendiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda konut piyasasında mevcut olan eşitsizlikler, riskli alanlarda yoğunlaşmış yapılaşma ve düşük kaliteli konut stokunun, afetsel olay sonrasında hanelerin toparlanma kapasitesini doğrudan etkilediği ifade edilmektedir. Yazarların aktardığı bulgular, afetsel olay öncesinde daha güvenli ve dayanıklı konutlarda yaşayan hanelerin, afetsel olay sonrasında çok daha kısa sürede iyileşme sürecine girebildiğini; buna karşılık riskli bölgelerde ve düşük nitelikli yapılarda yaşayan hanelerin ise uzun süreli bir toparlanma süreciyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Bu durum, afetlere hazırlığın sadece acil müdahale planlamasıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda konut kalitesinin iyileştirilmesi ve mekânsal risklerin azaltılmasıyla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Peacock ve arkadaşları (2018), afet politikalarının sadece afetsel olay anına odaklanmaması gerektiğini, bunun yerine afetsel olay öncesi dönemde konut standartlarının yükseltilmesi, riskli bölgelerde yapılaşmanın sınırlandırılması ve özellikle düşük gelirli hanelerin güvenli konutlara erişiminin desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Afetsel olay öncesinde yapılan bu tür yapısal yatırımlar, afetsel olay sonrasında yürütülen yardım ve yeniden inşa çalışmalarına kıyasla çok daha etkili ve sürdürülebilir sonuçlar üretmektedir.

5.2. Afetsel Olay Anında Toplumsal Tepkiler

Stallings (1998), afetlerle ilgili temel sorunun toplumsal düzenin nasıl işlediğini açıklamak olduğunu savunur. Ona göre afetler başlı başına bir araştırma amacı değil, toplumsal düzenin doğasını anlamaya yarayan analitik araçlardır. Stallings, bu bağlamda afetleri rutinlerin bozulması olarak tanımlar. Rutinler, toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlayan, tekrarlanan ve yapılaşmış eylem ve etkileşim kalıplarıdır. Afetler ise bu rutinlerin kesintiye uğraması ya da çökmesiyle ortaya çıkan “istisnalar” kategorisinde değerlendirilir. Ancak işsiz kalma, boşanma veya hastalanma gibi durumlar da benzer biçimde birer istisna olarak görülebilir. Rutinlerin bozulduğu durumlarda ise toplumsal düzeni yeniden kurmaya yönelik istisna rutinleri devreye girer. Örneğin, bir sel sonucunda köprünün yıkılması bir istisna iken, devlet kurumlarının müdahale ederek onarım çalışmalarını başlatması bir istisna rutinidir. Burada Stallings’in yaklaşımının en önemli yönü, afetleri gündelik yaşamdan kopuk ve olağanüstü olaylar olarak görmek yerine, toplumsal düzenin sürekli yeniden üretildiği süreçlerin bir parçası olarak değerlendirmesidir. Ona göre her rutin, kendi istisnalarını üretme potansiyeline sahiptir. Örneğin otomobil trafiği bir rutin oluştururken, trafik kazaları bu rutinin istisnalarıdır. Bu nedenle toplumlar, trafik polisi, acil servisler ve sigorta sistemleri gibi istisna rutinleri geliştirerek bu tür kesintilere karşı hazırlıklı hâle gelirler. Böylece Stallings, afet araştırmalarını genel sosyolojik kuramla ilişkilendirerek, afetleri toplumsal düzenin nasıl

mümkün olduğu, değişim karşısında sürekliliğin nasıl korunduğu ve belirsizlik ortamlarında düzenin nasıl yeniden kurulduğu gibi klasik sosyolojik soruların incelenebileceği bir laboratuvar olarak konumlandırmaktadır (Stallings, 1998). Stallings'in afetleri toplumsal düzenin yeniden üretildiği süreçler olarak ele alan yaklaşımı, afetsel olay anında bireylerin ve toplulukların sergilediği davranışların sosyolojik açıdan nasıl açıklanması gerektiği sorusunu da gündeme getirmektedir. Bu soru, afet sosyolojisinde uzun yıllar kitlesel panik ve toplumsal dayanışma ekseninde yürütülen tartışmaların temelini oluşturmuştur.

Afet sosyolojisinin ilk dönem çalışmalarında afetlerde ortaya çıkan toplumsal davranışları açıklamak için büyük ölçüde “kitlesel panik” yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımda afetler, bireylerin yoğun korku ve hayatta kalma kaygısı yaşadığı olağanüstü durumlar olarak değerlendirilmiş; bu süreçlerde toplumsal normların geçici biçimde işlevsizleştiği, sosyal bağların zayıfladığı ve bireylerin daha çok kendi çıkarlarını önceleyen davranışlara yöneldiği ileri sürülmüştür. Yağma, düzensizlik, kaos ve kontrolsüz rekabet gibi davranış örüntüleri de afetlerin doğal sonuçları şeklinde yorumlanmıştır. Ancak ilerleyen süreçte gerçekleştirilen sosyolojik araştırmalar, afet anlarında kitlesel panik davranışlarının sanıldığı kadar yaygın olmadığını göstermiştir. Bunun yerine bireylerin çoğu zaman karşılıklı yardımlaşma, iş birliği ve dayanışma temelinde hareket ettikleri; afetlerin toplumsal çözülmeden çok kolektif dayanışma eğilimlerini görünür hâle getirdiği vurgulanmaya başlanmıştır (Yeniçirak ve Durmaz Yurt, 2024).

Dayanışmacı perspektifin temel düşüncesine göre afetler, toplumsal çözülme ve kitlesel panik üretmekten ziyade bireyler arasında yardımlaşma, iş birliği ve kolektif dayanışma eğilimlerini güçlendiren süreçlerdir. Bu yaklaşıma göre afetlerde ortaya çıkan düzensizlik görüntüsü, bireylerin irrasyonel davranışlarından değil; merkezi koordinasyonun zayıfladığı koşullarda insanların birbirlerine yardım etmeye yönelik yoğun çabalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla afetler, toplumsal bağların tamamen çözüldüğü değil, aksine ortak tehdit ve ortak acı etrafında geçici de olsa güçlendiği dönemler olarak değerlendirilmektedir. Dayanışmacı perspektif ayrıca afetlerin, mevcut sosyal farklılıkları belirli ölçüde zayıflatarak bireyleri ortak amaç etrafında bir araya getirdiğini; bu süreçte gelişen dayanışma örüntülerinin hem psikolojik iyilik hâline hem de toplumsal iyileşme ve yeniden inşa süreçlerine önemli katkılar sunduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda dayanışma, afetlerde toplumsal düzenin yeniden kurulmasını kolaylaştıran koruyucu ve bütünleştirici bir toplumsal mekanizma olarak ele alınmaktadır (Yeniçirak ve Durmaz Yurt, 2024).

Afetlerde sosyal yardımlaşma ve dayanışma, bireylerin ve toplulukların afetsel olayların yol açtığı yıkıcı etkiler karşısında birbirlerine destek olma

biçimlerini ifade etmektedir. Bu dayanışma ilişkileri, sadece maddi ihtiyaçların karşılanmasına yönelik değil; aynı zamanda can ve mal kayıplarının azaltılması, temel ihtiyaçların giderilmesi ve psikososyal destek yoluyla bireylerin uyum ve iyileşme süreçlerinin güçlendirilmesi gibi çok boyutlu bir toplumsal işlev taşımaktadır. Bu çerçevede afetlerde dayanışma pratikleri, toplumun farklı kesimleri arasında gelişen karşılıklı destek ilişkileri üzerinden görünürlük kazanmaktadır. Sosyal yardımlar ise bu dayanışma ağlarının kurumsallaşmış bir uzantısı olarak devlet kurumları, vakıflar, STK'lar ve dernekler aracılığıyla yürütülmekte; hem aynı hem de nakdi yardımlar yoluyla afetsel olay sonrası toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle dayanışma, afet süreçlerinde toplumsal bütünleşmeyi güçlendiren temel bir sosyal mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Ok Şehitoğlu, 2023, s. 339).

Afet araştırmalarına ilişkin incelemeler, afet deneyimi yaşayan bireyler arasında duygusal dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma eğilimlerinin belirgin biçimde güçlendiğini ortaya koymaktadır (Başaran, 2025, s. 577). Bu kapsamda afet bağlamında en sık karşılaşılan toplumsal örüntülerden biri, afetlerin ilk aşamasında genellikle geçici nitelik taşıyan dayanışma davranışlarının ortaya çıkmasıdır. Bu dayanışma biçimleri farklı toplumsal alanlarda tezahür edebilmektedir. Özellikle büyük ölçekli afetler, toplum genelinde belirgin bir özgecilik eğilimini tetikleyerek bireyleri, algılanan ortak bir tehdit karşısında kolektif biçimde hareket etmeye yöneltir. Bu durum, geçici de olsa bir ortak kimlik inşasına zemin hazırlamakta ve toplumsal aktörlerin müşterek bir etkileşim alanında buluşmalarını mümkün kılmaktadır. Söz konusu dayanışma ve bütünleşme dinamikleri sadece yerel ve toplumsal düzeyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda siyasal düzlemde de yansımalarını bulabilmektedir (Akgüngör, 2010, s. 5).

Selçuk'a göre (2024, s. 24) dayanışma ve birlik duygusu, afetlerin ortaya çıkardığı güçlüklerle mücadelede önemli bir toplumsal kaynak oluşturmaktadır. Özellikle geniş çaplı toplumsal yıkıma neden olan afetsel olaylar, bireylerin birbirlerine daha fazla yönelmesine neden olmakta ve ortak aidiyet bilincini güçlendirmektedir. Toplumsal dayanışma, toplumun afetler karşısındaki dayanıklılığını artırmakta ve krizlere karşı direnç kapasitesini desteklemektedir. İnsanlar bu süreçte sadece kendi sorunlarına değil, çevrelerindeki bireylerin ihtiyaç ve mağduriyetlerine de odaklanmaktadır. Toplumsal dayanışmanın temelinde ortak toplumsal çıkarların korunması düşüncesi yer almaktadır. Bu bağlamda toplumsal düzen üzerinde önemli etkiler oluşturan afetsel olaylar, bireylerin birlikte hareket etmesini teşvik etmekte ve kişisel farklılıkların geri planda kalmasını sağlayarak ortak amaçlar etrafında birleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Böylece afet dönemlerinde ortaya çıkan dayanışma

pratikleri, hem toplumsal bütünleşmenin korunmasına hem de toplumun yeniden toparlanma sürecine önemli katkılar sağlamaktadır.

Bununla birlikte afetler yeni bir toplumsallaşma sürecini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla afetler, sadece yıkıma neden olan bir olgu değil; aynı zamanda mevcut toplumsal düzeni sınanan, kurumların işleyişini görünür kılan ve bireyler ile gruplar arasındaki ilişkileri yeniden şekillendiren kritik kırılma anlarıdır. Bu süreçte, gündelik hayatın rutin akışı kesintiye uğrarken, bireyler ve topluluklar yeni koşullara uyum sağlamak amacıyla dayanışma, iş birliği ve örgütlenme gibi pratikler geliştirir; böylece hem mevcut sosyal yapının sınırları test edilir hem de yeni toplumsal ilişkiler, roller ve anlam dünyaları inşa edilir (Gökalp Yılmaz, 2021a).

Afet süreçlerinde sosyal dayanışmayı harekete geçiren en önemli unsurlardan biri de sosyal sermayedir. Bireyin sahip olduğu sosyal ilişkiler ve dayanışma ağları üzerinden şekillenen sosyal sermaye, özellikle afetin ilk aşamalarında afete maruz kalan bireylerin başvurduğu temel destek mekanizmaları arasında yer almaktadır. Aile, akraba, komşu ve yakın çevre aracılığıyla sağlanan yardımlar; barınma, güvenlik, bilgiye erişim ve psikolojik destek gibi farklı ihtiyaçların karşılanmasına katkı sunmaktadır. Bu tür sosyal destek ağları, bireylerin afetin olumsuz etkileriyle başa çıkmasını kolaylaştırırken aynı zamanda toplumsal dayanıklılığı da güçlendirmektedir. Sosyal ağlar üzerinden sağlanan maddi ve manevi destekler, afetlerde toparlanma sürecini hızlandıran önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Başaran, 2025, s. 586).

Alexander'e (2006) göre afetler, toplumsal eşitsizlikler, düzensiz kentleşme, yoksulluk ve siyasal karar süreçleriyle yakından ilişkili sosyal olgular olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede afetler, toplumsal ilişkilerin yeniden yapılandığı, dayanışma pratiklerinin dönüşüme uğradığı ve devlet ile toplum arasındaki ilişkinin yeniden sorgulandığı kritik toplumsal kırılma süreçleri olarak görülmektedir. Dolayısıyla afetler meydana geldiği toplumlarda birtakım toplumsal dinamikleri hayata geçirebilmektedir.

Beck'e (2011) göre sanayi toplumunda insanları bir arada tutan temel unsur, ortak ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik dayanışmaydı. Ancak risk toplumunda bu durum değişmiş, insanların birlikte hareket etmesinde riskler ve tehlikelere ilişkin ortak kaygılar daha belirleyici hale gelmiştir. Bu nedenle Beck, ihtiyaç dayanışmasının yerini endişe dayanışmasının aldığını ifade etmektedir. Afetler sırasında bireyleri bir araya getiren unsur sadece hayatta kalma isteği veya ortak çıkarlar değil, aynı zamanda herkesi etkileyebilecek risklere karşı duyulan ortak korkudur. Bununla birlikte bu dayanışma biçimi kalıcı değildir; zaman zaman güçlü bir toplumsal birliktelik oluştururken zaman zaman da etkisini kaybedebilmektedir. Ortak risk algısı ve kaygılar, uygun koşullarda toplumsal

farkındalığı artırabilir, insanların birlikte hareket etmesini sağlayabilir ve toplumsal değişim taleplerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir.

Afetler, dayanışma biçimlerini hayata geçirebildiği gibi bir takım kayıplar da yaşatabilmekte ve çatışmalara neden olabilmektedir. İnsan kaynaklı afetlerin ve afetsel olayların toplumsal dokuda yol açtığı tahribat, Freudenburg ve Jones tarafından “aşındırıcı topluluk” kavramıyla ifade edilmektedir (Freudenburg, 1997; akt. Gill ve Ritchie, 2018, s. 47). Bu kavram, afetlerde ortaya çıkan güven erozyonu, kişiler arası çatışmalar ve sosyal sermaye kaybını tanımlamaktadır. Afetler, topluluk duygusunu ve mekâna aidiyet hissini aşındırmakta ve etkilenen gruplar arasında çatışmalara yol açabilmektedir. Afetler, tarihî yapıların yıkılması ve geleneksel geçim kaynaklarının kesintiye uğramasına neden olmakta, önemli kültürel varlıkların kaybına yol açabilmektedir. Modern toplumlarda elde edilen teknolojik ilerlemelerle birlikte yeni tehlike ve afet türleri de ortaya çıkabilmektedir. Bu tür tehditler ve sıklıkla beraberinde getirdiği hukuki süreçler, topluluk içinde çatışmacı grupların oluşmasına, sosyal bağların zayıflamasına ve karşılıklı güvenin azalmasına yol açabilmektedir (Tierney, 2019).

Afetsel olaylar sırasında toplumsal tepkilerin biçimlenmesinde etkili olan temel unsurlardan biri de bireylerin bilgi kaynaklarına, uzmanlara ve kurumsal yapılara duyduğu güven düzeyidir. Bu bağlamda Aşkın’ın (2024) Covid-19 pandemisi sürecinde Türkiye’deki akademisyenlerle gerçekleştirdiği araştırma, afet dönemlerinde ortaya çıkan toplumsal tutumların yalnızca bilimsel ya da rasyonel değerlendirmelerle açıklanamayacağını; bunların aynı zamanda ülkelerin uluslararası alandaki itibarı, tarihsel ve kültürel bağlar ile bilimsel otoritelere duyulan güven tarafından da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın bulgularına göre, Alman ürünlerinin uzun yıllardır “kaliteli” ve “güvenilir” olarak algılanması, BioNTech aşısına yönelik olumlu tutumların gelişmesini desteklerken; Çin menşeli ürünlerin “düşük kaliteli” ve “ucuz” şeklindeki yaygın algısı, Coronavac aşısına yönelik güvensizliği artırmıştır. Bu durum, afetsel olaylar sırasında toplumların dış kaynaklı müdahale araçlarına ilişkin değerlendirmelerinin, ilgili ülkelere yönelik tarihsel deneyimler ve kültürel algılardan bağımsız olmadığını göstermektedir. Öte yandan yerli aşının alternatifler arasına girmesiyle birlikte tercihlerin belirgin biçimde yerli aşı lehine yönelmesi, kriz dönemlerinde milliyetçi eğilimlerin ve “yerli-yabancı” ayrımının karar verme süreçlerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların “öldürürse de bizimkiler öldürsün” ifadesiyle özetlenebilecek yaklaşımı ise afetsel olay anında verilen tepkilerin yalnızca bireysel risk hesaplamalarına dayanmadığını; aidiyet duygusu, ulusal kimlik ve dış tehdit

algısı gibi sosyokültürel dinamiklerden de güçlü biçimde etkilendiğini göstermektedir (Aşkın, 2024).

Afetlerin toplumsal olarak anlaşılmasında ve algılanmasında haber medyası belirleyici bir role sahiptir. Monahan ve Ettinger (2018), haber medyasının afetler karşısında hem fırsatlar hem de zorluklar sunduğunu belirtmektedir. Yazarlara göre, medya afetsel olay öncesinde erken uyarı sistemlerinin etkin bir şekilde çalışmasına, afetsel olay anında doğru ve hızlı bilgi akışına ve afetsel olay sonrasında toplumsal dayanışmanın güçlenmesine katkı sağlayabilmektedir. Ancak medya aynı zamanda afetleri dramatize etme, panik ve yağma gibi asılsız iddiaları yayma, kurbanları suçlama ve toplumsal kırılganlıkları derinleştirme riski de taşımaktadır. Monahan ve Ettinger, özellikle dijital çağda sosyal medya platformlarının geleneksel medyanın afet haberlerini yapma biçimini değiştirdiğini; artık sıradan vatandaşların da afet bölgelerinden anında bilgi ve görüntü paylaşabildiğini vurgulamaktadır. Bu durum, hem daha hızlı ve kapsamlı bilgi akışı sağlamakta hem de doğruluğu teyit edilmemiş bilgilerin (yanlış bilgi, dezenformasyon) hızla yayılması riskini taşımaktadır. Afet yönetimi açısından medya ile işbirliği yapmak ve medyanın afetleri çerçeveleme biçimini anlamak, etkili risk iletişimi için hayati önem taşımaktadır (Monahan ve Ettinger, 2018).

Farklı afetlerde ortaya çıkan benzer düzeydeki can kayıpları ve maddi zararlar, medyada aynı ölçüde ilgi görmeyebilmektedir. Bazı afetler uzun süre gündemde kalırken, benzer etkilere sahip diğer olay ve olgular medyada daha sınırlı biçimde yer bulabilmektedir (Akgüngör, 2010, s. 5). Bu durum, afetlerin medya görünürlüğünün yardım süreçleri ve müdahale politikaları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Medya sadece ulusal yardım faaliyetlerinin değil, aynı zamanda uluslararası yardım mekanizmalarının şekillenmesinde de etkili olmaktadır. Dünyanın bazı bölgelerinde meydana gelen afetler uluslararası medyanın yoğun ilgisini çekerken, diğer bölgelerde yaşanan afetler büyük ölçüde göz ardı edilebilmektedir. Nitekim Alexander uluslararası yardım sisteminin temel sorunlarından birinin “eşitsiz müdahale” olduğunu belirtmekte; bazı afetlerin küresel ilgi odağı hâline gelirken bazılarının yeterli ilgiyi görmemesinin, çoğu zaman afetin büyüklüğünden ziyade medyada ne ölçüde görünür kılındığıyla ilişkili olduğunu ifade etmektedir (Alexander, 2006).

Sosyal medya, dijital çağda afet yönetimi süreçlerini dönüştüren en önemli iletişim araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Palen ve Hughes’e (2018) göre sosyal medya, afet dönemlerinde sadece bilgi edinme işlevi görmemekte; aynı zamanda bireylerin aktif biçimde bilgi ürettiği, paylaştığı ve dolaşıma soktuğu katılımcı bir iletişim ortamı sunmaktadır. Afetsel olay sırasında X, Facebook ve benzeri platformlar aracılığıyla hem resmi kurumlar hem de vatandaşlar olay yerinden anlık bilgi aktarabilmekte, böylece bilgi akışı çok yönlü bir yapıya

kavuşmaktadır. Bu gelişme, afetlerde bilgi üretimi ve paylaşımını inceleyen kriz bilişimi olarak adlandırılan yeni bir araştırma alanının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Palen ve Hughes, sosyal medyanın afetlerde üç temel işlev üstlendiğini belirtmektedir. İlk olarak, vatandaşlar olay yerinden doğrudan gözlemlerini paylaşarak birinci elden bilgi kaynağı oluşturmaktadır. İkinci olarak, dijital platformlar aracılığıyla topluluklar kendi aralarında örgütlenebilmekte ve yardım faaliyetlerini koordine edebilmektedir. Üçüncü olarak ise çok sayıda bireyin katkısıyla kolektif zekâ ortaya çıkmakta ve afetlere ilişkin sorunların çözümünde dağınık bilgi kaynaklarından yararlanılabilmektedir. Bununla birlikte yazarlar, sosyal medyanın sunduğu bu avantajların yanında yanlış bilgi, dezenformasyon ve söylentilerin hızla yayılması gibi önemli riskleri de barındırdığını vurgulamaktadır. Bu nedenle afet yönetiminden sorumlu kurumların sosyal medyayı etkin biçimde kullanmaları ve kullanıcılar tarafından üretilen bilgilerin doğruluğunu değerlendirecek güvenilir doğrulama mekanizmaları geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır (Palen ve Hughes, 2018).

Afetssel olay anında toplumsal tepkileri anlamak için kurumların da nasıl davrandığına bakmak gerekir. Drabek (2018), afet müdahalesinin çoğu zaman olağan dönemdeki hiyerarşik komuta zincirleriyle yürütülemeyeceğini belirtmektedir. Bunun yerine, farklı kurumlar (polis, itfaiye, belediye, STK'lar) arasında ortaya çıkan koordinasyon ağları oluşur. Bu ağlar, resmi planların öngöremediği durumlara karşı doğaçlama çözümler üretir. Drabek'in vurguladığı gibi, afetsel olay anında başarılı bir müdahale, komuta ve kontrol anlayışından ziyade esnek, işbirlikçi ve uyarlanabilir bir yaklaşımı gerektirir (Drabek, 2018).

5.3. Afetlerde İyileşme Süreci ve Toplumsal Değişim

Afete maruz kalan bireylerin karşılaştığı temel sorunlardan biri barınma sorunudur. Afetlerde iyileşme sürecinde barınma sorununun çözülmesi, hem bireylerin yaşamlarını yeniden düzenleyebilmeleri hem de toplulukların yeniden işlevsel hale gelebilmeleri açısından temel öneme sahiptir. Peacock ve arkadaşlarına (2018) göre kalıcı konutların yeniden inşası, afetlerde toparlanmanın en belirleyici unsurlarından biridir. Çünkü kalıcı barınmanın sağlanmasında yaşanan gecikmeler sadece konut sorununu derinleştirmekle kalmamakta; istihdam, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal ilişkilerin yeniden kurulması gibi iyileşmenin diğer boyutlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Yazarlar, Quarantelli'nin (1982, 1995) tipolojisini temel alarak afetlerde barınma sürecini “acil barınma” “geçici barınma”, “geçici konut” ve “kalıcı konut” olmak üzere dört aşamada ele almaktadır (Peacock vd., 2018, s. 570). Ancak bu sürecin her zaman doğrusal biçimde ilerlemediği, bazı hanelerin

farklı aşamalar arasında geçiş yapmak zorunda kalabildiği, bazılarının ise uzun süre geçici konutlarda yaşamaya devam edebildiği belirtilmektedir. Özellikle düşük gelirli haneler, kiracılar ve toplumsal açıdan dezavantajlı gruplar, kalıcı konutlara erişim konusunda daha fazla engelle karşılaşmakta ve toparlanma süreçleri daha uzun sürmektedir. Bu durum, afetlerde konut politikalarının sadece mülk sahiplerini değil, kiracıları ve diğer kırılgan grupları da kapsayacak şekilde tasarlanmasının önemini ortaya koymaktadır. Böylece barınma alanındaki eşitsizliklerin azaltılması ve daha adil bir iyileşme sürecinin desteklenmesi mümkün olabilecektir (Peacock vd., 2018).

Afetlerde iyileşme süreci, sadece hasarlı binaların onarılması veya altyapının yeniden inşa edilmesinden ibaret değildir. Drabek (2018), iyileşme döneminde kurumlar arası koordinasyonun yeniden şekillendiğini ve bu sürecin toplumsal değişimi de beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır. Afetsel olay öncesinde var olan kurumsal ilişkiler, iyileşme sürecinde ya yerini daha güçlü işbirliği ağlarına bırakır ya da tam tersine parçalanarak çatışmalara yol açar. Drabek'e göre başarılı bir iyileşme, kurumların afetten ders çıkararak öğrenme kapasitelerini geliştirmelerine ve esnek, işbirlikçi bir anlayışla hareket etmelerine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında, iyileşme süreci aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm sürecidir; dolayısıyla afetler, kurumların ve toplulukların kendilerini yeniden tanımlamaları için bir fırsat sunar (Drabek, 2018).

Afetler, kısa ve uzun vadede toplumsal yapıyı çok boyutlu biçimde etkileyen süreçlerdir ve bu etkilerden biri de siyasal alanla kurdukları karşılıklı ilişkidir. Bu bağlamda afetler sadece sosyal yaşamı değil, aynı zamanda politik süreçleri ve yönetim biçimlerini de yeniden şekillendirmektedir. Nitekim afetsel olay öncesi hazırlık, afetsel olay sırasındaki müdahale ve afetlerdeki iyileştirme süreçlerinde siyasal aktörlerin yeterli ve zamanında önlem almaması, tehlikelerin afete dönüşmesinde belirleyici olabilmektedir. Bu tür durumlar, kimi zaman hükümetlerin istifasına yol açarken, kimi zaman da siyasal iktidarların meşruiyetinin önemli bir biçimde sorgulanmasına neden olmaktadır. İnsan kaynaklı afetlerde sıklıkla karşılaşılan bu durum, Freudenburg'ın (2000; akt. Gill ve Ritchie, 2018, s. 47) 'rekreans' olarak kavramsallaştırdığı kurumsal güven kaybıdır. Bu kavram, uzman kuruluşların kendilerine yüklenen sorumlulukları yerine getirememesi sonucunda ortaya çıkan hayal kırıklığını ve güvensizliği ifade etmektedir.

Öte yandan afetler, toplum ile siyasal iktidar arasındaki ilişkileri yeniden tanımlayan bir zemin de sunmaktadır. Toplum, afet yönetimi konusundaki yetersizlikler karşısında yöneticiler üzerinde baskı oluşturabilirken, siyasal aktörler de bazı durumlarda afetleri kendi konumlarını güçlendirmek ve siyasal meşruiyetlerini pekiştirmek için araçsallaştırabilmektedir (İnce, 2020a, s. 568;

Akgüngör, 2010, s. 3). Bu çerçevede afetler, sadece teknik ve insani bir olgu olmanın ötesine geçerek siyasal süreçlerle iç içe geçebilmekte ve politik bir nitelik kazanabilmektedir (Akgüngör, 2010, s. 6). Büyük ölçekli yıkımlara yol açan afetsel olay sonrasında ise uluslararası yardım akışları önemli bir yer tutmaktadır. Ancak yolsuzluğun yaygın olduğu toplumsal yapılarda bu yardımların dağıtım sürecinde önemli aksaklıklar ortaya çıkabilmekte; kaynakların adil ve etkin biçimde kullanılmaması, mevcut yolsuzluk pratiklerini besleyebilmektedir. Bu durum, afetlerde toparlanma süreçlerini zayıflatmanın yanı sıra, toplumda zaten var olan güvensizlik ve hayal kırıklığının daha da derinleşmesine yol açabilmektedir (Tierney, 2019).

Afetlerde görev üstlenen yerel ve ulusal insani yardım ile müdahale mekanizmalarında çeşitli aksaklıklar ortaya çıkabildiği gibi, benzer sorunlar uluslararası afet müdahale sistemlerinde de görülebilmektedir. Alexander (2006), afetlere yönelik insani yardım ve müdahale süreçlerinin sadece teknik ve yönetsel bir mesele olmadığını; aynı zamanda toplumsal ilişkiler, siyasal yapılar ve küresel eşitsizliklerle doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Alexander'e (2006) göre modern afet yönetimi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler, uluslararası yardım kuruluşları ve STK'ların gelişimiyle birlikte küresel bir boyut kazanmıştır. Bununla birlikte, uluslararası ölçekte genişleyen bu yapı; bürokratik karmaşıklık, kurumlar arası koordinasyon eksikliği ve müdahale süreçlerinde ortaya çıkan eşitsizlikler nedeniyle önemli sorunlar barındırmaktadır. Alexander, afet müdahalelerinin çoğu zaman toplumların gerçek ihtiyaçlarından ziyade medya görünürlüğü, siyasal çıkarlar ve uluslararası kamuoyunun ilgisi doğrultusunda şekillendiğini belirtmektedir. Özellikle büyük ölçekli ve küresel ölçekte dikkat çeken afetler yoğun insani yardım desteği alırken, daha az görünür olan afetlerin yeterli düzeyde destek görememesi, afet yönetiminde eşitsiz bir müdahale düzeninin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum ise mevcut toplumsal kırılganlıkların daha da derinleşmesine ve bazı toplumların afetlerin iyileşme süreçlerinde daha fazla dışlanmasına yol açabilmektedir.

Afetlerin, bireysel ve toplumsal düzeyde dile getirilen talepleri meşrulaştırıcı bir işlev gördüğü söylenebilir. Normal koşullarda bireylerin ya da toplumsal grupların çeşitli kurumlardan talep etmekte zorlandıkları hak, hizmet veya destekler, afet gibi olağanüstü durumlarda daha görünür ve kabul edilebilir hâle gelebilmektedir. Bu bağlamda afetler, sadece yıkım üreten bir olgu değil, aynı zamanda mevcut toplumsal ihtiyaçların daha açık biçimde ifade edilmesine imkân tanıyan sosyal bağlamlar olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte, söz konusu meşrulaştırma süreci sadece afetsel olay anıyla sınırlı kalmamakta; afetlerde iyileşme ve yeniden inşa dönemlerinde de etkisini sürdürmektedir.

Akgüngör'ün (2010, s. 5) vurguladığı üzere, afet mağdurları bu süreçlerde normal zamanlara kıyasla daha geniş imkânlarla ve kaynaklara erişim sağlayabilmekte, bu da taleplerin karşılanabilirliğini artırmaktadır. Afet mağdurları bu dönemlerde siyasal aktörleri eleştirebilme ve onlardan birtakım taleplerde bulunma için afetler bir fırsata dönüşmektedir. Aynı zamanda bu dönemler, sosyal politikaların yeniden şekillendiği, kaynak dağılımının yeniden düzenlendiği ve bazı yapısal eşitsizliklerin geçici de olsa esnetilebildiği süreçler olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla afetler, bir yandan toplumsal kırılğanlıkları görünür kılarken diğer yandan bu kırılğanlıkların giderilmesine yönelik taleplerin meşruiyet kazanmasına aracılık eden önemli toplumsal eşikler olarak değerlendirilebilir.

Afetlerde iyileşme sürecinin en kritik ve zorlu aşamalarından biri, afet nedeniyle yerinden edilen birey ve toplulukların yeniden toplumsal yaşama entegre edilmesidir. Esnard ve Sapat'a (2018) göre, son yıllarda doğa kaynaklı afetsel olayların yol açtığı nüfus hareketlerinde önemli bir artış yaşanmış ve bu durum yerinden edilme olgusunu afet yönetiminin temel meselelerinden biri hâline getirmiştir. Yerinden edilme sadece insanların yaşadıkları mekânları terk etmeleri anlamına gelmemekte; aynı zamanda sosyal ilişkilerin zayıflaması, ekonomik kaynakların kaybı, kültürel bağların kopması ve psikolojik sorunların ortaya çıkması gibi çok boyutlu sonuçlar doğurmaktadır. Afetlerde yerinden edilen bireyler, güvenli konuta erişim, istihdam olanaklarının yeniden sağlanması, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra, mevcut sosyal ağların dağılması ve toplumsal aidiyet duygusunun zedelenmesi, iyileşme sürecini daha karmaşık hâle getirmektedir. Esnard ve Sapat, yerinden edilmenin sadece afetin hemen sonrasındaki geçici bir durum olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, etkilerinin uzun yıllar devam edebileceğini vurgulamaktadır. Bu nedenle afetlerde iyileşme politikalarının, acil barınma çözümlerinin ötesine geçerek yerinden edilen nüfusların toplumsal uyumunu, ekonomik yeniden yapılanmasını ve sosyal entegrasyonunu destekleyen uzun vadeli stratejileri içermesi gerekmektedir. Kalıcı konut olanaklarının sağlanması, sürdürülebilir istihdam fırsatlarının oluşturulması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin güvence altına alınması ve sosyal ilişkilerin yeniden tesis edilmesi, afetlerde iyileşmenin kalıcı ve başarılı bir biçimde gerçekleşmesinin temel koşulları arasında yer almaktadır (Esnard ve Sapat, 2018).

Afetler, sadece yıkımlara yol açan doğa veya insan kaynaklı olaylar olmayıp aynı zamanda sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları bulunan karmaşık toplumsal süreçlerdir. Bu nedenle afet yönetimi ve iyileşme süreçleri, farklı kurumsal aktörlerin koordinasyon içinde hareket etmesini zorunlu kılmaktadır. Bu aktörler arasında kamu kurumları ve özel kuruluşların yanı sıra STK'lar da

önemli bir yer tutmaktadır. STK'lar, afet süreçlerinde üstlendikleri işlevler bakımından afet yönetiminin temel toplumsal bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Ok Şehitoğlu'na (2023, s. 338) göre sivil toplum kavramı tarihsel süreç içerisinde farklı biçimlerde tanımlanmış olsa da genel olarak gönüllülük esasına dayalı, kamusal yararı önceleyen ve bağımsız örgütlenme biçimlerini ifade etmektedir. Bu yapılar, sahip oldukları örgütsel kapasite ve gönüllü insan kaynağı aracılığıyla özellikle kriz ve afet dönemlerinde önemli müdahale mekanizmaları geliştirebilmektedir. Bu bağlamda sosyal yardımlaşma ve dayanışma, sivil toplumun temel işlevsel unsurları arasında yer almaktadır. STK, afet yönetiminin tüm aşamalarında etkin roller üstlenebilmektedir. Afetsel olay öncesi dönemde risk farkındalığının artırılması ve hazırlık çalışmalarının yürütülmesinde aktif rol oynarken; afetsel olay anında arama-kurtarma, acil yardım, barınma ve temel ihtiyaçların karşılanması gibi hayati hizmetlerin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Afetsel olay sonrası süreçte ise psikososyal destek, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve iyileşme süreçlerinin desteklenmesi gibi alanlarda önemli işlevler üstlenmektedir. Afetsel olayların meydana getirdiği belirsizlik, yoksunluk ve kırılganlık ortamı, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma pratiklerini daha görünür ve işlevsel hale getirmektedir. Bu bağlamda STK'lar, söz konusu dayanışma pratiklerinin örgütlü, planlı ve sürdürülebilir biçimde yürütülmesini sağlayan kurumsal yapılar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle acil yardım, barınma, gıda desteği, psikososyal destek, arama-kurtarma ve koordinasyon hizmetleri gibi alanlarda yürüttükleri faaliyetlerle afet yönetiminin önemli aktörlerinden biri haline gelmektedirler. Bu çerçevede sivil toplum, sadece destekleyici bir unsur değil; aynı zamanda toplumsal dayanıklılığın güçlendirilmesi, sosyal bütünleşmenin korunması ve iyileşme süreçlerinin hızlandırılması açısından stratejik bir toplumsal aktör niteliği taşımaktadır.

Afetlerde çeşitli toplumsal pratikler ortaya çıkabilmektedir. Bu süreçte öne çıkan temel toplumsal pratiklerden biri, toplumsal hafızanın inşası ve anma pratikleridir. Özellikle afetin kolektif düzeyde plüşturduğu kayıplar ve travmatik deneyimler, bireylerin ve toplumun ortak bir hafıza geliştirmesine zemin hazırlamakta; anma pratikleri ise bu hafızanın korunması ve kuşaklararası aktarımında önemli bir işlev üstlenmektedir. Afetler bir bölgede ortaya çıktığında, etkilenen bireyler belirli ölçüde ortak bir deneyim paylaşırlar. Bununla birlikte, sadece doğrudan maruz kalanlar değil, afeti dolaylı biçimde gözlemleyenler de kendi öznel deneyimlerini geliştirir. Bu çerçevede Akgüngör'e (2010, s. 5) göre her iki grup da fiziksel olayın etkilerini kendi yaşam deneyimlerinin süzgecinden geçirerek afeti bireysel biçimde anlamlandırır.

Böylece her birey, yaşadığı afet deneyimini hafızasında özgün bir biçimde kaydeder. Zaman içinde yeni etkileşimler ve değişen koşullar, bu deneyimlerin yeniden yorumlanmasına yol açabilir. Buna bağlı olarak bireyler, afetlere farklı anlamlar atfedebilir. Benzer şekilde toplumlar da, bireysel deneyimlerin bir araya gelmesiyle afetlere ilişkin ortak bir yorum geliştirir ve böylece kolektif bir afet hafızası oluşturur. Bu kolektif hafıza ise zamanla toplumsal bir gerçeklik niteliği kazanır.

Afetsel olay sonrası toplumsal hafıza ve anma pratikleri, afet sürecinde yaşanan kayıpların kolektif bilinç içerisinde canlı tutulmasına, travmatik deneyimlerin kuşaklar arası aktarımına ve toplumun ortak bir iyileşme süreci geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Anma faaliyetleri aynı zamanda afetin toplumsal etkilerinin unutulmasını engelleyerek ortak dayanışma bilincinin güçlenmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Her ne kadar afete maruz kalan bireylerin deneyimleri öznel nitelik taşısa da bu bireysel deneyimler ve yeniden hatırlama süreçleri zamanla afetin toplumsal hafızasının oluşmasına katkı sunmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal hafızaya kazınan afetler, yıl dönümlerinde yeniden hatırlanmakta ve yaşanan acıların kolektif düzeyde tekrar hissedilmesine neden olmaktadır (Eyre, 2007; akt. Can, 2020, s. 30).

Sonuç olarak afetler, toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği, dönüştüğü ve yeniden anlamlandırıldığı karmaşık toplumsal süreçlerdir. Afetsel olay öncesinde hazırlık faaliyetlerinden afetsel olay anında ortaya çıkan dayanışma ve örgütlenme biçimlerine, afetlerde yaşanan iyileşme, yeniden yapılanma ve toplumsal hafıza süreçlerine kadar her aşama toplumsal yapı ile yakından ilişkilidir. Bu süreçlerde sosyal sermaye, kurumsal kapasite, kültürel değerler, medya, sivil toplum ve siyasal aktörler afetsel olayların etkilerini şekillendiren temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte afetler sadece mevcut toplumsal ilişkileri görünür kılmamakta; aynı zamanda yeni dayanışma ağlarının, toplumsal taleplerin, siyasal tartışmaların ve kolektif hafıza biçimlerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu yönüyle afetler, toplumsal düzenin kırılmalıklarını ve güçlü yanlarını görünür kılan, aynı zamanda toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerini hızlandırabilen önemli toplumsal bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

BÖLÜM VI

TÜRKİYE’DE AFET SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ VE GÜNCEL TARTIŞMALAR

Türkiye, bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu doğal çevre koşulları nedeniyle tarihsel süreç boyunca farklı türlerde afetlerle karşı karşıya kalmıştır. Depremler, meydana getirdikleri yüksek can kayıpları, ekonomik zararlar ve uzun vadeli toplumsal etkiler nedeniyle bu afetler arasında Türkiye’de özel bir yere sahiptir. Bununla birlikte taşkınlar, heyelanlar, çığ olayları, orman yangınları ve iklim değişikliğinin etkisiyle giderek daha sık gündeme gelen aşırı hava olayları da ülkenin afet gerçekliğinin önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Ancak afetsel olaylar sadece doğal süreçlerin ortaya çıkardığı fiziksel yıkımlardan ibaret değildir. Bu olaylar aynı zamanda toplumsal düzeni, kurumsal işleyişi, gündelik yaşamın örgütleniş biçimlerini ve bireyler arası ilişkileri etkileyen karmaşık sosyal olgulardır. Bu nedenle afetsel olayların ortaya çıkardığı sonuçların bütüncül biçimde değerlendirilebilmesi, mühendislik ve teknik yaklaşımların yanı sıra toplumsal süreçlerin de analiz edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de afetlere ilişkin bilgi üretimi uzun süre boyunca daha çok jeoloji, mühendislik, şehir planlama ve kamu yönetimi ekseninde şekillenmiştir. Afetlerin sosyal boyutlarına odaklanan çalışmalar ise görece sınırlı kalmıştır. Özellikle 1999 Marmara Depremi, afetlerin sadece doğa kaynaklı olayların yol açtığı kaçınılmaz bir olgu olarak açıklanamayacağını açık biçimde ortaya koymuştur. Bu deprem sonrasında yürütülen tartışmalar; yapılaşma süreçleri, kentleşme politikaları, kurumsal kapasite, risk yönetimi anlayışı, toplumsal kırılganlıklar ve eşitsizliklerin afetsel olayların etkilerini belirleyen temel unsurlar arasında yer aldığını göstermiştir. Böylece afetlerin sosyal yönlerine ilişkin farkındalık artmış, afet sosyolojisi Türkiye’de daha görünür ve gelişmekte olan bir çalışma alanı hâline gelmiştir.

Afet sosyolojisi, afetlerin meydana gelmesine ve sonuçlarının şekillenmesine etki eden toplumsal koşulları inceleyen disiplinlerarası bir araştırma alanı olarak Türkiye’de önem kazanmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar; risk üretim süreçleri, kırılganlık ve dirençlilik dinamikleri, afet yönetimi politikaları, toplumsal hafıza, yeniden yapılanma süreçleri, nüfus hareketleri, eşitsizlikler ve afetlerde toplumsal değişim gibi çok çeşitli konulara odaklanmaktadır. Aynı zamanda afetler etrafında şekillenen kamusal tartışmalar ve politika yaklaşımları da bu alanın temel inceleme konuları arasında yer almaktadır.

Bu bölümde, öncelikle Türkiye’nin afetlerle şekillenen toplumsal deneyiminin temel özellikleri ele alınmaktadır. Ardından afet yönetimi

anlayışında yaşanan kurumsal değişimler incelenmekte, Türkiye’de afet sosyolojisinin tarihsel gelişim süreci değerlendirilerek afetler bağlamında günümüzde öne çıkan başlıca sosyolojik tartışmalar üzerinde durulmaktadır. Böylece afetlerin sadece doğa kaynaklı tehlikeler değil, aynı zamanda toplumsal olarak üretilen ve deneyimlenen süreçler olduğu perspektifi çerçevesinde Türkiye’deki afet olgusu bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

6.1. Türkiye’de Afet Deneyiminin Toplumsal Arka Planı

Türkiye’de afet olgusu, sadece belirli zamanlarda ortaya çıkan olağanüstü bir olgu değil, toplumsal yaşamın tarihsel gelişimi içerisinde şekillenen ve toplumun yapısal özellikleriyle yakından ilişkili süreçler olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar afetler çoğu zaman deprem, sel, heyelan, kuraklık ya da yangın gibi doğa kaynaklı tehlikeler üzerinden tanımlansa da afet sosyolojisi literatürü, bu olayların neden olduğu yıkımın sadece doğa kaynaklı olmadığını ortaya koymaktadır. Bir doğa kaynaklı olayların afete dönüşmesi; daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi toplumun ekonomik yapısı, yerleşim biçimi, kentleşme süreçleri, siyasal tercihleri, kurumsal kapasitesi, risk algısı ve toplumsal eşitsizlikleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle Türkiye’deki afet deneyimini anlamak, afetleri sadece jeolojik veya meteorolojik süreçlerin sonucu olarak değerlendiren yaklaşımların ötesine geçmeyi gerektirmektedir.

Türkiye’nin afet deneyiminin merkezinde kuşkusuz depremler yer almaktadır. Alp-Himalaya deprem kuşağı üzerinde bulunan Türkiye, tarih boyunca çok sayıda yıkıcı deprem yaşamış ve bu durum ülkenin toplumsal hafızasının önemli bir parçası hâline gelmiştir. Cumhuriyet dönemi boyunca farklı büyüklüklerde meydana gelen depremler sonucunda yaklaşık 150 bin insanın yaşamını yitirmiş olması, deprem gerçeğinin Türkiye açısından ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, yapı teknolojilerindeki gelişmelere, mühendislik bilgisindeki ilerlemelere ve afet yönetimi alanındaki kurumsal dönüşümlere rağmen depremlerin hâlen çok yüksek düzeyde can ve mal kaybına yol açması, sorunun sadece doğa kaynaklı tehlikelerle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Nitekim ortaya çıkan kayıpların önemli bir bölümünün doğa kaynaklı süreçlerin kaçınılmaz sonuçlarından değil, toplumsal ve kurumsal eksikliklerden kaynaklandığı yönünde güçlü değerlendirmeler bulunmaktadır (Göver, 2023, s. 15) Bu bağlamda Türkiye’nin afet deneyimi, sadece deprem fay hatlarının ürettiği fiziksel tehlikelerin sonucu değil; aynı zamanda insanların yaşadıkları çevreyi nasıl şekillendirdiklerinin, kentleri nasıl planladıklarının ve kaynakları nasıl dağıttıklarının da bir sonucudur.

Türkiye, tarih boyunca çok sayıda yıkıcı deprem yaşamıştır. Ancak Göver’in (2023) de vurguladığı gibi özellikle 1939 Erzincan Depremi, 1999 Marmara

Depremi ve 2023 Kahramanmaraş Depremleri sadece can kayıplarının büyüklüğü nedeniyle değil, toplumsal etkileri bakımından da önemli kırılma noktaları oluşturmuştur. Bu depremler, farklı dönemlerde devlet-toplum ilişkilerinin, afet yönetimi anlayışlarının ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin görünür hâle geldiği tarihsel olaylar olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'nin yakın tarihindeki afet deneyimine bakıldığında, 1939 Erzincan Depremi'nin genç Cumhuriyet açısından sadece bir afet değil, aynı zamanda devletin kapasitesinin sınıandığı bir kriz alanı olduğu görülmektedir. Akgüngör'e (2010) göre afetler, toplumsal olarak yeniden anlamlandırılan ve farklı siyasal anlamlar yüklenen birer olgudur. Bu nedenle her büyük afet, dönemin siyasal koşulları içerisinde yeniden yorumlanmaktadır. Nitekim Erzincan Depremi sonrasında yürütülen yardım faaliyetleri ve dayanışma söylemleri, genç Cumhuriyet'in ulus inşa süreciyle ilişkilendirilmiştir. Afet, sadece bir yıkım değil, aynı zamanda siyasal meşruiyetin yeniden üretildiği bir alan hâline gelmiştir (Akgüngör, 2010, s. 1-4).

Benzer şekilde 1999 Marmara Depremi de Türkiye'nin afet deneyiminde yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'deki afet deneyimini anlamak, sadece jeolojik süreçler ya da mühendislik temelli açıklamalarla mümkün değildir. Afetsel olayların ortaya çıkardığı sonuçlar, aynı zamanda toplumun kurumsal yapısı, yönetim anlayışı, kentleşme politikaları ve toplumsal örgütlenme biçimleriyle yakından ilişkilidir. Bu çerçevede Bozkurt (1999), 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi'ni Türkiye'nin modernleşme sürecinde yaşadığı yapısal sorunların görünür hâle geldiği önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirmektedir. Yazara göre deprem, Türkiye'nin “eksik modernlik” sürecinin çarpıcı bir yansımasıdır. Rasyonel örgütlenme ilkelerinin yeterince kurumsallaşamamış olması, kamu yönetimindeki koordinasyon eksiklikleri ve liyakat sorunlarıyla birleşerek doğa kaynaklı bir tehlikenin büyük ölçekli bir afete dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu değerlendirme, afetlerin toplumsal, siyasal ve kurumsal koşullar tarafından şekillenen süreçler olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bozkurt'a (1999) göre depremin yıkıcı sonuçlarının ardında planlı kentleşme politikalarındaki eksiklikler, denetim mekanizmalarındaki yetersizlikler, rant odaklı imar uygulamaları ve kamusal yarardan çok bireysel çıkarları önceleyen bir toplumsal anlayış bulunmaktadır. Yazarın ifadesiyle, “bireysel çıkarı toplumsal çıkarın önüne koyan” anlayış (Bozkurt, 1999, s. 23), afet risklerinin büyümesine ve sonuçlarının ağırlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle 1999 Marmara Depremi, sadece bir yıkım değil, aynı zamanda uzun yıllar boyunca birikmiş yapısal sorunların görünür hâle geldiği toplumsal bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bozkurt, afetin ortaya çıkardığı kayıpların büyüklüğünü

toplumun kurumsal kapasitesi, yönetim anlayışı ve toplumsal dayanışma mekanizmalarındaki eksikliklerle ilişkilendirmektedir. Bu yönüyle Marmara Depremi, sadece belirli bir tarihsel dönemin afeti değil, Türkiye’de afet risklerinin nasıl toplumsal olarak üretildiğini ve derinleştirildiğini ortaya koyan önemli bir örnek niteliğindedir. Nitekim sonraki yıllarda yaşanan büyük depremler de afetsel olayların etkilerinin sadece tehlikenin büyüklüğüyle değil, toplumsal kırılganlıklar, yönetsel kapasite ve mekânsal planlama süreçleriyle yakından bağlantılı olduğunu göstermiştir (Bozkurt, 1999).

Göver’e (2023) göre 1999 Marmara Depremi, önceki depremlerden farklı olarak Türkiye’nin ekonomik ve endüstriyel açıdan en gelişmiş bölgelerinden birini etkilemiştir. Bu nedenle deprem sadece yerel bir sorun olarak görülmemiş; bütün ülkenin gündemine yerleşmiştir. Televizyon yayınlarının kesintisiz biçimde devam etmesi, afetsel olayın etkilerinin anlık olarak kamuoyuna aktarılması ve devlet kurumlarının yetersizliklerinin görünür hâle gelmesi, deprem sonrası toplumsal tartışmaların yönünü belirlemiştir. Marmara Depremi sonrasında afet yönetimi, yapı denetimi ve kentsel dönüşüm gibi konular daha yoğun biçimde tartışılmaya başlanmış olsa da aradan geçen yıllara rağmen Türkiye’de benzer sorunlar devam etmektedir. 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrasında yeniden gündeme gelen imar afları, denetimsiz yapılaşma, rant odaklı kentleşme ve kurumsal koordinasyon eksiklikleri, afetlerin toplumsal arka planında süreklilik gösteren yapısal sorunların bulunduğunu ortaya koymaktadır (Göver, 2023).

Bu noktada afetsel olayların neden olduğu yıkımı sadece teknik ve mühendislik eksiklikleri üzerinden değerlendirmek yeterli değildir. Çünkü afetsel olayların etkileri toplumsal yapı içerisinde eşit biçimde dağılmamaktadır. Toplumun farklı kesimleri aynı afeti farklı şekillerde deneyimlemektedir. Göver’in (2023) belirttiği gibi deprem kaynaklı kayıpların oluşumunda sosyokültürel özellikler, siyasal yaklaşımlar, toplumsal değerler ve gündelik yaşam pratikleri önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle afetler, aslında toplumdaki mevcut eşitsizliklerin görünür hâle geldiği dönemler olarak da değerlendirilebilir.

Bayhan’ın (2012) çalışması bu durumu daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Türkiye topraklarının yaklaşık %95’inin deprem kuşağı içerisinde bulunduğu, toprakların %44’ünün birinci derece deprem bölgesi olduğu ve nüfusun %55’i ile sanayinin %75’inin bu alanlarda yer aldığı düşünüldüğünde, deprem riski kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Bayhan’a göre deprem sonucunda ortaya çıkan yıkımların temel nedeni sadece fay hatlarının varlığı değildir. Fay hatları üzerine inşa edilen dayanıksız yapılar, yeterince denetlenmeyen inşaat süreçleri, kısa vadeli siyasal çıkarlarla uygulamaya konulan imar afları ve rant odaklı kentleşme politikaları, afet riskini

artıran temel unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle düşük gelirli grupların güvenli konutlara erişim imkânlarının sınırlı olması, afetlerin sınıfsal boyutunu görünür kılmaktadır. Bu nedenle deprem karşısındaki kırılganlık sadece coğrafi değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal olgudur (Bayhan, 2012).

Afetlerin toplumsal arka planını anlamada kentleşme süreçleri ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye’de özellikle 1950’lerden itibaren hızlanan iç göç hareketleri, kentlerin plansız biçimde büyümesine yol açmıştır. Kırsal alanlardan kentlere yönelen yoğun nüfus hareketleri, altyapı yatırımlarının yetersiz kaldığı, yapı denetiminin zayıf olduğu ve plansız yerleşimlerin yaygınlaştığı yeni kentsel alanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum afet riskinin toplumsal olarak üretilmesi sürecini hızlandırmıştır. Özügürlü’nün dikkat çektiği üzere, sosyolojik açıdan bakıldığında “doğal afette doğal olan hiçbir şey yoktur.” Bir doğa kaynaklı olayın bir afete dönüşmesi büyük ölçüde toplumsal ve ekonomik tercihlerle de ilişkilidir. Kentlerin taşıyamayacakları büyüklükte nüfus yoğunluğuna ulaşması, sanayi alanlarının yerleşim bölgeleriyle iç içe geçmesi, çevresel tahribatın yaygınlaşması ve kentsel mekânın piyasa dinamikleri doğrultusunda şekillendirilmesi, afet riskini sürekli yeniden üretmektedir (Özügürlü, 2012, s. 2-4).

Bu durumun somut örneklerinden biri 2011 Van Depremi’dir. Van Depremi sadece yüzlerce insanın yaşamını yitirdiği ve on binlerce konutun zarar gördüğü bir olay değil, aynı zamanda Türkiye’deki kentleşme ve afet ilişkisini gözler önüne seren önemli bir deneyimdir. Aykutanalp’in (2019) ortaya koyduğu bulgular, deprem öncesinde Van kentinde yaşanan plansız büyüme sürecinin, imar tadilatlarının ve yerel yönetimlerin afet hazırlığındaki eksikliklerinin afetin yıkıcı etkilerini artırdığını göstermektedir. Deprem sonucunda yaklaşık 170 bin kişinin kenti terk etmek zorunda kalması ve bir milyona yakın insanın doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmesi, depremin sadece maddi hasara yol açmadığını; aynı zamanda demografik ve toplumsal dönüşümleri de beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır (Aykutanalp, 2019).

Van örneği aynı zamanda afet ve yoksulluk arasındaki ilişkinin anlaşılması bakımından da önemlidir. Şahin ve Bilik’in (2024) araştırması, afetlerin toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren süreçler olduğunu göstermektedir. Araştırma bulgularına göre deprem öncesinde birçok katılımcı herhangi bir afet hazırlığı yapmamış ve deprem riskini düşük görmüştür. Ancak deprem sonrasında özellikle ekonomik açıdan dezavantajlı kesimler çok daha ağır sorunlarla karşılaşmıştır. Barınma, sağlık ve temel ihtiyaçlara erişim konularında yaşanan güçlükler, afetsel olayların yoksul kesimler üzerindeki etkisinin daha yıkıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece afet ve yoksulluk arasında karşılıklı

olarak birbirini besleyen bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır (Şahin ve Bilik, 2024).

Afetlerin toplumsal arka planını anlamada 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler, Türkiye'nin yakın tarihindeki en önemli deneyimlerden birini oluşturmaktadır. Etki alanının büyüklüğü, ortaya çıkardığı can ve mal kayıpları, milyonlarca insanı kapsayan sosyal sonuçları ve uzun vadeli etkileri nedeniyle bu depremler sadece afet yönetimi açısından değil, aynı zamanda sosyolojik açıdan da kapsamlı biçimde değerlendirilmesi gereken bir süreçtir. Düzenli'nin (2024) belirttiği gibi, depremlerden etkilenen on bir ilin toplam nüfusu yaklaşık 14 milyon kişiye ulaşmakta ve bu nüfus Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 16'sını oluşturmaktadır. Üstelik bu nüfusun büyük bölümünün kent merkezlerinde yaşıyor olması, afetlerin günümüzde giderek artan biçimde bir kentleşme sorunu hâline geldiğini göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine dayanan değerlendirmeler, yapı stokunun önemli bir kısmının güvenlik açısından sorunlu olduğunu ve ruhsatsız yapılaşmanın hâlen ciddi bir problem olmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, afetlerin sadece doğa kaynaklı olayların değil, aynı zamanda kent üretim süreçlerinin de sonucu olduğunu göstermektedir (Düzenli, 2024).

Bu noktada afetlerin toplumsal eşitsizliklerle ilişkisi daha görünür hâle gelmektedir. Çünkü afetsel olaylar herkesi aynı biçimde etkilememektedir. Aynı deprem, farklı toplumsal gruplar için farklı sonuçlar doğurmaktadır. Gelir düzeyi, eğitim durumu, yaş, engellilik, göçmenlik statüsü ve cinsiyet gibi değişkenler afet deneyiminin niteliğini belirleyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bu nedenle afetler çoğu zaman toplumdaki mevcut eşitsizliklerin görünür hâle geldiği ve hatta derinleştiği dönemler olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Şahin ve Bilik'in (2024) Van Depremi üzerine gerçekleştirdikleri çalışma ile Yelboğa'nın (2023) Kahramanmaraş Depremleri bağlamındaki değerlendirmeleri birlikte ele alındığında, afetlerin özellikle kırılgan gruplar üzerinde çok daha ağır sonuçlar doğurduğu görülmektedir.

Yelboğa'ya göre deprem toplumsal kırılganlıkları katlayan ikincil travma alanları da oluşturmaktadır. Bu durum özellikle çocuklar, yaşlılar, engelliler, kadınlar, göçmenler ve yoksullar açısından daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir çocuğun ebeveynlerini kaybetmesi, fiziksel yıkımın ötesinde uzun yıllar sürecek sosyal ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Benzer şekilde kronik hastalığı bulunan bir bireyin ilaçlarına erişememesi ya da hareket kabiliyeti sınırlı bir engellinin afetlerde temel hizmetlere ulaşamaması, afetlerin sadece ortak bir yıkım üretmediğini; aynı zamanda farklı toplumsal grupların sahip olduğu dezavantajları derinleştirdiğini göstermektedir. Bu nedenle afetsel olayların sonuçları değerlendirilirken sadece can kayıpları ya da

ekonomik zararlar değil, toplumsal kırılganlıkların afet sürecinde nasıl yeniden üretildiği de dikkate alınmalıdır (Yelboğa, 2023, s. 368).

Türkiye’deki afet deneyiminin önemli boyutlarından biri de göç ve göçmenlik olgusudur. Özellikle son yıllarda Türkiye’nin yoğun göç hareketlerine maruz kalması, afetsel olayın toplumsal etkilerinin değerlendirilmesinde yeni boyutların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kasapoğlu’nun (2024) belirttiği üzere, 6 Şubat Depremlerinden etkilenen bölgelerde yaklaşık 1,7 milyon geçici koruma altındaki uluslararası göçmen yaşamaktaydı. Bu nüfusun önemli bir kısmı zaten afetsel olay öncesinde ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı koşullarda yaşamını sürdürmekteydi. Özellikle düşük gelir düzeyi nedeniyle sağlıksız ve riskli konutlarda ikamet etmek zorunda kalan göçmenlerin deprem sırasında daha büyük kayıplar yaşadığı görülmüştür. Bu durum, afet riskinin yalnızca fiziksel çevreyle değil, toplumsal dışlanma süreçleriyle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Kasapoğlu, 2024).

Göçmenlerin afet deneyimi aynı zamanda afetlerin toplumsal dışlanma mekanizmalarıyla ilişkisini de görünür kılmaktadır. Afetlerde yardım mekanizmalarına erişim, bilgi edinme süreçleri, barınma olanakları ve sosyal destek ağlarından yararlanma gibi konularda göçmenlerin çeşitli güçlüklerle karşılaştıkları bilinmektedir. Bu durum afetsel olayların etkilerinin sadece afetsel olay anında ortaya çıkmadığını; afetsel olay sonrasında yeniden yapılanma süreçlerinde de devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla afetlerin toplumsal arka planını anlamak, sadece afetsel olay öncesi risk koşullarını değil, afetlerde ortaya çıkan sosyal eşitsizlikleri de dikkate almayı gerektirmektedir (Kasapoğlu, 2024; Yelboğa, 2023).

Kasapoğlu’nun (2024) çalışmasının dikkat çektiği bir diğer önemli nokta ise afetsel olayların sadece insanlar üzerindeki etkilerine odaklanmanın yetersiz olduğudur. Geleneksel afet çalışmalarında çoğu zaman insan merkezli bir yaklaşım benimsenmekte; hayvanlar, bitkiler ve ekolojik sistemler ikinci planda kalmaktadır. Oysa Kahramanmaraş Depremleri sonrasında tarım alanlarında meydana gelen hasarlar, zeytinliklerin ve kayısı bahçelerinin zarar görmesi, toprak yapısında ortaya çıkan değişiklikler ve tarımsal üretimde yaşanan kayıplar, afetsel olayların ekolojik sonuçlarının da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. FAO verilerine göre sadece tarımsal alanda meydana gelen fiziksel hasarın 1,3 milyar dolar düzeyinde olması, afetsel olayın çevresel boyutunun ekonomik ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymaktadır (Kasapoğlu, 2024).

Afetsel olayların uzun vadeli toplumsal etkileri incelendiğinde, gündelik hayatın yeniden kurulması süreci ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü afetsel olaylar sadece belirli bir anda ortaya çıkan olağanüstü olaylar değildir; aynı

zamanda insanların günlük yaşam rutinlerini köklü biçimde değiştiren süreçlerdir. Gökalp Yılmaz'ın (2023) vurguladığı gibi afetsel olaylar, bireylerin yaşam biçimlerinden çalışma hayatına, eğitim süreçlerinden aile ilişkilerine kadar pek çok alanda dönüşümlere yol açmaktadır. Barınma alanlarının değişmesi, iş yerlerinin kapanması, eğitim faaliyetlerinin aksaması ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sorunlar, afetsel olayların uzun süreli toplumsal etkilerinin başlıca örnekleridir.

Bu bağlamda afetlerde ortaya çıkan toplumsal yeniden yapılanma süreci sadece mekânların, konutların, binaların yeniden inşa edilmesini ifade etmemektedir. Aynı zamanda sosyal ilişkilerin, toplumsal rollerin ve gündelik yaşam alışkanlıklarının da yeniden düzenlenmesini kapsamaktadır. Nitekim deprem sonrasında başka şehirlere göç etmek zorunda kalan bireylerin yeni sosyal çevrelere uyum sağlaması, iş ve eğitim yaşamlarını yeniden kurmaları ve travmatik deneyimlerle baş etmeleri uzun zaman alan karmaşık süreçlerdir. Bu nedenle afetsel olayların etkileri, sadece afetsel olay anında ortaya çıkan kayıplar üzerinden değil, afetsel olay sonrasında yaşanan toplumsal dönüşümler üzerinden de değerlendirilmelidir (Gökalp Yılmaz, 2023; Düzenli, 2024).

Afetsel olayların toplumsal etkileri sadece yıkım ve kayıplarla sınırlı değildir. Aynı zamanda toplumsal dayanışma mekanizmalarını harekete geçirme potansiyeline de sahiptirler. Afet sosyolojisinin klasik çalışmalarında sıklıkla vurgulandığı üzere, afet dönemlerinde toplumlar çoğu zaman ortak tehdit karşısında dayanışma eğilimi göstermektedir. Türkiye örneğinde de bu durumun çeşitli örnekleri görülmektedir. Özellikle 6 Şubat Depremleri sonrasında ülkenin farklı bölgelerinden gelen yardım faaliyetleri, gönüllü çalışmalar ve sivil toplum girişimleri dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Selçuk'un (2024) çalışması, deprem sonrasında toplumun geniş kesimlerinin ortak bir yardım ve dayanışma duygusuyla hareket ettiğini göstermektedir. Normal zamanlarda farklı toplumsal kimlikler arasında görülebilen ayrışmaların, afetlerde belirli ölçüde geri plana itildiği ve ortak bir dayanışma kültürünün ortaya çıktığı görülmektedir (Selçuk, 2024).

Durkheim'ın toplumsal dayanışma yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, afetlerin ortak acı ve kaygılar etrafında kolektif duyguları güçlendirdiği söylenebilir. İnsanlar afet dönemlerinde sadece bireysel çıkarları doğrultusunda hareket etmemekte; aynı zamanda toplumsal bütünlüğü koruyacak davranışlar geliştirebilmektedir. Bu nedenle afetler, toplumsal dayanışmanın görünür hâle geldiği olağanüstü dönemler olarak da değerlendirilmektedir (Selçuk, 2024, s. 24-25).

Ancak afetlerin her zaman sadece dayanışma üretmediğini belirtmek gerekir. Dayanışma süreçleri çoğu zaman çeşitli gerilimleri de beraberinde getirmektedir. Selçuk'un (2024) araştırmasında görüldüğü üzere, yardım dağıtımındaki

eşitsizlik algıları, kaynakların paylaşımı konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve iletişim eksiklikleri afetlerde yeni toplumsal gerilim alanları oluşturabilmektedir. Katılımcıların önemli bir bölümü yardımların bölgelere eşit dağılmadığını düşünmekte ve bazı grupların diğerlerine göre daha fazla destek aldığını ifade etmektedir. Bu durum afetlerin sadece dayanışma değil, aynı zamanda çatışma ve hoşnutsuzluk üretme potansiyeline de sahip olduğunu göstermektedir (Selçuk, 2024, s. 29-31).

Türkiye’deki afet deneyiminin toplumsal arka planı değerlendirildiğinde, ortaya çıkan tablo afetlerin sadece doğa kaynaklı tehlikelerin sonucu olmadığını açık bir biçimde göstermektedir. Afetler, belirli bir coğrafyada meydana gelen fiziksel olaylar sonucunda ortaya çıkmakla birlikte, bu olayların hangi ölçüde yıkıcı sonuçlar doğuracağını belirleyen esas unsur toplumsal yapıdır. Bu nedenle aynı büyüklükteki bir deprem farklı ülkelerde, hatta aynı ülke içerisinde farklı toplumsal kesimlerde farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Afet sosyolojisinin temel tartışmalarından biri de tam olarak bu noktada şekillenmektedir. Bir doğa olayını afete dönüştüren şey, sadece olayın şiddeti değil; toplumun sahip olduğu kırılganlık düzeyi, kurumsal kapasitesi, ekonomik kaynakları ve sosyal örgütlenme biçimidir.

Türkiye örneğinde bu durum özellikle deprem deneyimleri üzerinden açık biçimde gözlemlenebilmektedir. Göver’in (2023) de vurguladığı gibi, Türkiye’nin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı büyük depremler incelendiğinde benzer sorunların tekrar tekrar ortaya çıktığı görülmektedir. Yapı güvenliği konusundaki eksiklikler, denetimsiz yapılaşma, imar afları, riskli alanlarda yoğun nüfus birikimi ve afet yönetimindeki koordinasyon problemleri farklı dönemlerde meydana gelen afetlerde benzer sonuçların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durum, afetlerin sadece doğa kaynaklı olaylar olmadığını, aynı zamanda toplumsal olarak üretilen risklerin bir sonucu olduğunu göstermektedir (Göver, 2023, s. 82-86).

Bu bağlamda Türkiye’deki afet deneyimi, aynı zamanda devlet-toplum ilişkilerinin gözlemlenebildiği önemli bir alan olarak değerlendirilebilir. Akgüngör’e (2010) göre afetler yalnızca yıkımların ve maddi hasarların yaşandığı dönemler değildir; aynı zamanda devletin kurumsal kapasitesinin, yönetsel yeterliliğinin ve siyasal meşruiyetinin sınıandığı toplumsal kriz anlarıdır. Nitekim Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan büyük afetler sonrasında kamuoyunda sadece afetin kendisi değil, afet karşısında gösterilen kurumsal performans da yoğun biçimde tartışılmıştır. Bu nedenle afetler, devlet ile toplum arasındaki ilişkinin görünür hâle geldiği, vatandaşların kamusal kurumlara yönelik güvenlerinin yeniden şekillendiği süreçler olarak değerlendirilebilir (Akgüngör, 2010, s. 1-4).

Özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında afet yönetimine ilişkin tartışmaların yeni bir boyut kazandığı görülmektedir. Bu deprem sadece binlerce insanın yaşamını yitirmesine neden olmamış; aynı zamanda Türkiye’de afet yönetimi anlayışının sorgulanmasına da yol açmıştır. Arama-kurtarma faaliyetlerinden kriz koordinasyonuna, yapı denetiminden risk yönetimine kadar birçok konu kamuoyunun gündemine taşınmıştır. 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında ortaya çıkan tablo, aradan geçen uzun yıllara rağmen bazı yapısal sorunların devam ettiğini göstermiştir. Bu durum, afetlerin teknik çözümler kadar toplumsal ve siyasal dönüşümleri de gerekli kılan süreçler olduğunu ortaya koymaktadır (Göver, 2023; Doğan, 2025).

Türkiye’deki afet deneyiminin anlaşılmasında kentleşme süreçleri de merkezi bir öneme sahiptir. Özellikle son yarım yüzyılda yaşanan hızlı kentleşme, nüfus yoğunlaşması ve mekânsal dönüşüm süreçleri afet riskinin toplumsal olarak üretilmesine katkıda bulunmuştur. Bu noktada Özüğurlu’nun (2012) yaklaşımı önemli bir açıklama çerçevesi sunmaktadır. Yazara göre afetleri sadece doğa kaynaklı olaylar üzerinden açıklamak, sorunun önemli bir kısmını görünmez hâle getirmektedir. Çünkü afetlerin yıkıcı sonuçları büyük ölçüde ekonomik ve siyasal kararların ürünüdür. Kentlerin plansız biçimde büyümesi, çevresel kaynakların aşırı kullanımı, sanayi alanlarının yerleşim bölgeleriyle iç içe geçmesi ve rant merkezli kent politikaları, afet riskinin süreklilik kazanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle afetler, modern kentleşme süreçlerinin ortaya çıkardığı yapısal sorunlardan bağımsız düşünülemez (Özüğurlu, 2012, s. 2-4).

Bu yaklaşım aynı zamanda afetlerin sınıfsal boyutunu da görünür kılmaktadır. Bayhan’ın (2012) belirttiği gibi afetsel olaylar toplumun farklı kesimlerini farklı biçimlerde etkilemektedir. Ekonomik kaynaklara erişim düzeyi, bireylerin afetsel olay öncesindeki yaşam koşullarını ve afetlerdeki toparlanma kapasitelerini doğrudan şekillendirmektedir. Daha güvenli konutlarda yaşama imkânına sahip olan gruplar afetsel olaylardan daha sınırlı düzeyde etkilenirken, ekonomik açıdan dezavantajlı kesimler çoğu zaman daha riskli alanlarda yaşamakta ve afetlerde daha uzun süreli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Van Depremi üzerine yapılan araştırmalar da bu durumu doğrulamaktadır. Şahin ve Bilik’in (2024) ortaya koyduğu bulgular, yoksulluğun afet riskini artırdığını, afetlerin ise mevcut yoksulluğu daha da derinleştirdiğini göstermektedir. Böylece afet ve yoksulluk arasında karşılıklı olarak birbirini besleyen bir döngü ortaya çıkmaktadır.

Benzer bir durum Kahramanmaraş Depremleri sonrasında da gözlemlenmiştir. Yelboğa’nın (2023) işaret ettiği kesişimsellik yaklaşımı, afetlerin farklı toplumsal dezavantajları nasıl bir araya getirdiğini anlamak açısından önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Çocuklar, yaşlılar, engelliler,

kadınlar, göçmenler ve yoksullar gibi gruplar, afetsel olaylardan sadece doğrudan etkiler bakımından değil; sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan da daha ağır biçimde etkilenmektedir. Dolayısıyla afetsel olayların etkileri değerlendirilirken sadece toplam can kayıplarına veya ekonomik zararlara odaklanmak yeterli değildir. Toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerinde nasıl yeniden üretildiğinin de dikkate alınması gerekmektedir (Yelboğa, 2023, s. 368).

Türkiye'nin afet deneyiminde dikkat çeken bir diğer unsur ise zorunlu göç hareketleridir. Büyük afetler sonrasında milyonlarca insanın yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalması, afetlerin demografik sonuçlarını da görünür hâle getirmektedir. Van Depremi sonrasında yaşanan kitlesel hareketlilik (Aykutalp, 2019) ile Kahramanmaraş depremleri sonrasında ortaya çıkan nüfus hareketleri (Düzenli, 2024) karşılaştırıldığında, afetlerin toplumsal mekânı da yeniden şekillendirdiği görülmektedir. İnsanların yaşadıkları şehirlerden ayrılması, yeni kentlere yerleşmesi ve yeni sosyal ağlar kurması uzun vadeli toplumsal dönüşümler oluşturmaktadır. Bu nedenle afetler aynı zamanda nüfus hareketlerinin ve mekânsal yeniden yapılanmanın da önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır.

Afetlerin toplumsal arka planına ilişkin değerlendirmelerde dayanışma kültürü de önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye toplumunda afet dönemlerinde ortaya çıkan yardımlaşma ve dayanışma pratikleri, toplumsal bütünleşmenin önemli göstergeleri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 1999 Marmara Depremi, 2011 Van Depremi ve 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrasında görülen gönüllü faaliyetler, sivil toplum girişimleri ve bireysel yardım kampanyaları bu durumun somut örneklerini oluşturmaktadır. Selçuk'un (2024) çalışması, afet dönemlerinde ortaya çıkan kolektif dayanışmanın toplumun farklı kesimlerini ortak bir amaç etrafında bir araya getirebildiğini göstermektedir. Ortak acı, ortak kaygı ve ortak sorumluluk duygusu, afetlerde toplumsal dayanışmayı güçlendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır (Selçuk, 2024, s. 22-25).

Bununla birlikte afetler toplumsal gerilimleri de görünür hâle getirmektedir. Yardımların dağıtımı, kaynakların paylaşımı, yeniden inşa süreçleri ve kamusal hizmetlerin sunumu gibi konular zaman zaman toplumsal hoşnutsuzlukların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Selçuk'un (2024) araştırmasında katılımcıların önemli bir kısmının yardım dağıtımlarında eşitsizlik olduğunu düşünmesi, afetlerde dayanışma ve çatışma süreçlerinin bir arada var olabileceğini göstermektedir. Bu durum afetlerin toplumsal yapıyı sadece birleştiren değil, aynı zamanda mevcut gerilimleri görünür kılan olaylar olduğunu da ortaya koymaktadır (Selçuk, 2024, s. 29-31).

Bu bağlamda Türkiye’deki afet deneyimi, sadece depremlerden, sellerden ya da diğer doğa kaynaklı tehlikelerden oluşan bir tarih değildir. Bu deneyim aynı zamanda kentleşme politikalarının, ekonomik eşitsizliklerin, sınıfsal farklılıkların, göç süreçlerinin, siyasal tercihlerin, kurumsal yapıların ve kültürel değerlerin iç içe geçtiği karmaşık bir toplumsal süreçtir. Erzincan’dan Marmara’ya, Van’dan Kahramanmaraş’a uzanan afet deneyimleri incelendiğinde, afetlerin sadece doğanın değil toplumun da ürünü olduğu açık biçimde görülmektedir (Akgüngör, 2010; Bayhan, 2012; Özügurlu, 2012; Aykutalp, 2019; Göver, 2023; Gökalp Yılmaz, 2023; Yelboğa, 2023; Şahin ve Bilik, 2024; Düzenli, 2024; Kasapoğlu, 2024; Selçuk, 2024; Doğan, 2025).

Bu nedenle Türkiye’de afet deneyiminin toplumsal arka planını anlamak, afetleri talihsizlik ya da kaçınılmaz doğa olayları olarak değerlendiren yaklaşımların ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Afetsel olayların neden olduğu yıkımların önemli bir bölümü, toplumsal olarak üretilen kırılganlıkların sonucudur. Dolayısıyla afet riskini azaltmaya yönelik politikaların da sadece teknik önlemlerle sınırlı kalmaması; sosyal adalet, planlı kentleşme, etkin denetim, kapsayıcı sosyal politikalar ve güçlü kurumsal kapasite gibi unsurları içeren bütüncül bir perspektifle geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde Türkiye’nin tarihsel afet deneyiminden çıkarılacak dersler kalıcı toplumsal dönüşümlere dönüştürülebilir.

Türkiye’deki afet deneyimi bütüncül bir perspektifle değerlendirildiğinde toplumsal yapının işleyişini, devlet-toplum ilişkilerini, ekonomik örgütlenmeyi ve gündelik yaşam pratiklerini görünür kılan karmaşık süreçler olduğu anlaşılmaktadır. Erzincan’dan Marmara’ya, Van’dan Kahramanmaraş’a uzanan tarihsel deneyim incelendiğinde, afetlerin her seferinde farklı toplumsal koşullar içerisinde ortaya çıkmasına rağmen benzer yapısal sorunları görünür hâle getirdiği görülmektedir. Bu durum, Türkiye’de afetlerin sadece jeolojik gerçekliklerle açıklanamayacağını, aynı zamanda tarihsel olarak biriken toplumsal kırılganlıkların ürünü olduğunu göstermektedir.

Bu noktada afet sosyolojisinin temel tartışmalarından biri olan “doğal afet” kavramı yeniden düşünülmelidir. Çünkü afet literatüründe giderek daha fazla kabul gören yaklaşım, afetlerin doğal değil, toplumsal olarak üretilen bir olgu olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla afet doğal değil toplumsaldır. Bir deprem, sel ya da heyelan fiziksel bir olay olabilir; ancak bu olayların kitlesel can kayıplarına dönüşmesi toplumsal süreçlerle ilgilidir. Aynı büyüklükteki bir deprem farklı ülkelerde veya aynı ülkenin farklı bölgelerinde çok farklı sonuçlara neden olabilmektedir. Bunun temel nedeni, toplumların sahip oldukları ekonomik kaynaklar, kurumsal kapasiteler, yerleşim biçimleri ve sosyal politikalar arasındaki farklılıklardır. Dolayısıyla afetleri anlamak için sadece fay hatlarına

değil, aynı zamanda kentleşme süreçlerine, gelir dağılımına, siyasal tercihlere ve yönetsel yapılara da bakmak gerekmektedir (Özügurlu, 2012; Bayhan, 2012; Göver, 2023).

Türkiye deneyimi bu yaklaşımı doğrulayan çok sayıda örnek sunmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca meydana gelen büyük depremler incelendiğinde, yıkımın en yoğun biçimde hissedildiği alanların çoğu zaman plansız kentleşmenin, yetersiz denetimin ve ekonomik eşitsizliklerin yoğun olduğu bölgeler olduğu görülmektedir. Özellikle 1999 Marmara Depremi ve 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrasında yürütülen tartışmalar, depremin kendisinden çok yapı güvenliği, imar politikaları, denetim mekanizmaları ve afet yönetimi kapasitesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum, afetsel olayların neden olduğu kayıpların önemli bir bölümünün aslında önlenabilir olduğunu göstermektedir (Göver, 2023; Doğan, 2025).

Afetlerin toplumsal olarak üretilen risklerle ilişkisi, Türkiye'nin kentleşme deneyiminde daha da görünür hâle gelmektedir. Özellikle 1950 sonrasında hızlanan göç hareketleriyle birlikte kentlerin kontrolsüz biçimde büyümesi, afet riskinin mekânsal olarak yeniden üretilmesine neden olmuştur. Plansız yerleşimler, altyapı yetersizlikleri, ruhsatsız yapılaşma ve rant eksenli kentsel gelişme politikaları, birçok yerleşim alanını afetler karşısında kırılgan hâle getirmiştir. Bu bağlamda afetler, modernleşme ve kentleşme süreçlerinin beklenmeyen yan ürünleri olarak da değerlendirilebilir. Kentlerin büyümesi ekonomik kalkınmayı desteklerken aynı zamanda yeni risk alanları üretmekte ve milyonlarca insanı potansiyel afet tehlikeleriyle karşı karşıya bırakmaktadır (Özügurlu, 2012; Aykotalp, 2019; Düzenli, 2024).

Bununla birlikte Türkiye'deki afet deneyimi, toplumsal eşitsizliklerin afet süreçlerindeki belirleyici rolünü de ortaya koymaktadır. Afetler çoğu zaman "herkesi eşit etkileyen" bir olgu olarak algılansa da ampirik araştırmalar bunun aksini göstermektedir. Van Depremi üzerine yapılan çalışmalar (Aykotalp, 2019; Şahin ve Bilik, 2024), düşük gelirli grupların afetsel olaylardan daha ağır biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Kahramanmaraş Depremleri sonrasında yürütülen araştırmalar, çocukların, yaşlıların, engellilerin, kadınların, göçmenlerin ve yoksulların afet sürecinde çok daha kırılgan konumda bulunduğunu göstermektedir (Kasapoğlu, 2024; Yelboğa, 2023). Böylece afetlerin sadece mevcut eşitsizlikleri görünür kılmadığı, aynı zamanda bu eşitsizlikleri yeniden ürettiği ve derinleştirdiği anlaşılmaktadır.

Bu noktada afetlerin sınıfsal boyutu daha belirgin hâle gelmektedir. Bayhan'ın (2012) işaret ettiği gibi ekonomik kaynaklara erişim düzeyi, bireylerin afetsel olay öncesindeki yaşam koşullarını olduğu kadar afetlerde toparlanma kapasitelerini de belirlemektedir. Güvenli konutlarda yaşama, sigorta

sistemlerinden yararlanma, alternatif barınma olanaklarına erişebilme veya başka bir bölgeye göç edebilme kapasitesi büyük ölçüde ekonomik kaynaklarla ilişkilidir. Bu nedenle afetsel olayların etkileri, toplumsal sınıflar arasında eşit biçimde dağılmamaktadır. Daha yoksul kesimler çoğu zaman daha riskli bölgelerde yaşamakta, afetsel olay sonrasında ise toparlanma süreçlerinde daha fazla güçlük yaşamaktadır. Böylece afetler, toplumsal eşitsizliklerin en görünür hâle geldiği dönemlere dönüşmektedir (Bayhan, 2012; Şahin ve Bilik, 2024; Yelboğa, 2023).

Türkiye’deki afet deneyiminin önemli boyutlarından biri de toplumsal hafıza ile ilişkilidir. Her büyük afet, sadece etkilenen bireylerin değil, toplumun tamamının hafızasında iz bırakmaktadır. 1939 Erzincan Depremi, 1999 Marmara Depremi, 2011 Van Depremi ve 2023 Kahramanmaraş Depremleri farklı kuşakların kolektif hafızasında önemli yer edinmiştir. Ancak dikkat çekici olan nokta, bu hafızanın her zaman kalıcı kurumsal dönüşümlere yol açmamasıdır. Afetlerde ortaya çıkan yoğun farkındalık zamanla zayıflayabilmekte ve risk azaltmaya yönelik politikalar gündemin gerisine düşebilmektedir. Göver’in (2023) vurguladığı üzere, 1999 Marmara Depremi sonrasında yoğun biçimde tartışılan birçok yapısal sorunun 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrasında yeniden gündeme gelmesi, toplumsal hafızanın kurumsal öğrenmeye dönüşmesinde önemli eksiklikler bulunduğunu göstermektedir.

Afetler aynı zamanda siyasal süreçlerle de yakından ilişkilidir. Akgüngör’ün (2010) belirttiği gibi afetler, devletlerin ve yönetsel seçkinlerin meşruiyetinin sınıandığı kritik dönemlerdir. Afetlerde yürütülen müdahale faaliyetleri, yardım organizasyonları ve yeniden yapılanma süreçleri, kamu kurumlarının kapasitesine ilişkin toplumsal değerlendirmeleri doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle afetler siyasal sonuçlar da doğuran toplumsal bir olgudur. Nitekim dünyanın farklı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de afetler sonrasında kamu yönetimi, merkezi ve yerel yönetimlerin performansı ve kriz yönetimi becerileri yoğun biçimde tartışılmaktadır. Bu durum, afetlerin devlet-toplum ilişkilerini yeniden şekillendirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir (Akgüngör, 2010; Gökalp Yılmaz, 2023).

Öte yandan afetlerin sadece yıkım ve kriz üretmediği de görülmektedir. Türkiye’nin afet deneyiminde dikkat çeken unsurlardan biri, güçlü dayanışma pratiklerinin ortaya çıkabilmesidir. Özellikle Marmara, Van ve Kahramanmaraş depremleri sonrasında görülen gönüllülük faaliyetleri, yardım kampanyaları ve sivil toplum girişimleri toplumun kolektif hareket etme kapasitesini göstermiştir. Selçuk’un (2024) çalışması, afet dönemlerinde insanların ortak acı ve ortak sorumluluk duygusu etrafında bir araya gelebildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum Durkheim’in dayanışma anlayışıyla da uyumludur. Afetler, toplumsal

bütünleşmenin ve kolektif bilincin görünür hâle geldiği özel dönemler olabilmektedir. Ancak aynı süreç içerisinde kaynak dağılımı, yardım organizasyonları ve yeniden yapılanma faaliyetleri etrafında çeşitli gerilimlerin ortaya çıkabilmesi, dayanışma ve çatışmanın afet deneyiminde eş zamanlı olarak var olabildiğini göstermektedir (Selçuk, 2024).

Afetsel olayların toplumsal sonuçları sadece insanların yaşamlarıyla da sınırlı değildir. Son yıllarda gelişen eleştirel yaklaşımlar, afetsel olayların ekolojik etkilerini de görünür kılmaktadır. Kasapoğlu'nun (2024) çalışması, Kahramanmaraş Depremlerinin sadece insan topluluklarını değil, hayvanları, bitkileri ve doğal çevreyi de derinden etkilediğini göstermektedir. Tarımsal üretimde yaşanan kayıplar, toprak yapısındaki değişimler ve çevresel tahribatlar, afetlerin insan merkezli yaklaşımlarla tam olarak anlaşılamayacağını ortaya koymaktadır. Bu nedenle afetlerin toplumsal arka planı kadar ekolojik arka planının da dikkate alınması gerekmektedir (Kasapoğlu, 2024).

Sonuç olarak Türkiye'deki afet deneyimi, jeolojik gerçekliklerle toplumsal süreçlerin kesiştiği karmaşık bir alanı ifade etmektedir. Erzincan'dan Marmara'ya, Van'dan Kahramanmaraş'a uzanan tarihsel çizgi, afetlerin sadece doğanın değil; kentleşme politikalarının, ekonomik eşitsizliklerin, siyasal tercihlerin, toplumsal değerlerin ve kurumsal yapıların da ürünü olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Türkiye'de afet deneyiminin toplumsal arka planını anlamak, afetleri talihsizlik veya kaçınılmaz doğa kaynaklı olaylar olarak yorumlayan yaklaşımların ötesine geçmeyi gerektirir. Afetsel olayların yıkıcı sonuçlarını azaltabilmek için sadece teknik önlemler almak yeterli değildir; aynı zamanda sosyal adaletin güçlendirilmesi, eşitsizliklerin azaltılması, planlı kentleşmenin sağlanması, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve afet bilincinin toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline getirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin tarihsel afet deneyimi, bu dönüşümün sadece bir tercih değil, toplumsal sürdürülebilirlik açısından zorunlu bir gereklilik olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır (Akgüngör, 2010; Bayhan, 2012; Özügür, 2012; Aykutalp, 2019; Göver, 2023; Gökalep Yılmaz, 2023; Yelboğa, 2023; Şahin ve Bilik, 2024; Düzenli, 2024; Kasapoğlu, 2024; Selçuk, 2024; Doğan, 2025).

6.2. Türkiye'de Afet Yönetiminin Dönüşümü

Türkiye'nin afet deneyimi sadece afetsel olayların toplumsal etkileri açısından değil, afetlere yönelik kurumsal ve yönetsel yaklaşımların dönüşümü bakımından da önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan büyük depremler, afet yönetimi anlayışının yeniden şekillenmesine yol açmış ve her büyük afetsel olay sonrasında yeni düzenlemelerin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte afet yönetimindeki dönüşüm doğrusal bir süreç

olarak ilerlememiş, farklı dönemlerde kriz yönetimi, zarar azaltma, risk yönetimi ve dirençlilik gibi farklı yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında yaşanan kurumsal değişimler, Türkiye’de afet yönetiminin en önemli kırılma noktalarından birini oluşturmuştur (Akgüngör, 2010; Göver, 2023).

Türkiye’de depremler sonucunda ortaya çıkan can kayıpları ve yıkımların nedenleri incelendiğinde, bunların sadece doğa kaynaklı süreçlerle açıklanamayacağı görülmektedir. Deprem olayının afete dönüşmesinde çok boyutlu yapısal ve toplumsal etkenler belirleyici rol oynamaktadır. Göver’e (2023) göre yapıların deprem yönetmeliklerine uygun biçimde inşa edilmemesi, yapı denetim süreçlerindeki eksiklikler ve özellikle zemin özelliklerinin yeterince dikkate alınmaması, afet riskini artıran temel unsurlar arasında yer almaktadır. Buna ek olarak imar afları yoluyla mühendislik standartlarını karşılamayan yapılara kullanım izni tanınması, mevcut yapı stokunun kırılganlığını artırmaktadır. Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık’ın (2023) belirttiği üzere, kent planlama süreçlerinin ekonomik ve siyasal çıkar ilişkilerinden etkilenmesi, yatay mimari yerine yüksek katlı yapılaşmanın teşvik edilmesi ve vatandaşların yapı güvenliğini ikinci planda bırakarak konutları çoğunlukla yatırım aracı olarak değerlendirmesi de risk üretim süreçlerinin önemli parçalarını oluşturmaktadır. Bu nedenle afet yönetimi sadece afetsel olay sonrasında müdahale etmeyi değil, afet riskini üreten toplumsal ve yapısal koşulları dönüştürmeyi de kapsamak zorundadır (Göver, 2023; Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023).

Türkiye’de uzun yıllar boyunca hâkim olan afet yönetimi anlayışı büyük ölçüde kriz yönetimi ekseninde şekillenmiştir. Bu yaklaşımda afetsel olay öncesi hazırlık ve risk azaltma faaliyetlerinden çok, afetlerde yürütülecek yardım ve müdahale çalışmaları ön plana çıkmıştır. Akgüngör’ün (2010) çalışması, bu dönemin toplumsal ve siyasal karakterini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Yazara göre Cumhuriyet tarihi boyunca büyük depremler sonrasında tekrar eden bir “geleneksel afet şeması” oluşmuştur. Bu şemada afet, çoğunlukla ülkenin çevresel bölgelerinde meydana gelen olağanüstü bir olay olarak sunulmakta; müdahale süreci büyük ölçüde kamu kurumlarının sorumluluğunda yürütülmekte ve devlet, tüm eksikliklerine rağmen toplumu koruyan ve krizleri çözen merkezi bir aktör olarak temsil edilmektedir. Bu durum afet yönetiminin devlet merkezli bir anlayışla şekillendiğini göstermektedir (Akgüngör, 2010, s. 5-6).

Ancak 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremleri bu anlayışta köklü bir değişimin başlangıcını oluşturmuştur. Cumhuriyet tarihinin en büyük afetlerinden biri olarak kabul edilen Marmara Depremi, sadece neden olduğu can ve mal kayıplarıyla değil, afet yönetimindeki eksiklikleri görünür kılması

bakımından da bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle özel televizyon kanallarının afet bölgesinden kesintisiz yayın yapması, kamu kurumlarının müdahaledeki gecikmelerini ve koordinasyon sorunlarını doğrudan toplumun gündemine taşımıştır. Böylece afet yönetimi ilk kez geniş kitleler tarafından tartışılan bir kamu politikası alanına dönüşmüştür. Akgüngör'e (2010) göre bu süreç, geleneksel afet söyleminin çözülmesine ve devlet merkezli yaklaşımın sorgulanmasına yol açmıştır. Aynı dönemde binlerce gönüllünün afet bölgesine giderek arama-kurtarma ve yardım çalışmalarına katılması ise Türkiye'de sivil toplumun afet yönetimindeki görünürlüğünü önemli ölçüde artırmıştır (Akgüngör, 2010, s. 6-7).

Marmara Depremi sonrasında afet yönetimi alanında gerçekleştirilen reformlar, Türkiye'nin kriz yönetiminden risk yönetimine geçiş sürecini başlatmıştır. Göver'in (2023) belirttiği gibi, Türkiye'de afetlere ilişkin ilk kapsamlı düzenlemeler 1939 Erzincan Depremi sonrasında ortaya çıkmış, daha sonra 7269 sayılı Kanun ve çeşitli yönetmeliklerle geliştirilmiştir. Ancak afet yönetiminde gerçek anlamda kurumsal dönüşüm 1999 sonrasında yaşanmıştır. Bu süreçte afet yönetiminde görevli farklı kurumlar arasındaki koordinasyon sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla 2009 yılında 5902 sayılı Kanun ile Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurulmuştur. Böylece afet yönetimine ilişkin yetki ve sorumluluklar tek çatı altında toplanmış, afetsel olay öncesi hazırlık, zarar azaltma, müdahale ve iyileştirme süreçlerinin bütüncül biçimde yürütülmesi hedeflenmiştir (Göver, 2023, s. 49-53).

AFAD'ın kurulmasıyla birlikte afet yönetiminde sadece müdahaleye odaklanan yaklaşım terk edilmeye başlanmış ve risk yönetimi anlayışı ön plana çıkmıştır. Bu değişim aynı zamanda uluslararası afet politikalarındaki dönüşümle de paralellik göstermektedir. Varol ve Buluş Kırıkkaya'nın (2017) belirttiği üzere, Hyogo Eylem Çerçevesi (2005-2015) ve Sendai Afet Risklerini Azaltma Çerçevesi (2015-2030), afetlere müdahaleden çok afet risklerinin azaltılmasına vurgu yapmaktadır. Türkiye de bu uluslararası stratejileri benimseyen ilk ülkeler arasında yer almış ve AFAD koordinasyonunda çeşitli ulusal programlar geliştirmiştir. Bu kapsamda Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP), Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP), Türkiye Afet Yönetim Stratejisi Belgesi (TAYSB), Bütünleşik Afet Risk Haritaları Projesi, Türkiye Afet Bilgi Bankası (TABB) ve çeşitli erken uyarı sistemleri hayata geçirilmiştir. Böylece afet yönetimi sadece afetsel olay sonrasında müdahale eden bir sistem olmaktan çıkarılarak riskleri önceden belirlemeyi ve azaltmayı amaçlayan bir yapıya dönüştürülmeye çalışılmıştır (Varol ve Buluş Kırıkkaya, 2017, s. 2-4).

Bu dönüşüm sürecinin önemli bileşenlerinden biri de STK'ların afet yönetimindeki rolünün artmasıdır. Ok Şehitoğlu'nun (2023) vurguladığı gibi,

1999 depremleri sonrasında afetler sadece teknik veya yönetsel bir sorun olarak değil, aynı zamanda devlet-sivil toplum ilişkileri ve demokratik katılım açısından da değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu süreçte arama-kurtarma faaliyetlerinden insani yardımlara, psikososyal destek çalışmalarından geçici barınma hizmetlerine kadar birçok alanda STK'lar daha görünür hale gelmiştir. Özellikle TAMP'ın uygulanmaya başlamasıyla birlikte kamu kurumları, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve bireyler afet yönetiminin önemli paydaşları olarak tanımlanmıştır. Böylece afet yönetimi çok aktörlü ve katılımcı bir yapıya dnşmştir (Ok şehitoğlu, 2023, s. 338-342).

Ancak 6 şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri, Türkiye'de afet yönetiminde gerçekleştirilen bütün bu dönüşümlerin uygulamadaki karşılığını test eden en büyük sınavlardan biri olmuştur. On bir ili etkileyen, binlerce insanın yaşamını doğrudan değiştiren ve Cumhuriyet tarihinin en büyük afetlerinden biri olarak değerlendirilen bu olgu, afet yönetimi sisteminin güçlü ve zayıf yönlerini aynı anda ortaya çıkarmıştır. Göver'in (2023) belirttiği gibi, deprem öncesinde hazırlanan birçok risk raporuna rağmen bazı bölgelerde gerekli önlemlerin yeterince uygulanmamış olması, risk yönetiminin hâlen önemli eksiklikler taşıdığını göstermektedir. Benzer şekilde deprem sonrasında yaşanan koordinasyon sorunları, arama-kurtarma ekiplerinin yetersizliği ve müdahalede yaşanan gecikmeler yoğun tartışmalara neden olmuştur (Göver, 2023, s. 52-53).

Bununla birlikte Doğan'ın (2025) değerlendirmeleri, Kahramanmaraş Depremlerinin aynı zamanda çok aktörlü afet yönetimi modelinin önemini ortaya koyduğunu göstermektedir. Bölgenin genişliği, iki büyük depremin kısa süre arayla artarda meydana gelmesi ve yerel kapasitenin büyük ölçüde zarar görmesi nedeniyle sadece kamu kurumlarının müdahalesi yeterli olmamıştır. Bu süreçte STK'lar, gönüllüler, yerel dayanışma ağları ve uluslararası yardım ekipleri önemli roller üstlenmiştir. Birtakım kuruluşların faaliyetleri ile uluslararası arama-kurtarma ekiplerinin katkıları, afet yönetiminde işbirliğinin önemini bir kez daha göstermiştir. Böylece afet yönetiminin sadece merkezi kurumların değil, farklı toplumsal aktörlerin ortak çabalarıyla yürütülebilecek bir süreç olduğu daha açık biçimde ortaya çıkmıştır (Doğan, 2025).

Sonuç olarak Türkiye'de afet yönetimi, devlet merkezli kriz yönetimi anlayışından risk yönetimi ve dirençlilik odaklı daha bütüncül bir yapıya doğru önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Ancak Marmara Depremi ile başlayan bu dönüşüm sürecinin henüz tamamlandığını söylemek mümkün değildir. Kahramanmaraş Depremleri, afet yönetiminde önemli kurumsal ilerlemeler sağlanmış olsa da risk azaltma, hazırlık, koordinasyon ve uygulama süreçlerinde hâlen geliştirilmesi gereken alanlar bulunduğunu göstermiştir. Bu nedenle Türkiye'nin afet yönetimi deneyimi, bir taraftan kurumsal öğrenme ve

dönüşümün, diğer taraftan ise devam eden yapısal sorunların birlikte var olduğu dinamik bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu süreçte afetlere dirençli toplumlar oluşturabilmek, sadece teknik kapasitenin artırılmasını değil; kamu kurumları, yerel yönetimler, üniversiteler, özel sektör, STK'lar ve vatandaşlar arasında sürdürülebilir bir işbirliği kültürünün geliştirilmesini de gerektirmektedir.

Türkiye'de afet yönetiminin dönüşümü, sadece yeni kurumların kurulması veya yeni mevzuat düzenlemelerinin yapılmasıyla açıklanabilecek bir süreç değildir. Bu dönüşüm aynı zamanda afetlerin algılanış biçimindeki değişimi de yansıtmaktadır. Afetler artık sadece müdahale edilmesi gereken olağanüstü olaylar değil; riskleri önceden belirlenebilen, etkileri azaltılabilen ve toplumun tüm kesimlerinin ortak sorumluluğunda bulunan yönetim alanları olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle geleceğin afet politikaları, merkezi kurumların kapasitesi kadar yerel toplulukların, sivil toplumun ve vatandaşların afetlere hazırlık düzeyi tarafından da şekillenecektir.

6.3. Türkiye'de Afet Sosyolojisinde Güncel Tartışmalar

Türkiye'de afet sosyolojisinin gelişimi, afetlerin sadece doğa kaynaklı ve teknik olaylar olarak değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik boyutları bulunan süreçler olarak ele alınmaya başlanmasıyla yakından ilişkilidir. Her ne kadar Anadolu coğrafyası tarih boyunca çok sayıda deprem, sel, heyelan, kuraklık ve salgın gibi afetlerle karşı karşıya kalmış olsa da bu olayların yol açtığı afetlerin sosyal bilimler perspektifiyle incelenmesi oldukça yeni bir gelişmedir. Uzun yıllar boyunca afetler ağırlıklı olarak mühendislik, jeoloji, mimarlık ve kamu yönetimi disiplinlerinin çalışma alanı içerisinde değerlendirilmiş; afetsel olayların toplumsal etkileri ise çoğu zaman ikincil bir konu olarak görülmüştür. Ancak özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında yaşanan dönüşüm, afetlerin toplumsal yapıyı, siyasal süreçleri, gündelik yaşamı ve kurumlar arası ilişkileri etkileyen karmaşık olgular olduğunu görünür hale getirmiştir. Bu süreç, Türkiye'de afet sosyolojisinin bağımsız bir çalışma alanı olarak gelişmesinin önünü açmıştır (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023; Yerlikaya Şaşmaz, 2022).

Türkiye'nin afet sosyolojisi açısından önemli bir araştırma sahası oluşturmasının temel nedenlerinden biri, ülkenin çok çeşitli afet türlerinin meydana gelmesine elverişli bir coğrafyada yer almasıdır. Aktif fay hatları, farklı iklim kuşaklarının etkisi, kuraklık riskleri, taşkın alanları, heyelan bölgeleri ve zaman zaman karşılaşılan salgınlar, afetsel olayların toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini sürekli olarak gündemde tutmaktadır. Can'ın (2022) belirttiği gibi Türkiye'de deprem, sel, çığ, salgın hastalıklar ve terör gibi çok farklı afet

deneyimlerinin yaşanmasına rağmen, afet-toplum ilişkisini sosyolojik açıdan ele alan çalışmalar uzun yıllar boyunca sınırlı kalmıştır. Oysa afetsel olayların neden olduğu toplumsal sonuçların anlaşılabilmesi için toplumsal yapıların, kültürel değerlerin, kurumların ve insan davranışlarının da incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle afet sosyolojisi Türkiye açısından akademik bir tercih değil, toplumsal bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Can, 2022).

Türkiye’de afet sosyolojisinin gelişiminde depremler belirleyici rol oynamaktadır. Anadolu’nun deprem kuşağında yer alması nedeniyle tarih boyunca çok sayıda büyük deprem meydana gelmiş, bu depremler toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır. Özellikle 1939 Erzincan Depremi, 1999 Marmara Depremi ve 2023 Kahramanmaraş Depremleri, meydana getirdikleri can kayıpları ve toplumsal etkiler nedeniyle Türkiye’nin afet deneyiminde özel bir yere sahiptir. Bu durum, ülkede gelişen afet sosyolojisi literatürünün de büyük ölçüde deprem merkezli bir karakter kazanmasına neden olmuştur. Nitekim Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık’ın (2023) gerçekleştirdikleri bibliyometrik inceleme, Türkiye’de afetlerin sosyal boyutuna ilişkin araştırmaların önemli bir bölümünün deprem deneyimleri etrafında şekillendiğini göstermektedir (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023, s. 827-829).

Türkiye’de afet sosyolojisinin gelişiminde en önemli kırılma noktası kuşkusuz 1999 Marmara Depremi olmuştur. Bu deprem, sadece büyük bir afet olarak değil, aynı zamanda afetlere ilişkin yerleşik düşünce biçimlerini sorgulatan bir toplumsal olgu olarak değerlendirilmiştir. Deprem sonrasında ortaya çıkan yüksek can kayıpları, afet yönetimindeki koordinasyon sorunları, kamu kurumlarının müdahale kapasitesine yönelik eleştiriler ve STK’ların görünürlüğünün artması, afetlerin sosyal bilimler perspektifiyle incelenmesini zorunlu hale getirmiştir. Yerlikaya Şaşmaz’ın (2022) belirttiği gibi Marmara Depremi, afetleri sadece fiziksel tehlikeler olarak değerlendiren yaklaşımın sorgulanmasına ve afetlerin toplumsal boyutlarını merkeze alan yeni çalışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreç aynı zamanda afet sosyolojisinin Türkiye’de kurumsallaşmasının da başlangıcı olarak değerlendirilebilir (Yerlikaya Şaşmaz, 2022, s. 84-86).

Bu dönüşüm sadece akademik ilginin artmasına yol açmamış, aynı zamanda afetlerin nasıl tanımlandığı ve yorumlandığına ilişkin yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Akgüngör’ün (2010) çalışması bu açıdan önemli bir katkı sunmaktadır. Yazar, özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında medya söylemlerinde meydana gelen değişimi inceleyerek afetlerin sadece doğa kaynaklı olaylar değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal anlamlar taşıyan süreçler olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Deprem sonrasında geliştirilen “sivil toplum” söylemi, sadece yardım faaliyetlerini tanımlayan bir

çerçeve olmamış; aynı zamanda devletin afet yönetimindeki eksikliklerine yönelik eleştirilerin ve toplumsal dönüşüm taleplerinin meşrulaştırılmasında önemli bir işlev görmüştür. Bu nedenle afetler farklı toplumsal aktörlerin anlam yüklediği ve çeşitli amaçlarla kullandığı toplumsal süreçlerdir. Dombrowsky'nin ifadesiyle, “afeti tanımlayanlar, böylelikle ondan nasıl yararlanacaklarını da ifade etmiş olurlar” (Dombrowsky, 1998; akt. Akgüngör, 2010, s. 6).

Türkiye’de 1999 sonrasında gelişen afet sosyolojisi literatürü incelendiğinde, ilk dönem çalışmaların ağırlıklı olarak afetsel olay sonrası travma, psikolojik etkiler, devletin müdahale kapasitesi ve STK’ların faaliyetleri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Gökalp Yılmaz’ın (2021a) belirttiği gibi, Türkiye’de afet çalışmaları uzun süre depremle özdeşleştirilmiş ve afet kavramı büyük ölçüde deprem deneyimi üzerinden tanımlanmıştır. Ancak AFAD tarafından tanımlanan ve Türkiye’de rastlanan çok sayıda farklı afet türü bulunmaktadır ve bunların önemli bir kısmı meteorolojik veya çevresel kökenlidir. Buna rağmen afet sosyolojisi çalışmalarında deprem merkezli yaklaşım baskınlığını sürdürmüştür. Bu durum bir yandan önemli bir bilgi birikimi oluştururken, diğer yandan afetlerin farklı toplumsal boyutlarının yeterince incelenememesine neden olmuştur (Gökalp Yılmaz, 2021a).

Benzer biçimde Gökalp Yılmaz (2021b), Türkiye’deki afet sosyolojisi çalışmalarının büyük ölçüde afetsel olay sonrasındaki travmatik süreçlere odaklandığını, ancak toplumsal değişme, uyum mekanizmaları, toplumsal dirençlilik ve afetsel olay sonrası yeniden yapılanma gibi konuların görece sınırlı biçimde ele alındığını belirtmektedir. Fakat afetler sadece yıkım ve kayıp süreçleri değildir; aynı zamanda toplumların yeniden örgütlenmesini, yeni dayanışma biçimlerinin ortaya çıkmasını ve sosyal ilişkilerin dönüşmesini sağlayan süreçlerdir. Bu nedenle afet sosyolojisinin sadece kriz anlarına değil, afetsel olay öncesi hazırlık süreçlerine, risk algısına, toplumsal dirençliliğe ve afetsel olay sonrası yeniden yapılanma deneyimlerine de yönelmesi gerekmektedir (Gökalp Yılmaz, 2021b, s. 119-126).

Bununla birlikte son yıllarda Türkiye’de afet sosyolojisinin araştırma gündeminin önemli ölçüde genişlemektedir. Covid-19 pandemisi, iklim değişikliği kaynaklı afetler, göç ve afet ilişkisi, kırılgan grupların deneyimleri, toplumsal eşitsizlikler, risk algısı, dayanışma ağları ve dirençlilik gibi konular giderek daha fazla çalışılmaya başlanmıştır. Özellikle 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrasında yürütülen araştırmalar, afetlerin yıkımın yanında göç, yoksulluk, toplumsal dışlanma, toplumsal hafıza, psikososyal iyileşme ve afet yönetişimi gibi çok boyutlu süreçlere de odaklanmaktadır. Böylece afet sosyolojisi, deprem sonrası travma çalışmalarının ötesine geçerek daha kapsamlı

ve disiplinlerarası bir araştırma alanına dönüşmektedir (Kolay Çepni ve Varlıklar Demirkazık, 2023; Can, 2022).

Bu bağlamda Türkiye’de afet sosyolojisinin gelişimi, ülkenin tarihsel afet deneyimleriyle yakından bağlantılıdır. Özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında ivme kazanan çalışmalar, afetlerin toplumsal olarak üretilen, toplumsal olarak deneyimlenen ve toplumsal sonuçlara neden olan süreçler olduğunu ortaya koymuştur. Bu doğrultuda literatürün önemli ölçüde deprem merkezli bir karakter taşıdığı, diğer afet türlerinin ve afetsel olayların uzun dönemli toplumsal etkilerinin görece sınırlı biçimde ele alınmıştır. Buna rağmen son yıllarda afet sosyolojisinin araştırma gündeminin genişlediği ve Türkiye’de bağımsız bir uzmanlık alanı olarak giderek daha güçlü biçimde kurumsallaştığı söylenebilir. Bu gelişim, gelecekte afetlerin toplumsal boyutlarına ilişkin daha kapsamlı, karşılaştırmalı ve teorik açıdan derinlikli çalışmaların yapılması için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Türkiye’de afet sosyolojisinin gelişimiyle birlikte araştırma gündemi de önemli ölçüde çeşitlenmiştir. İlk dönem çalışmalar büyük ölçüde afetsel olayların neden olduğu fiziksel yıkım, psikolojik travma ve afet yönetimindeki eksiklikler üzerine yoğunlaşırken, günümüzde afetler çok daha geniş bir toplumsal bağlam içerisinde ele alınmaktadır. Özellikle 1999 Marmara Depremi, Covid-19 pandemisi ve 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrasında gerçekleştirilen çalışmalar; toplumsal değişim, göç, kırılganlık, dirençlilik, toplumsal hafıza, dayanışma ağları, afet eğitimi, sivil toplum, risk algısı ve gündelik hayatın yeniden inşası gibi konuların afet sosyolojisinin temel tartışma alanları hâline geldiğini göstermektedir. Böylece Türkiye’de afet sosyolojisi, afetsel olayların sadece sonuçlarını inceleyen bir alan olmaktan çıkarak afetlerin toplumsal yaşamı nasıl dönüştürdüğünü anlamaya çalışan çok boyutlu bir araştırma alanına dönüşmektedir.

Türkiye’de afet sosyolojisinin güncel tartışmalarından biri, afetlerin ve afetsel olayların toplumsal değişim meydana getirme kapasitesi üzerine odaklanmaktadır. Özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında kamuoyunda depremin Türkiye için bir dönüm noktası olacağı yönünde güçlü beklentiler oluşmuştur. Afetsel olay sonrasında medya ve kamuoyu tarafından değişime dair sıklıkla kullanıldığı ifadeler, depremin yalnızca maddi hasar değil aynı zamanda toplumsal ve siyasal dönüşüm sağlayacak bir olgu olarak görülmüştür. Akgüngör’ün (2010) ayrıntılı biçimde ortaya koyduğu üzere, deprem sonrasında birçok toplumsal aktör Türkiye’nin artık eskisi gibi olmayacağını savunmuş; deprem, kimi zaman Berlin Duvarı’nın yıkılışına ya da Boston Çay Partisi’ne benzetilerek tarihsel bir kırılma noktası olarak değerlendirilmiştir.

Ancak takip eden yıllarda ortaya çıkan tablo, afetlerin tek başına köklü toplumsal dönüşümler sağlamadığını göstermiştir. Akgüngör'ün (2010) vurguladığı gibi depremin birinci ve ikinci yıldönümlerinde yapılan değerlendirmelerde “aynı hamam aynı tas”, “ders alınmadı” ve “her şey eskisi gibi” şeklindeki ifadelerin öne çıkması, beklenen dönüşümlerin gerçekleşmediğine yönelik yaygın bir kanaatin oluştuğunu göstermektedir. Bu durum afet sosyolojisindeki temel tartışmalardan biriyle örtüşmektedir. Nitekim Akgüngör, Lovekamp'tan hareketle belirttiği gibi afetler çoğu zaman toplumu kökten değiştirmekten çok, zaten var olan toplumsal eğilimleri hızlandırmaktadır. Türkiye örneğinde de afetsel olay sonrasında ortaya çıkan eleştirel söylemler ve reform talepleri zaman içerisinde zayıflamış, devlet-toplum ve medya-siyaset ilişkileri büyük ölçüde eski işleyişine dönmüştür. Bu nedenle güncel afet sosyolojisi çalışmalarında afetler, toplumsal dönüşümün nedeni olmaktan çok mevcut toplumsal yapıları görünür kılan ve bazı eğilimleri hızlandıran süreçler olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye’de afetlerle ilgili son yıllarda öne çıkan bir diğer tartışma alanı afetlerin ve afetsel olayların neden olduğu nüfus hareketleri ve göç süreçleridir. Özellikle 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri, Cumhuriyet tarihinin en büyük iç göç hareketlerinden birini ortaya çıkarmıştır. Düzenli'nin (2024) belirttiği gibi deprem sonrasında yaklaşık 2,5 milyon insan yer değiştirmiş, ilk aşamada 1,3 milyondan fazla kişi farklı kentlere göç etmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar sonraki aylarda geri dönüşler başlamış olsa da bu süreç sadece mekânsal bir hareketlilik olarak değerlendirilmemektedir.

Afet sosyolojisi açısından göç, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin yeniden kurulması, aidiyet duygularının değişmesi ve toplumsal hafızanın yeniden şekillenmesi anlamına gelmektedir. Deprem sonrasında yaşanan zorunlu yer değiştirmeler, bireylerin sosyal ağlarını kaybetmelerine, çalışma hayatlarının kesintiye uğramasına ve yeni çevrelere uyum sağlamak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Düzenli'nin (2024) çalışması ayrıca afetlerin çalışma yaşamındaki güvencesizlikleri derinleştirdiğini ve özellikle kırılgan gruplar açısından yeni eşitsizlikler üretebildiğini göstermektedir. Bu nedenle afet-göç ilişkisi günümüzde sadece nüfus hareketleri üzerinden değil, toplumsal yeniden yapılanma süreçleri bağlamında da ele alınmaktadır.

Türkiye’deki güncel afet tartışmalarında dayanışma ve sivil toplum konusu önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında ortaya çıkan gönüllü hareketler ve STK’ların görünürlüğü, afetlerin devlet-toplum ilişkileri açısından yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Can'ın (2022) vurguladığı gibi, AKUT başta olmak üzere çeşitli STK’ların afetsel olay sonrasında üstlendikleri roller, Türkiye’de sivil toplumun toplumsal meşruiyetini

önemli ölçüde artırmıştır. Bu süreç aynı zamanda merkezi devletin afet yönetimindeki kapasitesinin sorgulanmasına da neden olmuştur.

Günümüzde afet sosyolojisinde dayanışma sadece olumlu bir toplumsal süreç olarak ele alınmamaktadır. Selçuk'un (2024) Kahramanmaraş Depremleri sonrasında gerçekleştirdiği araştırma, afet dönemlerinde güçlü dayanışma pratiklerinin ortaya çıktığını ancak bu süreçlerin aynı zamanda çeşitli gerilimleri de beraberinde getirebildiğini göstermektedir. Yardımların dağıtımında yaşanan adaletsizlik algıları, bölgesel farklılıklar ve dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması gibi durumlar, dayanışma süreçlerinin çatışma potansiyeli de taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle güncel çalışmalar, afet dönemlerinde sadece dayanışmanın değil, dayanışmanın nasıl örgütlendiğinin de önemli olduğunu vurgulamaktadır (Selçuk, 2024).

Benzer biçimde Ok Şehitoğlu'nun (2023) çalışması, afetlerde etkin rol oynayan STK'ların misyon ve vizyonlarını inceleyerek dayanışmanın kurumsal boyutuna dikkat çekmektedir. Araştırma bulguları, günümüzde afet alanında faaliyet gösteren kuruluşların sadece yardım sağlamayı değil, aynı zamanda dirençli toplumlar oluşturmayı ve farklı aktörler arasında işbirliği geliştirmeyi hedeflediklerini göstermektedir. Bu durum, afet yönetiminin giderek daha fazla yönetim temelli ve çok aktörlü bir yapıya dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Türkiye'de afet sosyolojisinin son yıllardaki en önemli kuramsal tartışmalarından biri de kırılganlık ve dirençlilik kavramları etrafında şekillenmektedir. Gökalp Yılmaz'ın (2023) belirttiği gibi afetsel olayların sonuçlarını belirleyen temel unsur, toplumların sahip oldukları kırılganlık ve dirençlilik düzeyleridir. Bu çerçevede afetler karşısında en fazla zarar gören grupların genellikle yoksullar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve sosyal açıdan dışlanmış kesimler olduğu görülmektedir. Kırılganlık sadece ekonomik yetersizliklerden kaynaklanmamakta; yaş, cinsiyet, sınıf, sağlık durumu ve sosyal izolasyon gibi farklı değişkenlerin kesişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık dirençlilik, afetsel olay sonrasında toplumların ne kadar hızlı toparlanabildiğini ve yaşamlarını yeniden örgütleyebildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle güncel afet sosyolojisi çalışmaları, afetlerin kendisinden çok toplumların afetlere karşı ne kadar dirençli olduğu sorusuna odaklanmaktadır (Gökalp Yılmaz, 2023).

Benzer biçimde Göver, Türkiye'deki deprem kayıplarını sadece teknik eksikliklerle açıklamamanın yetersiz olduğunu vurgulayarak risk üretim süreçlerinin kültürel ve toplumsal boyutlarına dikkat çekmektedir. Yazarın ortaya koyduğu nepotizm, rant ilişkileri, imar afları, söylem-eylem tutarsızlıkları ve kısa yoldan kazanç elde etmeyi teşvik eden kültürel örüntüler, afetlerin toplumsal olarak nasıl üretildiğini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Böylece güncel

afet tartışmaları, afetleri sadece doğal tehlikeler değil aynı zamanda toplumsal olarak üretilen riskler olarak değerlendirmektedir (Göver, 2023).

Türkiye’de afet sosyolojisinin yeni yönelimlerinden biri de afetlerin bireylerin anlam dünyalarında oluşturduğu dönüşümlere odaklanmaktadır. Gökalp Yılmaz’ın (2025) önerdiği fenomenolojik ve etnometodolojik yaklaşım, afetlerin sadece kurumsal veya yapısal sonuçlarını değil, bireylerin yaşadıkları deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını da incelemeyi önermektedir. Bu yaklaşıma göre afetsel olay sonrasında insanlar sadece evlerini, işlerini veya yakınlarını kaybetmezler; aynı zamanda gündelik hayatlarını anlamlandırmalarını sağlayan bilgi stokları da sarsılır. Bireyler yaşam, ölüm, dayanışma, güvenlik ve gelecek gibi kavramları yeniden tanımlamak zorunda kalırlar. Bu nedenle afetsel olay sonrası toplumsal hayatın yeniden kurulması sadece yapıların yeniden inşa süreçleriyle değil, bireylerin ve grupların anlam dünyalarının yeniden oluşturulmasıyla da ilişkilidir. Günümüzde afet sosyolojisinin giderek daha fazla mikro düzeyli çalışmalara yönelmesi, bu dönüşümün önemli göstergelerinden biridir.

Türkiye’deki güncel afet tartışmalarının bir diğer önemli boyutunu afet eğitimi ve toplumsal hazırlık oluşturmaktadır. Afetsel olayların neden olduğu kayıpların azaltılmasında sadece kurumsal kapasitenin değil, bireylerin afetlere hazırlık düzeylerinin de belirleyici olduğu kabul edilmektedir. Avcı’nın üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışma, bireylerin yaşadıkları çevrede çok sayıda afet riskini fark edebildiklerini ancak afet bilincinin yeterince gelişmediğini göstermektedir. Katılımcıların afet risklerinin temel nedenleri arasında bilinç eksikliği, denetim yetersizliği ve afet gerçekliğinin yeterince önemsememelerini göstermeleri dikkat çekicidir. Bu bulgu, Türkiye’nin uzun yıllardır afetlerle karşı karşıya olmasına rağmen kalıcı bir afet kültürünün tam anlamıyla oluşturulmadığını göstermektedir. Bu nedenle güncel çalışmalar, okul temelli eğitimlerin yaygınlaştırılmasını, toplum temelli afet eğitimlerini ve bireylerin yaşadıkları çevredeki riskleri tanımlarını sağlayacak katılımcı yöntemlerin geliştirilmesini önermektedir (Avcı, 2023).

Türkiye’de afet sosyolojisinin güncel araştırma gündemi, afetlerin sadece fiziksel sonuçlarına odaklanan yaklaşımların ötesine geçmektedir. Günümüzde afetler; toplumsal değişim, göç, dayanışma, kırılabilirlik, dirençlilik, risk toplumu, gündelik hayatın yeniden inşası, sivil toplum, afet eğitimi ve toplumsal hazırlık gibi çok sayıda tema üzerinden tartışılmaktadır. Bu durum afet sosyolojisinin Türkiye’de giderek olgunlaşan ve kuramsal çeşitliliği artan bir araştırma alanına dönüştüğünü göstermektedir. Özellikle 1999 Marmara Depremi ile başlayan ve 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrasında daha da hızlanan bu süreç, afetlerin sadece doğa kaynaklı bir olgu değil; toplumsal olarak üretilen, toplumsal olarak

deneyimlenen ve toplumsal olarak yönetilen süreçler olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de afet sosyolojisinin geleceği, afetlerin teknik boyutları kadar toplumsal, kültürel ve siyasal boyutlarını da birlikte ele alan disiplinlerarası çalışmaların güçlenmesine bağlı görünmektedir.

Bozkurt’un (1999) 17 Ağustos Marmara Depremi üzerine yaptığı değerlendirmeler, afetlerin sadece doğa kaynaklı süreçlerin sonucu olmadığını; toplumsal, kurumsal ve yönetsel yapıların bu sürecin etkisini belirleyici biçimde şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede afetlerde devlet kurumlarına duyulan güvenin azalması, buna karşılık STK’ların daha güvenilir aktörler olarak görülmesi ve zamanla yaşanan toplumsal “unutma” eğilimi, yazarın temel bulguları arasında yer almaktadır. Ayrıca planlama eksiklikleri, denetim zafiyetleri ve rant odaklı kentleşme anlayışı gibi yapısal sorunlar, afetin yıkıcılığını artıran temel faktörler olarak vurgulanmaktadır. Bu bulgular ışığında 1999 Marmara Depremi ile 2023 Kahramanmaraş depremleri karşılaştırıldığında, benzer yapısal sorunların farklı biçimlerde devam ettiği görülmektedir. Her iki afette de kamu kurumlarının kriz yönetimi kapasitesi ve koordinasyon süreçleri tartışma konusu olmuş; sivil toplum ve gönüllü ağlar müdahale sürecinde önemli roller üstlenmiştir. Bununla birlikte, yapılaşma politikaları, denetim mekanizmaları ve risk azaltma uygulamalarına ilişkin eleştirilerin 2023 sonrasında da yeniden gündeme gelmesi, 1999’dan bu yana dile getirilen sorunların önemli ölçüde sürdüğüne işaret etmektedir. Öte yandan her iki dönemde de afetsel olay sonrasında ortaya çıkan güçlü toplumsal duyarlılığın zaman içinde zayıflaması ve risk bilincinin gündelik yaşam içerisinde geri plana itilmesi dikkat çekmektedir. Bu durum, Türkiye’de afetlere ilişkin temel sorunun sadece teknik kapasiteyle sınırlı olmadığını; aynı zamanda toplumsal hafıza, kurumsal süreklilik ve yönetim pratikleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu açıdan 1999 ve 2023 depremleri, farklı tarihsel bağlamlara sahip olsalar da Türkiye’de afet risklerinin üretim biçimleri açısından önemli süreklilikler barındırmaktadır.

BÖLÜM VII

GELECEĞİN AFETLERİ VE SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Toplumsal değişim ve dönüşümle birlikte toplumları derinden etkileyen yeni afetsel olaylar ortaya çıkmaktadır. Ancak afet tanımı üzerinde bir uzlaşma olmadığı için bu ortaya çıkan olayların afetlere neden olup olmadığı, ortaya çıkardığı etkilerin afet kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği belirsizliğini korumaktadır. Quarantelli'ye (2005) göre araştırmacıların farklı fikirlere sahip olmasının temel nedenlerinden birinin olayın can kayıplarına neden olup olmadığıdır. Bazı olaylar büyük ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurmalarına rağmen afet olarak kabul edilip edilmeyecekleri konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu kapsamda bazı olguların afet olup olmadığı tartışılmaya devam etmektedir. Yazara göre, AIDS salgını, bilgisayar ve yüksek teknoloji ağ arızaları, biyogenetik mühendislik kazaları ve kasıtlı ya da kazara gerçekleşen büyük ölçekli gıda ve içecek zehirlenmeleri bu olgulara örnek verilebilir. Bu tür olayların ayırt edici yönlerinden biri, çoğunlukla belirli bir yerel topluluğa doğrudan bağlı olmaksızın ortaya çıkmaları ve sosyal bağlamda zaman ve mekân boyutlarıyla tanımlanabilmeleridir. Genellikle ani can kayıpları ya da önemli fiziksel yaralanmalarla sonuçlanmasalar ve büyük ölçekli maddi yıkımlara neden olmasalar da, toplumsal işleyişte belirgin aksamalara yol açabilmekte, ekonomik açıdan kayda değer maliyetler doğurmakta ve bireyler üzerinde önemli düzeyde psikolojik etkiler bırakabilmektedirler.

Boin (2005), afet literatürünün uzun süre ağırlıklı olarak deprem, sel ve kasırga gibi doğa kaynaklı olaylara odaklandığını, bunun ise çağdaş toplumların karşı karşıya kaldığı yeni risk ve tehdit biçimlerini yeterince açıklayamadığını belirtmektedir. Yazara göre terör saldırıları, salgın hastalıklar, ekonomik krizler, siber tehditler ve kritik altyapı sistemlerinde meydana gelen büyük ölçekli arızalar, geleneksel afet anlayışının sınırlarını zorlayan olaylar arasında yer almaktadır. Boin, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarının afet kavramının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyduğunu vurgulamaktadır. Ona göre mevcut afet tanımları, uçakların Dünya Ticaret Merkezi kulelerine çarpmasıyla yaşanan yıkımı afet olarak nitelendirmekte zorlanmasa da, aynı kavramsal çerçeve bilgisayar virüslerinin yayılması, finansal sistemlerin çökmesi ya da aşırı sıcak hava dalgaları gibi olayları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle afet çalışmalarının, sadece doğa kaynaklı olaylarla sınırlı kalmayıp modern toplumların karşılaştığı çok boyutlu ve karmaşık krizleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir (Boin, 2005, s. 153-154).

Rosenthal (1998), afet tanımına ilişkin tartışmaların sadece mevcut veya geçmiş deneyimlerle sınırlandırılmayacağını, gelecekte ortaya çıkacak afet türlerinin de dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre afetleri ani başlangıçlı, belirli bir coğrafyayla sınırlı ve doğa kaynaklı ya da teknolojik kökenli olaylar olarak ele alan geleneksel yaklaşım, modern toplumların karşı karşıya olduğu karmaşık krizleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Rosenthal’a göre geleceğin afetlerini anlamak için üç temel dönüşüm alanına odaklanmak gerekmektedir: afetlerin sınır aşan bir karakter kazanması, medya aracılığıyla toplumsal olarak yeniden üretilmesi ve giderek daha fazla siyasal mücadelelere konu olması.

İlk olarak, geleceğin afetleri giderek daha fazla transnasyonal bir nitelik kazanacaktır. Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık süreçleri nedeniyle bir ülkede ortaya çıkan krizler, kısa sürede sınırları aşarak başka ülkeleri ve hatta kıtaları etkileyebilmektedir. Rosenthal, bu durumu Çernobil nükleer kazası ve İsviçre’deki Sandoz kimyasal kazası örnekleriyle açıklar. Çernobil’de meydana gelen radyasyon sızıntısı Avrupa’nın geniş bir bölümünü etkilerken, Sandoz kazasının neden olduğu kimyasal kirlilik Ren Nehri boyunca birçok ülkeye yayılmıştır. Bu örnekler, afetlerin artık sadece yerel ya da ulusal ölçekli olaylar olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. İkinci olarak Rosenthal, afetlerin giderek daha fazla medyalaştığını ileri sürmektedir. Thomas Teoreminden hareketle, bir durumun medya tarafından afet olarak tanımlanmasının, o olayın toplumsal ve siyasal sonuçlar bakımından gerçek bir afete dönüşmesine yol açabileceğini belirtir. Bu çerçevede afetsel olayların etkisi sadece maddi zararlarla değil, kamuoyunda nasıl algılandıklarıyla da şekillenmektedir. Küresel medya kuruluşlarının bir krize yoğun ilgi göstermesi, olayın uluslararası gündeme taşınmasına ve önemli siyasi sonuçlar doğurmasına neden olabilir. Bu nedenle, görece sınırlı can kaybına yol açan ancak yoğun medya ilgisi gören bir rehine krizi veya uçak kaçırma olayı, daha büyük insani kayıplara neden olan fakat medyada yeterince yer bulamayan bir sel afetinden daha fazla “afet” olarak algılanabilmektedir. Üçüncü olarak Rosenthal, geleceğin afetlerinin artan ölçüde siyasileşeceğini vurgular. Afetler sadece insani ve teknik sorunlar değil, aynı zamanda siyasi mücadelelerin ve meşruiyet tartışmalarının da konusu hâline gelmektedir. Afetsel olay sonrasında sorumluluğun kime ait olduğu, hangi aktörlerin suçlanacağı ve krizden kimin siyasi kazanç elde edeceği gibi sorular ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte çerçeveleme ve suçlama mekanizmaları belirleyici rol oynar. Rosenthal, geleceğin afetlerini anlamak için yalnızca maddi hasar, can kaybı veya teknik nedenlere odaklanan geleneksel afet tanımlarının yeterli olmadığını savunmaktadır. Ona göre afetler, sınırları aşan etkileri bulunan, medya aracılığıyla toplumsal anlam kazanan ve yoğun siyasi

mücadelelere konu olan olaylar olarak yeniden kavramsallaştırılmalıdır. Bu yaklaşım, afetlerin giderek daha karmaşık ve çok boyutlu bir toplumsal olgu hâline geldiğini ortaya koymaktadır (Rosenthal, 1998).

İnce'ye (2020a) göre, Modern Çağ, toplumsal hayatın birçok alanında olduğu gibi afetlerin yapısında da önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Geleneksel dönemde afetler daha çok doğa kaynaklı iken, Modern Çağla birlikte nükleer, biyolojik, kimyasal ve endüstriyel kazalar gibi insan kaynaklı afetler ortaya çıkmış; ayrıca doğa kaynaklı afetsel olayların yıkıcı etkileri de artmıştır. Bu dönüşümün önemli boyutlarından biri, afetlerin artık sadece yerel düzeyde kalmayıp küreselleşme ile birlikte küresel nitelik kazanmasıdır. Küreselleşme, insanlara çeşitli fırsatlar sunarken, artan insan hareketliliği nedeniyle salgın hastalıkların, çevre kirliliğinin ve teknik arızaların daha hızlı yayılmasına da zemin hazırlamaktadır. Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkıp kısa sürede tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını, yerel bir tehlikenin küresel bir afete dönüşmesinin en belirgin örneklerinden biridir. Modern çağda afetlerin yapısını dönüştüren bir diğer unsur ise teknoloji ile afet arasındaki çift yönlü ilişkidir. Teknoloji bir yandan afetlerin önlenmesi ve etkilerinin azaltılmasına katkı sağlarken, diğer yandan yeni risk alanları oluşturarak afetlerin kaynağı haline gelebilmektedir. İşbölümü ve araçsal akıl temelinde örgütlenen modern toplumlar, artan bağımlılık ilişkileri ve yeni risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle kentleşme, nüfusun ve sanayi faaliyetlerinin belirli alanlarda yoğunlaşması nedeniyle bu bölgeleri kitlesel afetlere karşı daha kırılgan hale getirmektedir. Afetler tüm toplumları etkileyen olgular olsa da, bireylerin ve toplumların sahip olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklar afetsel olaylardan etkilenme düzeylerini farklılaştırmaktadır. Tehlikeli bölgelerde yaşayan, bilgi ve beceri açısından dezavantajlı olan veya yeterli maddi imkânlara sahip olmayan birey ve topluluklar afetlere karşı daha savunmasız durumdadır. Bu nedenle modern çağda afetlerle mücadele sadece teknolojik çözümlerle sınırlandırılmaz; toplumsal eşitsizlikleri dikkate alan, küresel iş birliğini güçlendiren ve risk toplumunun gerekliliklerine uygun bütüncül politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

7.1. Yeni Risk Alanları ve Afetsel Süreçler: İklim Değişikliği, Savaş ve Terör Saldırıları

İklim değişikliği, sadece çevresel bir sorunun ötesinde, doğa ve insan sistemleri üzerinde oluşturduğu çok boyutlu etkiler nedeniyle bir afet biçimi olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, insan faaliyetleriyle tetiklenen iklim değişikliği, sel, kuraklık, sıcak hava dalgaları ve orman yangınları gibi doğa kaynaklı afetlerin hem sıklığını hem de şiddetini artırarak hibrit bir afet niteliği

kazanmaktadır. İklim değişikliğinin etkileri çevresel boyutla sınırlı kalmayıp insan sağlığı üzerinde de önemli sonuçlar doğurmaktadır. Artan sıcaklıklar, uzun süreli kuraklıklar ve ekstrem hava olayları; solunum yolu hastalıkları ile sıtma, dang humması, kolera ve tifo gibi bulaşıcı hastalıkların yayılımını artırmakta, ayrıca beslenme yetersizlikleri ve ruh sağlığı sorunlarına zemin hazırlamaktadır. Bu etkiler özellikle yaşlılar, çocuklar, kronik hastalığı bulunan bireyler ve sosyoekonomik açıdan dezavantajlı gruplar gibi kırılgan nüfuslarda daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Küresel ölçekte değerlendirildiğinde, 2000-2019 yılları arasında doğa kaynaklı afetsel olaylardan yaklaşık 4 milyar insanın etkilendiği görülmekte olup, bu dönemde sel, fırtına, ekstrem sıcaklıklar, heyelan, kuraklık ve orman yangınları en sık karşılaşılan afet türleri arasında yer almaktadır. Türkiye özelinde ise 2000’li yıllardan itibaren meteorolojik afetlerde artış gözlenmiş, özellikle 2021 yılı bu artışın en yoğun yaşandığı dönem olarak öne çıkmıştır; bu süreçte en yaygın çevresel afet türünü şiddetli yağış ve sel olayları oluştururken, bunu fırtına ve dolu olayları takip etmiştir (Çakır ve İnce, 2025, s. 130-134).

Küresel ölçekte yaşanan nüfus artışı, sanayileşmenin hız kazanması, tüketim merkezli yaşam tarzlarının yaygınlaşması ve ekonomik faaliyetlerin çevresel sınırları dikkate almadan sürdürülmesi, atmosferdeki sera gazı yoğunluğunun giderek artmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, küresel ulaşım ve ticaret ağlarının genişlemesi de karbon emisyonlarının yükselmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Atmosferde biriken sera gazlarının etkisiyle ortaya çıkan küresel ısınma, günümüzde dünyanın birçok bölgesinde kuraklık, su kaynaklarının azalması, sel afetleri ve diğer çevresel sorunlar şeklinde kendini göstermektedir. Bu gelişmeler sadece ekosistemleri tehdit etmekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik yaşam üzerinde de önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle küresel ısınma, çağımızın en önemli çevre sorunlarından biri olarak kabul edilmekte ve hem bilimsel hem de politik tartışmaların merkezinde yer almaktadır (Birekul, 2020, s. 156).

Modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı küresel ısınma ve iklim değişikliği sorunları, insanlığın doğa ile kurduğu ilişkinin yeniden sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Günümüzde yaşanan çevresel krizler, çoğu zaman doğa kaynaklı süreçlerin kaçınılmaz sonuçları olarak değerlendirilse de, bu sorunların temelinde insanın doğayı algılama ve kullanma biçimi bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, günümüz dünyasını tehdit eden pek çok çevresel afet türünün kaynağı doğanın kendisi değil, insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki dönüştürücü ve tahrip edici etkileridir (Birekul, 2020, 158). Nitekim Quarantelli, Boin ve Lagadec (2018, s. 62), yeni afet türlerinin eskilerinin yerini almadığını, aksine eski tehditler ile yeni kırılganlıkların birleşiminden ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Başka bir

ifadeyle, günümüz dünyasını tehdit eden pek çok çevresel afet türünün kaynağı doğanın kendisi değil, insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki dönüştürücü ve tahrip edici etkileridir.

Özellikle ekonomik büyüme, teknolojik ilerleme ve tüketim odaklı yaşam anlayışı doğrultusunda şekillenen modern toplumlar, doğa kaynaklarını sınırsızmış gibi kullanarak ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Bu süreç sadece çevresel sistemleri değil, aynı zamanda bireylerin günlük yaşamlarını ve toplumsal yapıları da derinden etkilemektedir. Sürdürülebilir ve yaşanabilir bir gelecek üzerine geliştirilen söylemler, mevcut yaşam biçimlerinin önemli ölçüde gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Birekul, 2020, s. 158). Nitekim Perry (2018, s. 14), günümüz afet araştırmalarında afetlerin neredeyse tamamının insan iradesine dayandığı konusunda yaygın bir fikir birliği oluştuğunu belirtmektedir. Bu perspektif, afetleri doğanın kaçınılmaz sonuçları olarak değil, toplumsal tercihlerin, kurumsal yapıların ve politik kararların bir yansıması olarak görmektedir. Buna rağmen insanlık, karşı karşıya kaldığı afetlerden gerekli dersleri çıkarmak yerine, çoğu zaman mevcut konfor düzeyini korumanın yollarını aramaktadır. Bu yaklaşım gelecek kuşaklara çözümü giderek zorlaşan çevresel ve toplumsal sorunlar bırakma riskini artırmaktadır. Özellikle enerji kaynaklarının üretim ve tüketim biçimleri, bugünkü tercihlerin geleceğin dünyasını nasıl şekillendireceğinin somut göstergelerinden biridir. Ancak bireyler ve toplumlar, bu kaynakların uzun vadeli sonuçlarından ziyade kısa vadeli faydalarına odaklandıkça, doğa ile toplum arasındaki hassas denge daha da kırılgan hâle gelmektedir (Birekul, 2020, s. 158).

İnsanlık tarihi boyunca nüfus hareketleri, toplumların ekonomik, kültürel ve demografik yapılarının dönüşümünde belirleyici bir rol oynamıştır. Göç olgusunu ortaya çıkaran nedenler çeşitlilik göstermekle birlikte, çevresel ve iklimsel koşullar tarihsel süreçte önemli bir itici güç olmuştur. Günümüzde ise iklim değişikliği, küresel ölçekte nüfus hareketlerini etkileyen en önemli faktörlerden biri hâline gelmiştir. Küresel sıcaklıklardaki artış; kuraklık, sel, fırtına ve sıcak hava dalgaları gibi aşırı hava olaylarının daha sık ve yıkıcı biçimde yaşanmasına neden olurken, buzulların erimesi ve deniz seviyelerinin yükselmesi gibi süreçleri de hızlandırmaktadır. Bu gelişmeler sadece çevreyi dönüştürmekle kalmamakta, aynı zamanda insanların yaşam alanlarını, geçim kaynaklarını ve yerleşim düzenlerini tehdit ederek zorunlu yer değiştirmelere yol açmaktadır. Bilimsel öngörüler, iklim sisteminde meydana gelen nispeten sınırlı değişimlerin bile küresel ve bölgesel ölçekte geniş kapsamlı sonuçlar doğurabileceğine işaret etmektedir. İklim değişikliğinin etkileri tüm ülkelerde hissedilmekle birlikte, bu süreçten en ağır biçimde etkilenenler çoğu zaman sera gazı salınımına en az katkıda bulunan yoksul ve kırılgan toplumlardır. Bununla birlikte, gelişmiş

lkeler de artan sel, kuraklık ve fırtına olaylarının ekonomik ve sosyal maliyetleriyle giderek daha fazla karşı karşıya kalmaktadır (Birekul, 2020, s. 159).

İklim değişikliğinin toplumsal boyutunu anlamanın en önemli yollarından biri, çevresel koşulların bozulması nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan insanların deneyimlerine odaklanmaktır. Esnard ve Sapat (2018, s. 433), yerinden edilmenin fiziksel, sosyoekonomik ve kurumsal kırılganlıkların birikimli etkisinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu çok katmanlı kırılganlıklar zamanla derinleşerek hane halklarının ve toplulukların afet sonrası yer değiştirmeye karşı hassasiyetini artırmaktadır. Bu bağlamda, iklim değişikliğinin tetiklediği zorunlu göçler, söz konusu kırılganlıkların somut bir görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tarım ve hayvancılığa dayalı geçim kaynaklarına sahip kırsal nüfus, iklim kaynaklı risklerden daha yoğun biçimde etkilenmektedir. Aşırı hava olaylarının sıklığındaki artış ve doğal kaynakların giderek azalması, bu toplulukların ekonomik sürdürülebilirliğini zayıflatmakta ve göçü bir tercih olmaktan çıkararak zorunlu bir uyum mekanizmasına dönüştürmektedir. Bu bağlamda göç, birçok toplum için sadece mekânsal bir hareketlilik değil, nesiller boyunca başvuru olan bir yaşamı sürdürme ve varlığını koruma stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır (Birekul, 2020, s. 159). Bu nedenle iklim değişikliği sadece çevresel bir sorun değil; eşitsizlikleri derinleştiren, yeni kırılganlıklar üreten ve kitlesel nüfus hareketlerini tetikleyen önemli bir toplumsal risk alanı olarak değerlendirilmektedir.

Yeni sayılabilecek diğer bir afet biçimi sosyal afetlerdir. Afet sosyolojisinin gelişimiyle birlikte bazı araştırmacılar, sadece doğa kaynaklı veya teknolojik kökenli olayların değil, savaşlar, terör saldırıları ve zorunlu kitlesel göçler gibi toplumsal süreçlerin de afet benzeri sonuçlar ürettiğini ileri sürmüştür. Bu olaylar geniş nüfusları etkilemeleri, müdahale ve iyileştirme süreçlerini gerektirmeleri ve uzun süreli toplumsal yıkımlara yol açmaları nedeniyle sosyal afetler olarak değerlendirilmektedir. Afetler, deprem, sel ve volkanik patlama gibi doğa kaynaklı olayların yanı sıra endüstriyel, nükleer ve ulaşım kazaları gibi insan kaynaklı olayları da kapsayan geniş bir çerçevede tanımlanmaktadır. Bununla birlikte günümüzde savaş stratejilerindeki dönüşüm, terör saldırıları, zorunlu kitlesel göçler ve iç çatışmalar gibi acil insani müdahale gerektiren ve benzer yıkıcı sonuçlar doğuran olaylar da “sosyal afet” kavramı içinde değerlendirilmektedir (İnce, 2024; İnce, 2022).

Bu bağlamda modern savaşlar sadece askerî alanla sınırlı kalmayıp toplumun tüm yapısını etkileyerek kitlesel ölümler, zorunlu yerinden edilmeler ve önemli insan hakları ihlalleri gibi çok boyutlu krizlere yol açmaktadır. İsrail-Filistin çatışması, sosyal afetlerin kapsamını ve afetsel olayların etkilerini anlamak

açısından çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Dahası İsrail-Filistin çatışması afetin ileri boyutunu oluşturan bir felakete dönüşmüştür. 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşundan itibaren farklı yoğunluklarda devam eden çatışmalar, binlerce Filistinlinin yaşamını yitirmesine, yaralanmasına ve yerinden edilmesine neden olmuştur. Özellikle 7 Ekim 2023 sonrasında yoğunlaşan saldırılarla birlikte Gazze'de sağlık altyapısının tahrip edilmesi, temel hizmetlere erişimin kısıtlanması ve insani yardımın engellenmesi gibi durumlar, bu sürecin sosyal afet niteliğini daha da belirgin hale getirmiştir. Savaşın yol açtığı yıkım sadece birtakım hasarlarla sınırlı kalmamakta; su, elektrik ve gıda gibi temel ihtiyaçlara erişimin bozulması, eğitim sisteminin işlevsiz hale gelmesi ve kültürel mirasın zarar görmesi gibi sonuçlar da ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca zorunlu göç süreçleri, Filistinli mültecilerin Ürdün, Lübnan ve Suriye gibi komşu ülkelere yönelmesine neden olmuş; bu durum yasal statü belirsizliği, sosyal uyum sorunları ve ayrımcılık gibi yeni kırılğanlıklar doğurmuştur. Nakba'dan bu yana devam eden bu süreç, Filistinliler açısından uzun süreli bir yerinden edilme ve mülksüzleştirme deneyimine dönüşmüştür (İnce, 2024).

Sosyal afet kapsamında değerlendirilebileceği düşünülen ve günümüzde giderek daha belirgin hale gelen afet türlerinden biri de terör saldırılarıdır. Terör eylemleri, müdahale ve iyileştirme süreçlerini gerektirmesi bakımından diğer afet türleriyle benzerlik gösterse de, temel olarak insanların hemcinslerine yönelik kasıtlı zarar verme amacı taşıması nedeniyle farklılaşmaktadır. Waugh (2018, s. 133), terör kaynaklı afetleri diğer afet türlerinden ayıran temel özelliğin, bunların ne doğal ne de kazara meydana gelen olaylar olması olduğunu belirtir. Terör, öngörülemez doğa olaylarından farklı olarak, belirli bir amaca yönelik olarak tasarlanmış ve uygulanmış insan eylemlerinden ibarettir.

Terör saldırıları, doğrudan insan yaşamına yönelik bir saldırı niteliği taşımakta ve insan haklarının en temel bileşeni olan yaşam hakkını ihlal etmektedir. Terör saldırılarının ardından hem doğrudan mağdurlar hem de medya aracılığıyla olaya tanık olan bireyler yoğun psikolojik travmalar yaşayabilmekte; ayrıca bu tür olaylar toplumda yaygın bir güvensizlik ve belirsizlik ortamı oluşturarak bireyleri potansiyel şüpheli konumuna da taşıyabilmektedir. Terörün yapısal özelliklerinde zaman içinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında terör eylemlerinin hedef seçiminde, yıkıcılık düzeyinde ve küresel etkilerinde belirgin değişimler ortaya çıkmıştır. Geleneksel terör anlayışında kamuoyu desteğini kaybetmeme kaygısıyla daha çok siyasal aktörler hedef alınırken, günümüzde terör örgütlerinin sivilleri doğrudan hedef almayı ve mümkün olduğunca yüksek can kaybı yaratmayı bir strateji haline getirdiği görülmektedir. Bu dönüşüm, terörün sadece bir güvenlik sorunu değil, aynı zamanda uzun vadeli sosyal, psikolojik ve yapısal etkiler üreten bir sosyal

afet olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda terör saldırıları, toplumsal yapıda kalıcı izler bırakan, güvenlik algısını zedeleyen ve etkileri uzun yıllar sürebilen çok boyutlu bir afet türü olarak ele alınmaktadır (İnce, 2022).

7.2. Dijitalleşme ve Yeni Kırılganlıklar

Dijitalleşme, modern toplumlara önemli kolaylıklar ve verimlilik artışları sağlarken, aynı zamanda karmaşık ve çoğu zaman öngörülmesi güç yeni kırılganlık biçimleri de üretmektedir. Quarantelli, Boin ve Lagadec (2018), özellikle bilgi ve altyapı sistemlerinin giderek daha sıkı bir şekilde birbirine bağlanmasının, küçük ölçekli arızaların dahi geniş çaplı ve zincirleme etkilere yol açabilecek sistemik çöküşleri tetikleyebileceğini belirtmektedir. Bu durum, risklerin artık izole olaylar olmaktan çıkıp, ağ yapısı içinde hızla yayılan dinamik süreçler haline geldiğini göstermektedir. Yazarların aktardığı önemli örneklerden biri, 2003 yılında Kuzeydoğu ABD ile Kanada'nın bazı bölgelerinde yaşanan büyük elektrik kesintisidir. Birkaç elektrik hattının ağaçlarla temas etmesiyle başlayan bu teknik aksaklık, kısa sürede büyüyerek yaklaşık 50 milyon insanın elektriksiz kalmasına neden olan geniş ölçekli bir sistem çöküşüne dönüşmüştür. Bu olay, modern altyapı sistemlerinin yüksek düzeyde bağımlılık ve karmaşıklık içerdiğini ve bu nedenle küçük bir hatanın bile büyük sonuçlar doğurabileceğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Quarantelli ve arkadaşları (2018), dijital çağın bir diğer kritik risk alanının ise siber saldırılar ve bilgisayar virüsleri olduğunu vurgulamaktadır. 2003 yılında küresel ölçekte yayılan SoBig bilgisayar virüsü, Çin'deki e-posta kullanıcılarının yaklaşık %30'unu etkilemiş ve dünya genelindeki e-posta trafiğinin önemli bir bölümünü işlevsiz hale getirmiştir. Bu tür olaylar, dijital altyapıların küresel ölçekte ne kadar kırılgan olabileceğini göstermektedir. Yazarların özellikle üzerinde durduğu nokta, bu tür "sınır aşan" krizlerin klasik afet yönetimi yaklaşımlarını yetersiz hale getirmesidir. Çünkü bu krizlerde riskler coğrafi sınırları aşmakta, kamu ve özel sektör arasında dolaşmakta ve etkili müdahale için sadece yerel değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde koordinasyon ve işbirliği gerektirmektedir (Quarantelli, Boin ve Lagadec, 2018).

Dijitalleşmenin derinleşmesiyle birlikte toplumların enerji, ulaşım, iletişim, finans ve sağlık sistemleri giderek daha fazla birbirine bağımlı hale gelmektedir. Bu durum, tek bir sistemde ortaya çıkan arızanın kısa sürede diğer alanlara yayılmasına neden olabilmektedir. Ayrıca yapay zekâ uygulamaları, büyük veri sistemleri ve algoritmik karar mekanizmalarının yaygınlaşması, gelecekte yeni risk ve kırılganlık biçimlerinin ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle afet sosyolojisi, dijital altyapılarda ortaya çıkabilecek sistemik riskleri ve bunların toplumsal sonuçlarını da incelemek durumundadır.

Sonuç olarak, geleceğin afetleri geleneksel afet anlayışının sınırlarını aşan, küresel ölçekte etkiler üreten ve giderek daha karmaşık hale gelen risklerle karakterize edilmektedir. İklim değışikliği, salgın hastalıklar, savaşlar, terör saldırıları, kitlesel göç hareketleri, dijital altyapı krizleri ve siber tehditler, afetlerin sadece doğa kaynaklı olaylar olarak ele alınamayacağını göstermektedir. Bu dönüşüm, afet sosyolojisinin de çalışma alanını genişletmekte; afetleri toplumsal eşitsizlikler, küresel bağımlılık ilişkileri, medya süreçleri, siyasal mücadeleler ve teknolojik dönüşümler bağlamında değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla geleceğin afetlerini anlamak ve yönetebilmek, sadece teknik özömler geliştirmekle değil, aynı zamanda toplumsal kırılganlıkları azaltan, dayanıklılığı güçlendiren ve küresel iş birliğini destekleyen bütöncöl yaklaşımlar geliştirmekle mümkün olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, afetlerin “doğal” olarak ele alınamayacağını, aksine toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel süreçlerle şekillenen karmaşık olgular olduğunu temel bir varsayım olarak kabul etmiştir. Bu nedenle literatürde yaygın olan “doğal afet” yerine “doğa kaynaklı afet” kavramı tercih edilerek, afetlerin toplumsal boyutuna dikkat çekilmiştir. Bu yaklaşım, afetlerin sadece doğa kaynaklı olaylar değil, aynı zamanda toplumsal yapı tarafından üretilen yapısal eşitsizlikleri görünür kılan süreçler olduğunu ortaya koymaktadır.

Afet sosyolojisi kapsamında tehlike, risk, afet ve felaket kavramları arasındaki ayrımlar tartışılmış; yapısal-işlevselci, çatışmacı, risk toplumu ve toplumsal inşacı yaklaşımlar çerçevesinde afetlerin çok boyutlu doğası ele alınmıştır. Bu kuramsal çeşitlilik, afetlerin sadece doğa bilimlerinin değil, aynı zamanda sosyal bilimlerin de temel araştırma alanlarından biri olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından biri, afetawl olayların etkilerinin toplumsal olarak eşitsiz dağılmasıdır. Yoksullar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve göçmenler gibi kırılgan gruplar afetsel olaylardan çok daha ağır biçimde etkilenmektedir. Bu bağlamda kırılganlığın doğal bir durum değil, toplumsal olarak üretilen yapısal bir sonuç olduğu; dirençliliğin ise sadece afetlerde toparlanma değil, aynı zamanda afetsel olay öncesi hazırlık ve uyum kapasitesini de içeren dinamik bir süreç olduğu vurgulanmıştır. Afetsel olayların sadece yıkım üretmediği, aynı zamanda toplumsal dayanışma, örgütlenme ve siyasal dönüşüm gibi süreçleri de tetikleyebildiği görülmüştür. Bununla birlikte afetler, kaynak dağılımı ve yeniden yapılanma süreçlerinde yeni eşitsizliklerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlayabilmektedir.

Türkiye örneği, afetlerin sadece jeolojik değil aynı zamanda yapısal ve yönetsel süreçlerle ilişkili olduğunu göstermektedir. 1939 Erzincan Depremi’nden 1999 Marmara Depremi’ne ve 2023 Kahramanmaraş depremlerine kadar uzanan deneyim, birçok yıkımın önlenemez olduğunu ve benzer yapısal sorunların farklı dönemlerde tekrar ettiğini ortaya koymaktadır. Kurumsal gelişmelere rağmen risk azaltma ve koordinasyon alanlarında önemli eksikliklerin sürdüğü görülmektedir.

Günümüzde afet kavramı sadece deprem ve sel gibi doğa kaynaklı olaylarla sınırlı olmayıp, iklim değişikliği, salgınlar, savaşlar, kitlesel göçler ve dijital sistem krizleri gibi yeni risk alanlarını da kapsamaktadır. Bu durum, afet yönetiminde küresel, disiplinlerarası ve eşitsizlikleri gözetken bütüncül yaklaşımları zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın ortaya koyduğu bulgular doğrultusunda afet yönetimi politikalarının kriz müdahalesi odaklı yaklaşımdan uzaklaşarak risk azaltma ve toplumsal dirençliliği güçlendirmeyi

esas alan bütüncül bir yapıya dönüştürülmesi önerilmektedir. Bu süreçte geliştirilecek politikaların toplumsal eşitsizlikleri dikkate alan kapsayıcı bir perspektifle tasarlanması, kırılgan grupların ihtiyaçlarını gözetmesi ve sosyal adaleti önceleme önem taşımaktadır. Aynı zamanda kentleşme süreçlerinin afet riskleri temelinde yeniden planlanması, plansız yapılaşma ile rant odaklı uygulamalardan kaçınılması sürdürülebilir ve güvenli yerleşim alanlarının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Toplumun afetlere hazırlık kapasitesini artırmak amacıyla afet eğitiminin yaşam boyu öğrenme anlayışı doğrultusunda yaygınlaştırılması, bireysel ve toplumsal farkındalığın güçlendirilmesi açısından gereklidir. Bunun yanı sıra afet risklerinin etkin biçimde yönetilebilmesi için yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve özel sektör arasında çok aktörlü yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. İklim değişikliğinin afet risklerini artıran etkileri göz önünde bulundurularak iklim politikalarının afet risk azaltma stratejileriyle bütünleştirilmesi ve afet sosyolojisi alanında disiplinlerarası, uzun dönemli bilimsel araştırmaların desteklenmesi ise afetlere karşı daha dirençli toplumların oluşturulmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Gelecek araştırmaların; afetlerin toplumsal eşitsizlikler üzerindeki etkileri, afetlerde iyileşme süreçleri, iklim değişikliği ve göç ilişkisi, dijitalleşmenin afet yönetimine etkisi ve sivil toplumun rolü gibi alanlara odaklanması önem taşımaktadır. Sonuç olarak bu kitap, afetleri doğa kaynaklı olaylar olarak değil, toplumsal yapı tarafından şekillenen ve aynı zamanda bu yapıyı dönüştüren süreçler olarak ele almıştır. Afetsel olayların meydana getirdiği zararların düzeyi, büyük ölçüde toplumsal koşullara bağlıdır. Bu nedenle afetlerle mücadele sadece teknik bir mesele değil, aynı zamanda daha adil, kapsayıcı ve dirençli bir toplum inşa etme meselesidir. Afet sosyolojisinin temel katkısı da tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır: afetleri anlamamanın yolu, toplumu ve onun ürettiği eşitsizlikleri anlamaktan geçmektedir.

KAYNAKÇA

- AFAD. (2014). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- Akgüngör, A. Ç. (2010). Toplumbilim perspektifinden afeti düşünmek. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 3-22.
- Aldrich, D. P. (2012). *Building resilience: Social capital in post-disaster recovery*. University of Chicago Press.
- Alexander, D. (2005). An interpretation of disaster in terms of changes in culture, society and international relations. In R. W. Perry & E. L. Quarantelli (Eds.), *What is a disaster? New answers to old questions* (ss. 25-38). Xlibris.
- Alexander, D. (2006). Globalization of disaster: trends, problems and dilemmas. *Journal of International Affairs*, 59(2), 1-22.
- Alkın, R. C. (2020). Dünyada ve Türkiye’de afet sosyolojisi: Afetlerin sosyolojideki yerine ilişkin bir literatür taraması. İçinde İ. Can (Ed.), *Afet sosyolojisi* (ss. 63-88). Çizgi Kitapevi.
- Alkın, R. C. (2021). Bütünleşik afet yönetimine sosyolojik bakış: Toplumsal yapı, işlev ve temel kavramlar ışığında bir okuma denemesi. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5(1), 18-34.
- Aşkın, D. (2024). Türkiye'deki akademisyenlerde Covid-19 aşısı tereddütlerinin nedenleri: Ülke imajları, tarihsel ve kültürel ilişkiler. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 20-38.
- Avcı, G. (2023). Afet eğitiminde afetlere hazırlık: Üniversite öğrencileriyle tehlike avı. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(1), 84-100.
- Ballano, V. O. (2017). Law, normative pluralism, and post-disaster recovery: Evaluating the post-disaster relocation and housing project of Typhoon Ketsana victims in the Philippines. Springer.
- Barton, A. H. (1969). *Communities in disaster: A sociological analysis of collective stress situations*. Doubleday.
- Başaran, E. (2025). Afetler çağında dezavantajlı grupların konumu ve sosyal sermaye. *İçtimaiyat*, 9(1), 574-592.
- Batır, İ. & İnce, C. (2023). Din görevlilerinin bir afet biçimi olan deprem hakkındaki algıları. *Bitlis İslamiyat Dergisi*, 5(2), 98-119.
- Baydemir, R. (2025). Kırılancılık zincirlerini kırmak: Afetlere karşı dirençli bir toplumu nasıl inşa edebiliriz? *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 128-146.
- Bayhan, V. (2012). Travmatik kaos ortamında depremi anlamlandırmanın sosyolojik bağlamı. *Sosyologca*, 2(3), 341-354.

- Beck, U. (2011). *Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru* (K. Özdoğan & B. Doğan, Çev.). İthaki Yayınları.
- Birekul, M. (2020). İnsan/doğa ilişkisi: Bir doğal/sosyal afet olarak küresel ısınma ve iklim değişiklikleri. İçinde İ. Can (Ed.), *Afet sosyolojisi* (ss. 153-165). Çizgi Kitabevi.
- Boin, A. (2005). From crisis to disaster: Towards an integrative perspective. In R. W. Perry & E. L. Quarantelli (Eds.), *What is a disaster? New answers to old questions* (ss. 153-172). Xlibris.
- Boin, A., & 't Hart, P. (2007). The crisis approach. In H. Rodríguez, E. L. Quarantelli, & R. R. Dynes (Eds.), *Handbook of disaster research* (ss. 42-54). Springer.
- Bolin, B. (2007). Race, class, ethnicity, and disaster vulnerability. In H. Rodríguez, E. L. Quarantelli, & R. R. Dynes (Eds.), *Handbook of disaster research* (ss. 113-129). Springer.
- Bolin, B., & Kurtz, L. C. (2018). Race, class, ethnicity, and disaster vulnerability. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 181-203). Springer.
- Bozkurt, V. (1999). *Deprem ve toplum*. Alfa Yayınları.
- Can, İ. (2020). Giriş niyetine: Afet sosyolojisine alan açma çabası. İçinde İ. Can (Ed.), *Afet sosyolojisi* (ss. 15-39). Çizgi Kitabevi.
- Can, İ. (2022). Afetler çağında sosyolojiyi yardımaçağırmak ya da afeti yeniden tanımlamanın gerekliliği üzerine. *Tezkire Dergisi*, 31(80), 9-29.
- CRED. (n.d.). *General definitions and concepts*. EM-DAT Documentation. <https://doc.emdat.be/docs/data-structure-and-content/general-definitions-and-concepts/>, Erişim Tarihi: 10.04.2026
- Cutter, S. L. (2005). Are we asking the right question? In R. W. Perry & E. L. Quarantelli (Eds.), *What is a disaster? New answers to old questions* (ss. 39-48). Xlibris.
- Çakır, R. & İnce, C. (2025). Küresel bir afet biçimi olarak iklim değişikliği ve halk sağlığına olası etkileri: Bir literatür taraması. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 7(2), 126-147.
- Doğan, S. (2025). Büyük afet olarak depremin sosyolojisi ve yardımlaşma kültürü. *Yeşil Vatan*, (5), 3-7.
- Donner, W., & Diaz, W. (2018). Methodological issues in disaster research. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 289-309). Springer.
- Drabek, T. E. (2018). Community processes: Coordination. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 521-549). Springer.

- Düzenli, F. (2024). 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında gerçekleşen iç göç hareketlerinin analizi. *Muhakeme Dergisi*, 7(1), 56-82.
- Dynes, R. R. (1970). *Organized behavior in disaster*. Heath Lexington Books.
- Dynes, R. R. (1998). Coming to terms with community disaster. In E. L. Quarantelli (Ed.), *What is a disaster? Perspectives on the question* (ss. 109-126). Routledge.
- Esnard, A. M., & Sapat, A. (2018). Population/community displacement. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 431-446). Springer.
- Fischer, H. W. III. (2008). *Response to disaster: Fact versus fiction and its perpetuation*. University Press of America.
- Fritz, C. E. (1961). Disaster. In R. K. Merton & R. A. Nisbet (Eds.), *Contemporary social problems* (ss. 651-694). Harcourt, Brace & World.
- Furedi, F. (2007). The changing meaning of disaster. *Area*, 39(4), 482-489.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Polity Press.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (C. Güzel, Haz.). Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A., & Pierson, C. (1998). *Conversations with Anthony Giddens: Making sense of modernity*. Stanford University Press.
- Gill, D. A., & Ritchie, L. A. (2018). Contributions of technological and natech disaster research to the social science disaster paradigm. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 39-60). Springer.
- Gökalp Yılmaz, F.G. (2021b). Doğal afetler, toplumsal değişme ve dirençlilik ilişkisi: Toplumsalın yeniden inşası üzerine bir değerlendirme. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(2), 119-132.
- Gökalp Yılmaz, G. (2021a). Afetlere sosyolojik bakış ve Türkiye’de afet yazınına kuramsal bir yaklaşım. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 195-204.
- Gökalp Yılmaz, G. (2023). Afet ve gündelik hayatın dönüşümü. İçinde A. T. Bayram & M. S. İpar (Eds.), *Sosyal bilimlerde akademik araştırma ve değerlendirmeler-I* (ss. 1-16). Özgür Yayınları.
- Gökçen, A. (2020). Afet kavramı ve başlıca afet türleri. İçinde İ. Can (Ed.), *Afet sosyolojisi* (ss. 41-62). Çizgi Kitabevi.
- Göktaş, N. & İnce, C. (2022). Risk, belirsizlik ve korku toplumunda afetler: COVID-19 örneği. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (10), 66-81.
- Göver, İ. H. (2023). *Türkiye’nin deprem gerçeğine sosyolojik bir bakış*. İksad Publishing House.

- Hewitt, K. (1998). Excluded perspectives in the social construction of disaster. In E. L. Quarantelli (Ed.), *What is a disaster? Perspectives on the question* (ss. 71-88). Routledge.
- İnce, C. (2020a). Afetler çağı, afetlerin yapısal dönüşümü ve COVID-19. *Turkish Studies*, 15(4), 565-578.
- İnce, C. (2020b). Afetlerle mücadelede neo-liberal politik başarısızlığın bir manifestosu: COVID-19. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ek Sayı, 421-440.
- İnce, C. (2022). Sosyal bir afet biçimi olarak terör saldırıları ve Türkiye'ye yansımaları. *Tezkire*, (80), 87-106.
- İnce, C. (2024). Sosyal bir afet olarak İsrail savaşı ve zorunlu Filistin göçü. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (Filistin Özel Sayısı), 1-18.
- Kasapoğlu, A. (2024). Afetlerin ilişkisel sosyolojik incelenmesi: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli deprem örneği. *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (5), 1-36.
- Kendra, J. M., Clay, L. A., & Gill, K. B. (2018). Resilience and disasters. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 87-107). Springer.
- Klein, N. (2010). *Şok doktrini: Felaket kapitalizminin yükselişi* (S. Özgül, Çev.). Agora Kitaplığı.
- Kolay Çepni, Ş., & Varlıklar Demirkazık, Ç. N. (2023). Sosyoloji afetleri nasıl görür? Afet sosyolojisi bağlamında bir değerlendirme. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 827-834.
- Levent, F., & Şavran, T. G. (2025). Afetler Doğal Olmayabilir mi?: Afetlerin "Doğallığı" Üzerine Sosyolojik Bir Tartışma. *İstanbul University Journal of Sociology*, 44(2), 765-793.
- Liu, J. J., Reed, M., & Girard, T. A. (2017). Advancing resilience: An integrative, multi-system model of resilience. *Personality and Individual Differences*, 111, 111-118.
- Maras, M. H. (2014). *Transnational security*. CRC Press. <https://doi.org/10.1201/b17551>
- Matsumoto, M. (2021). *The sociology of structural disaster: Beyond Fukushima*. Routledge.
- Matthewman, S. (2015). *Disasters, risks and revelation: Making sense of our times*. Springer.
- Meyer, M. A. (2018). Social capital in disaster research. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 263-286). Springer.

- Monahan, B., & Ettinger, M. (2018). News media and disasters: Navigating old challenges and new opportunities in the digital age. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 479-495). Springer.
- Nouchi, R. (2015). Introduction of disaster cognitive psychological science. *Open Journal of Social Sciences*, 3, 139-143. <https://doi.org/10.4236/jss.2015.33022>
- Odabaş, Y. (2018). İklim değişikliği ve küresel ısınma: çevre ve afet sosyolojileri açısından bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1559-1575.
- OECD. (2003). *Emerging risks in the 21st century: An agenda for action*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/futures/globalprospects/37944611.pdf>
- Ok Şehitoğlu, B. (2023). Türkiye’de afetlerde sivil toplum kuruluşlarının misyon ve vizyon ifadelerine yönelik sosyolojik bir analiz. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 337-349.
- Önal, H. (2019). Temel eğitim ders kitaplarında afet olayları ile ilgili kavramlarda görülen eksiklikler. *Turkish Journal of Social Research/Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 177-192.
- Özügürlü, A. (2012). Afetler ve kentleşmenin neoliberal dönüşümü/disasters and neoliberal transformation of urbanization. *Mülkiye Dergisi*, 36(1-274), 149-158.
- Palabıyık, A. (2020). İnsan kaynaklı afetler üzerine sosyolojik bir tahayyül. İçinde İ. Can (Ed.), *Afet sosyolojisi* (ss. 91-110). Çizgi Kitabevi.
- Palen, L., & Hughes, A. L. (2018). Social media in disaster communication. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 497-518). Springer.
- Peacock, W. G., Dash, N., Zhang, Y., & Van Zandt, S. (2018). Post-disaster sheltering, temporary housing and permanent housing recovery. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 569-594). Springer.
- Peek, L., Abramson, D. M., Cox, R. S., Fothergill, A., & Tobin, J. (2018). Children and disasters. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 243-262). Springer.
- Perrow, C. (1984). *Normal accidents: Living with high-risk systems*. Basic Books.
- Perrow, C. (2007). Disasters ever more? Reducing U.S. vulnerabilities. In H. Rodríguez, E. L. Quarantelli, & R. R. Dynes (Eds.), *Handbook of disaster research* (ss. 521-533). Springer.

- Perry, R. W. (2007). Defining disaster: An evolving concept. In H. Rodríguez, E. L. Quarantelli, & R. R. Dynes (Eds.), *Handbook of disaster research* (ss. 1-15). Springer.
- Perry, R. W. (2018). Defining disaster: An evolving concept. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 3-22). Springer.
- Prince, S. H. (1920). *Catastrophe and social change: Based upon a sociological study of the Halifax disaster*. Columbia University Press.
- Quarantelli, E. L. (1985). *What is disaster? The need for clarification in definition and conceptualization in research*. Disaster Research Center, University of Delaware. <http://udspace.udel.edu/handle/19716/1119>
- Quarantelli, E. L. (1988). *Disaster studies: An analysis of the social historical factors affecting the development of research in the area* (Preliminary Paper No. 128). Disaster Research Center, University of Delaware.
- Quarantelli, E. L. (1993). *Disasters and catastrophes: Their conditions in and consequences for social development* (Preliminary Paper No. 197). Disaster Research Center, University of Delaware.
- Quarantelli, E. L. (2001). The sociology of panic. In R. A. Stallings (Ed.), *Methods of disaster research* (ss. 373-395). Xlibris.
- Quarantelli, E. L. (2005). Introduction: The basic question, its importance, and how it is addressed in this volume. In E. L. Quarantelli (Ed.), *What is a disaster? New answers to old questions* (ss. xiii-xviii). Routledge.
- Quarantelli, E. L., & Dynes, R. R. (1977). Response to social crisis and disaster. *Annual Review of Sociology*, 3, 23-49.
- Quarantelli, E. L., Boin, A., & Lagadec, P. (2018). Studying future disasters and crises: A heuristic approach. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 61-83). Springer.
- Quarantelli, E.L. (2006) Catastrophes are different from disasters: some implications for crisis planning and managing drawn from katrina. Disaster Research Center (DRC) at the University of Delaware.
- Rosenthal, U. (1998). Future disasters, future definitions. In E. L. Quarantelli (Ed.), *What is a disaster? Perspectives on the question* (ss. 147-160). Routledge.
- Selçuk, N. (2024). Deprem sonrası ortaya çıkan dayanışma ağları ve gerilim hatlarının sosyolojik analizi: 6 Şubat depremleri örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 21-35. <https://doi.org/10.52642/susbed.1335814>
- Shaluf, I. M. (2007). Disaster types. *Disaster Prevention and Management*, 16(5), 704-717.

- Smith, G., Martin, A., & Wenger, D. E. (2018). Disaster recovery in an era of climate change: The unrealized promise of institutional resilience. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 595-619). Springer.
- Sorokin, P. A. (1942). *Man and society in calamity: The effects of war, revolution, famine, pestilence upon human mind, behavior, social organisation and cultural life*. William Byrd Press.
- Stallings, R. A. (1998). Disaster and the theory of social order. In E. L. Quarantelli (Ed.), *What is a disaster? Perspectives on the question* (ss. 127-145). Routledge.
- Stallings, R. A. (1998). Disaster and the theory of social order. İçinde E. L. Quarantelli (Ed.), *What is a disaster? Perspectives on the question* (ss. 127-145). Routledge.
- Stallings, R. A. (2007). Methodological issues. In H. Rodríguez, E. L. Quarantelli, & R. R. Dynes (Eds.), *Handbook of disaster research* (ss. 55-82). Springer.
- Staupe-Delgado, R., & Rubin, O. (2022). Challenges associated with creeping disasters in disaster risk science and practice: considering disaster onset dynamics. *International Journal of Disaster Risk Science*, 13(1), 1-11.
- Stough, L. M., & Kelman, I. (2018). People with disabilities and disasters. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 225-242). Springer.
- Şahin, R., & Bilik, M. B. (2024). Deprem ve yoksulluk ilişkisi. *Sosyoloji Dergisi*, (47), 77-113.
- Tierney, K. (2007). From the margins to the mainstream? disaster research at the crossroads. *Annual Review of Sociology*, 33, 503-525.
- Tierney, K. (2019). *Disasters: A sociological approach*. Polity Press.
- Tierney, K. J. (1998). *The field turns fifty: Social change and the practice of disaster field work* (Preliminary Paper No. 273). Disaster Research Center, University of Delaware.
- Tosun, M. (2023). Deprem deneyimi yaşamış bireylerde dini başa çıkma. *Academy 1st International Conference on Earthquake Studies*, İstanbul, 21 Mayıs 2023, s. 52-75.
- UNDRR. (2017). *The Sendai framework terminology on disaster risk reduction*. <https://www.undrr.org/drr-glossary/terminology>
- Varol, N., & Buluş Kırıkkaya, E. (2017). Afetler karşısında toplumun dirençliliği. *Resilience*, 1(1), 1-9.
- Varol, N., & Gültekin, T. (2016). Afet antropolojisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1431-1436

- Waugh, W. L., Jr. (2018). Terrorism as hazard and disaster. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 123-143). Springer.
- Webb, G. R. (2018). The cultural turn in disaster research: Understanding resilience and vulnerability through the lens of culture. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (2nd ed., ss. 109-121). Springer.
- Weisæth, L., Knudsen Jr, Ø., & Tønnessen, A. (2002). Technological disasters, crisis management and leadership stress. *Journal of Hazardous Materials*, 93(1), 33-45.
- Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T. and Davis, I. (2003). *At risk: natural hazards, people's vulnerability and disasters*. 2nd ed. Routledge
- World Bank Group. (2016). *Unbreakable: Building the resilience of the poor in the face of natural disasters*. World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/512241480487839624>
- Yelboğa, N. (2023). Depremiñ öteki yüzü: Dezavantajlı gruplar üzerine bir değerlendirme. *ACADEMY 1st International Conference on Earthquake Studies Conference Book* (s. 368). İstanbul: Academy Global Publishing House.
- Yerlikaya Şaşmaz, O. (2022). Afet sosyolojisi. İçinde İ. Dölek (Ed.), *Afetlerle yaşamayı öğrenmek* (ss. 73-90). Pegem Akademi.
- Yurt, Y. F. (2024). Afetlerde dezavantajlı/kırılgan gruplar: Kavramsal ve sosyolojik bir çerçeve. İçinde M. Erdil & A. Usanmaz (Ed.), *Dezavantajlı grupları yeniden düşünmek* (ss. 183-192). Nobel Akademik Yayıncılık.